Bohouš a Dáša
za lidská práva

Bohouš a Dáša
za lidská práva

Materiál vznikl v rámci projektu Světová škola (Global Action Schools).
Jeho vznik byl finančně podpořen Evropskou unií
a Ministerstvem zahraničních věcí České republiky
v rámci Programu zahraniční rozvojové spolupráce ČR.
Za obsah materiálu nese zodpovědnost organizace Člověk v tísni.
Informace zde uvedené nejsou oficiálním stanoviskem EU.

BOHOUŠ A DÁŠA ZA LIDSKÁ PRÁVA

© autoři, 2008
© Člověk v tísni, o.p.s., 2008
Všechna práva vyhrazena.

ISBN 978-80-86961-52-1

Obsah

Předmluva 4
Úvod 5
Autoři 6

1. Lidská práva v dnešním světě 9
Aktivita: Nač má právo lidská bytost 12

2. Základní charakteristika lidských práv 15
Aktivita: Znáte svá práva? 18

3. Mechanismy na ochranu lidských práv 21
Aktivita: Jak nebýt bit 24

4. Zákaz diskriminace 27
Aktivita: Stejná práva pro každého? 30

5. Svoboda projevu 33
Aktivita: Může Guma pomlouvat Bohouše? 36

6. Dětská práva a právo na vzdělání 39
Aktivita: Dětský svět 43

7. Lidská práva a konflikty 47
Aktivita: Válka nezná pravidla 50

8. Terorismus a lidská práva 53
Aktivita: Terorismus vs. lidská práva 56

9. Lidská práva mimo vlastní území státu 59
Aktivita: Zasáhnout, či ne? 62

10. Rozvoj a lidská práva 65
Aktivita: Rozvoj v diamantovém impériu 69

11. Ekonomická globalizace a lidská práva 75
Aktivita: Globalizace – hrozba nebo příležitost? 79

12. Úloha jednotlivců a nevládních organizací 83
Aktivita: Co (z)může jedinec? 86

Předmluva

Dostává se vám do rukou útlá příručka, jejímž účelem je přiblížit a představit často nejasný pojem lidská práva. Úvodní slova Všeobecné deklarace lidských práv prohlašují, že lidská práva jsou „základem svobody, spravedlnosti a míru ve světě". Přesto podle našeho názoru obecné povědomí o lidských právech je v České republice stále nedostatečné.

Lidská práva jsou v jistém slova smyslu idealistický projekt. Slibují, že když je budeme všeobecně respektovat a ctít, budeme se všichni na této planetě mít dobře. Na druhou stranu, ačkoliv je rozsah lidských práv široký, nemají odpověď na všechny problémy světa. Jejich slibem však je, že pokud se budeme na svět kolem nás dívat jejich prizmatem, tak i když vždy odpověď nenajdeme, můžeme si být jisti, že jsme neopomenuli žádné základní zájmy a potřeby žádného člověka. V tomto duchu Všeobecná deklarace lidských práv prohlašuje, že každý by měl mít tuto deklaraci stále na mysli a snažit se vyučováním a výchovou rozšířit úctu k lidským právům.

Domníváme se, že toto vyučování a výchovu je nejlépe začít v co nejranějším věku. Jedině takto se může stát realitou svět, kde každý zná svá práva a každý především respektuje práva druhých. Tento důležitý úkol, seznamovaní žáků a studentů s lidskými právy, leží na vás - učitelích. Tato příručka se vám snaží tento úkol usnadnit. Věřím, či spíše doufám, že ji shledáte užitečnou.

Texty v této publikaci jsou dílem mladého kolektivu odborníků na lidská práva. Autoři mají v tématech, která zpracovali, rozsáhlé mezinárodní zkušenosti a profesně se jimi zabývají již několik let. Jsou zárukou, že zde obsažené texty odpovídají těm nejpřísnějším mezinárodním měřítkům a odrážejí aktuální stav debaty o lidských právech ve světě.

Texty uvádějí jednotlivá témata a slouží jako zdroj informací pro navazující aktivity, které jsou zcela zásadní součástí příručky. Jsme toho názoru, že metoda výuky pomocí aktivit studentů a žáků je tou nejlepší formou, jak se s lidskými právy seznámit a osvojit si je. Aktivity jsou výsledkem práce a kreativní činnosti zaměstnankyň a zaměstnanců společnosti Člověk v tísni.

Příručka představuje jedinečnou publikaci, která svým komplexním přístupem k lidským právům nemá zatím v České republice obdoby. Rozsahem témat pokrývá téměř všechny oblasti, které se v rámci kurzů o lidských právech vyučují na předních světových univerzitách. Kapitoly o svobodě projevu a práva na vzdělání poté ilustrují, jaké záležitosti jsou debatovány v rámci každého jednotlivého lidského práva. Obtížnost a podrobnost textů je samozřejmě přizpůsobena žákům a studentům středních škol.

Závěrem bych chtěl již jen poděkovat všem autorům a dalším osobám, které věnovaly svůj čas tomu, aby tato publikace vznikla. Bylo snahou nás všech vytvořit dílo co nejkvalitnější. Samozřejmě jsme si ale vědomi, že příručka, jako nakonec veškeré lidské konání, je velmi daleko od dokonalosti, a proto velmi uvítáme jakoukoliv kritiku či náměty na její změny a vylepšení.

Jan Kratochvíl
editor

Úvod

Vážení čtenáři, učitelé, kolegové,

přichází k vám nová série učebních materiálů, které se věnují tématům lidských práv, ekonomické globalizace a klimatických změn. Provedou vás jimi naši hrdinové – studenti Bohouš a Dáša, se kterými jste se již mohli seznámit v příručce „Bohouš a Dáša proti chudobě".

Denně máme možnost sledovat prakticky v přímém přenosu události z druhé strany zeměkoule. Dostávají se k nám informace o záplavách v severozápadní Indii, o válce na Kavkaze, o volbách v Bělorusku, o cestě čínských tchajkonautů do vesmíru, o kolapsu amerických bank a globální finanční krizi… Mohli bychom pokračovat nekonečně dlouho ve výčtu událostí, neboť denně se dozvídáme nové a nové zprávy. Ačkoli propojenost světa přijímáme už jako něco přirozeného, mnozí z nás se určitě neubráníme otázce: „Co se to vlastně v dnešním světě děje?". Jak všechny změny a události mohou ovlivnit naše životy? A co to může znamenat pro lidi žijící v rozvojových zemích? Otazníků současnosti je celá řada a jako má každá mince dvě strany, tak i odpovědi na otázky nejsou nikdy jednoznačné. Vy, učitelé, stojíte navíc před nelehkým úkolem, a to naučit své studenty porozumět souvislostem současného světa a vybavit je takovými dovednostmi, které jim pomohou při řešení problémů v jejich každodenním životě. Zároveň by se z nich měli stát zodpovědní občané, kterým není lhostejné, co se děje nejen v jejich blízkém okolí, ale i ve vzdálených oblastech, a chtějí přispět k pozitivním změnám.

Učební materiály, které vám představujeme, by vám měly vaši práci usnadnit. Snažili jsme se je připravit tak, abyste o dané problematice získali základní informace, a spolu s nimi vám nabízíme výukové lekce, jejichž prostřednictvím se budou studenti učit novým informacím a zároveň budou rozvíjet své dovednosti. Chtěli jsme, aby odborné texty byly srozumitelné i těm učitelům, kteří se tématem v rámci své aprobace detailně nezabývají. Zařadili jsme proto k některým textům konkrétní příklady, upřesňující informace či jiné odkazy. Předkládané lekce neodpovídají vždy svou délkou trvání klasické vyučovací hodině, neboť některé z nich vyžadují více času a hodí se spíše pro dvouhodinový blok (2×45 minut). Rádi bychom, abyste výukové lekce považovali pouze jako doporučení nebo inspiraci, přizpůsobovali je potřebám vašich studentů a sami přicházeli s vlastními tvořivými nápady. Zároveň jsme příručky chtěli zatraktivnit pomocí komiksových příběhů, díky nimž by řešené problémy mohly být studentům bližší. Komiksy mohou studentům pomoci vybavit si vlastní zkušenosti, vyjádřit svůj názor či vyslovit své pocity, je však na vás, jak příběhy Bohouše a Dáši využijete.

Lidská práva, ekonomická globalizace a klimatické změny byly hlavními tématy mezinárodního projektu Světová škola. Po tři roky trvání projektu byla ve školách v České republice, na Maltě, v Polsku, v Rakousku, na Slovensku, v Thajsku a ve Velké Británii zmiňovaná témata začleňována do vyučovacích hodin. Studenti prováděli ve svých školách šetření zaměřené na situaci ve škole ve vztahu ke zvoleným problematikám. Na základě zjištění pak zrealizovali akce, pomocí nichž se snažili přispět k řešení vybraného problému nebo o něm zvýšit povědomí.

Ačkoli byl učební materiál připravován primárně pro středoškolské učitele, věříme, že si jej pro své potřeby přizpůsobí i širší pedagogická veřejnost a bude využit v souladu s kurikulární reformou českého školství na více úrovních vzdělávání. Jak ve smyslu zařazení nových témat do výuky, jakými jsou průřezová témata, tak i ve smyslu interaktivního způsobu výuky kladoucího důraz na rozvoj klíčových kompetencí studentů.

Přejeme si také, aby vás i vaše studenty přivedly naše příručky a témata v nich obsažená k dalším úvahám a povzbudily vás v odhodlání nejen o problémech přemýšlet, ale uskutečňovat i kroky směřující k řešení problémů.

Hodně zdaru při realizaci vašich nápadů!

Za kolektiv autorů
a tým vzdělávacího programu Varianty
Petra Skalická

Autoři

Petr Chára (aktivity)

Dlouholetý spolupracovník vzdělávacího programu Varianty společnosti Člověk v tísni a propagátor globálního rozvojového vzdělávání v České republice. Má osmnáct let praxe ve školství. V současné době pracuje jako zástupce ředitele na soukromém gymnáziu. Podílel se na přípravě publikací vztahujících se k tématu GRV.

Jiří Knitl (kapitola 12)

V současné době je pracovníkem společnosti Člověk v tísni, se kterou spolupracuje již od roku 2000. Zúčastnil se humanitárních misí v Afghánistánu a Íránu, nyní vedl sekci kubánských projektů Oddělení lidských práv. Vystudoval etnologii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.

Jiří Kopal (kapitoly 8 a 11)

Absolvoval Právnickou fakultu Masarykovy univerzity, semestrální pobyty na Právnické fakultě Univerzity v Basileji, Institutu Maxe Plancka pro veřejné srovnávací a mezinárodní právo v Heidelbergu a v Centru pro studium lidských práv Columbia University v New Yorku. V roce 2002 inicioval založení Ligy lidských práv, které je v současnosti předsedou. Působí rovněž jako zastupující generální tajemník v Mezinárodní federaci pro lidská práva – FIDH se zaměřením na region Evropy a Střední Asie.

David Kosař (kapitola 5)

V roce 2004 vystudoval obor právo na Masarykově univerzitě v Brně. Posléze rok studoval na Central European University v Budapešti (LLM in Human Rights Law) a nyní dokončuje doktorské studium v oboru mezinárodní právo veřejné na Masarykově univerzitě v Brně. V současné době pracuje na Oddělení dokumentace a analytiky na Nejvyšším správním soudu. Krátkodobé pobyty absolvoval na Oxford University, European University Institute ve Florencii, University of Ghent a na Université Libre de Bruxelles. Specializuje se na uprchlické a azylové právo, judikaturu Evropského soudu pro lidská práva a na srovnávací ústavní právo.

Jan Kratochvil (kapitoly 1, 2, 9 a 10)

V současné době je interním doktorandem na Katedře mezinárodního práva Právnické fakulty Univerzity Karlovy, kde se věnuje zejména mezinárodní ochraně lidských práv. Je absolventem magisterských programů Právnické fakulty Univerzity Karlovy, Fakulty mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické a bakalářského programu Mezinárodní teritoriální studia na Fakultě sociálních věd UK. Absolvoval semestrální pobyty na Statní univerzitě v Sankt-Petěrburgu (Rusko) a University of Durham (Velká Británie). Na rok 2005/2006 získal Chevening stipendium britské vlády a absolvoval roční studium mezinárodního práva (LLM) na University of Nottingham (Velká Británie). Je absolventem několika krátkých mezinárodních kurzů a stáží se zaměřením na lidská práva. Je držitelem ocenění Diploma in Human Rights uděleného v roce 2007 Akademií evropského práva ve Florencii. V roce 2007 byl na čtyřleté období jmenován členem Rady vlády ČR pro lidská práva.

Veronika Kristková (kapitoly 6 a 7)

Spolupracuje od roku 2002 s Ligou lidských práv, kde v současnosti působí jako koordinátorka několika programů. Je absolventkou Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, kde je v současné době studentkou doktorského programu, a absolventkou Central European University v Budapešti, kde v roce 2006 z-ískala titul LLM in Human Rights Law. Absolvovala stáže na Public Interest Law Institute a European Roma Rights Centre a rok působila v programu Legal Capacity Development v Open Society Justice Initiative v Budapešti.

Jana Režná (kapitoly 3 a 4)

Vystudovala magisterské studium na Právnické fakultě UK (2006) a bakalářské studium na ČZU v Praze (2002). Po ročním studiu na Law Faculty, Cardiff University (Velká Británie) získala Diploma in Legal Studies. Absolvovala také semestrální studijní pobyt na University of Miami (USA). Od roku 2006 působí jako doktorandka na katedře mezinárodního práva PF UK, kde připravuje disertační práci na téma Právo na život z pohledu mezinárodního práva. V současnosti pracuje na Ministerstvu zahraničních věcí v odboru lidských práv a transformační politiky.

Martina Novotná (aktivity)

Vystudovala Ruská a východoevropská studia na FSV UK. V současné době je zaměstnankyní vzdělávacího programu Varianty společnosti Člověk v tísni v sekci globálního rozvojového vzdělávání. Koordinuje mezinárodní projekty, lektoruje a podílí se na přípravě vzdělávacích materiálů pro školy.

Petra Skalická (aktivity)

Koordinátorka globálního rozvojového vzdělávání programu Varianty a zahraničních vzdělávacích rozvojových programů společnosti Člověk v tísni, lektorka kritického myšlení, dříve středoškolská učitelka zeměpisu a biologie, vystudovala geografii a biologii na Přírodovědecké fakultě UK v Praze.

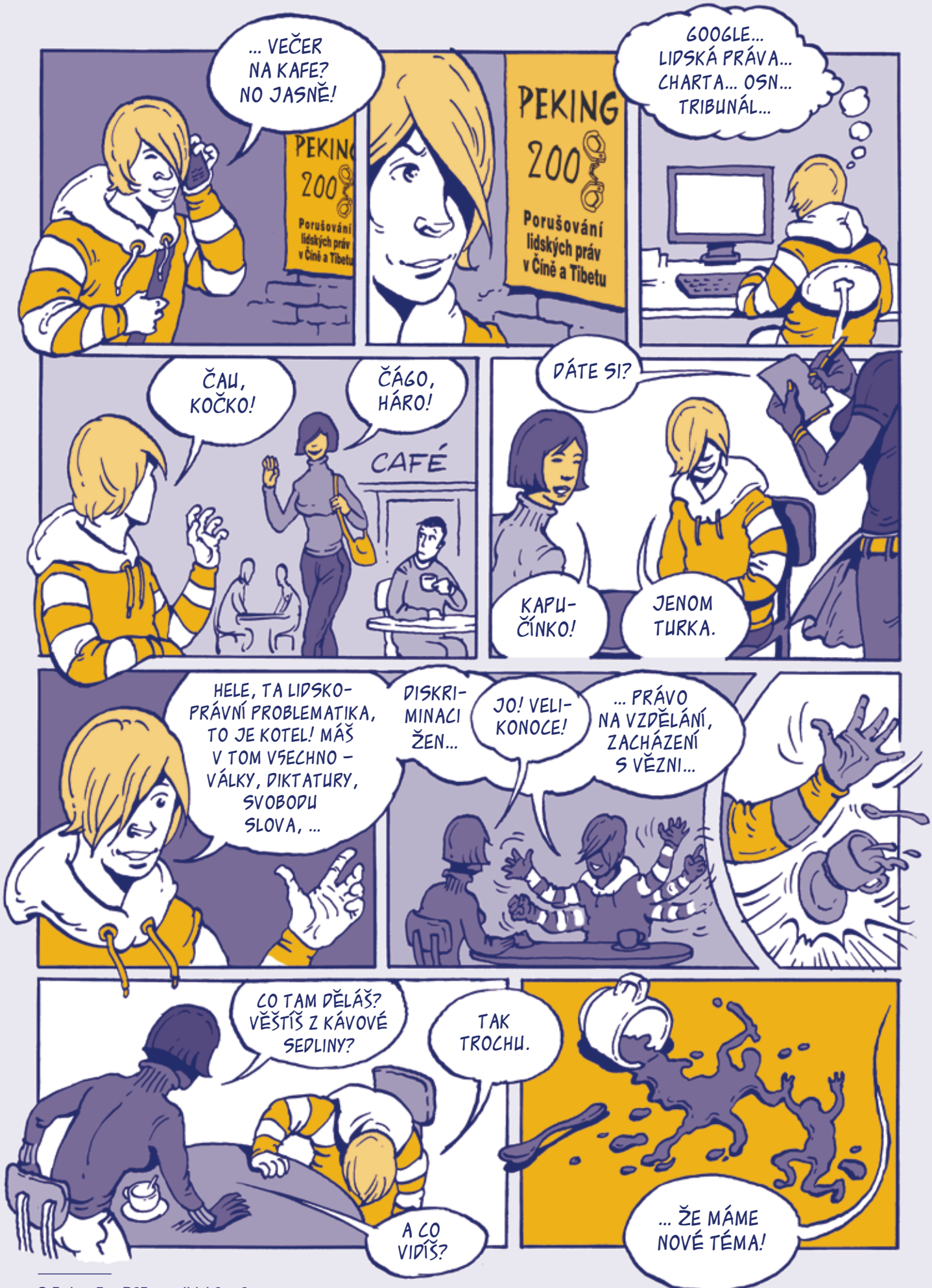
... VEČER NA KAFE? NO JASNĚ!
PEKING 200
Porušování lidských práv v Číně a Tibetu
GOOGLE... LIDSKÁ PRÁVA... CHARTA... OSN... TRIBUNÁL...
ČAU, KOČKO!
ČÁGO, HÁRO!
CAFÉ
DÁTE SI?
KAPU-ČÍNKO!
JENOM TURKA.
HELE, TA LIDSKO-PRÁVNÍ PROBLEMATIKA, TO JE KOTEL! MÁŠ V TOM VSECHNO – VÁLKY, DIKTATURY, SVOBODU SLOVA, ...
DISKRI-MINACI ŽEN...
JO! VELI-KONOCE!
... PRÁVO NA VZDĚLÁNÍ, ZACHÁZENÍ S VĚZNI...
CO TAM DĚLÁŠ? VĚŠTÍŠ Z KÁVOVÉ SEDLINY?
TAK TROCHU.
A CO VIDÍŠ?
... ŽE MÁME NOVÉ TÉMA!

Lidská práva v dnešním světě

Samotný pojem lidská práva začíná být ve větší míře používán až v období bezprostředně po druhé světové válce. V tomto období také dochází k výraznému rozvoji lidských práv na mezinárodní úrovni. Myšlenka je však mnohem starší a kořeny vnímání lidských práv lze najít již v počátcích lidské civilizace. Lidé ve všech společenstvích hledali ochranu před porušováním svých práv, např. před útokem na život, na zdraví, na majetek atd. Systematicky však docházelo k formulaci základních práv až na sklonku 18. století, kdy byly vyhlašovány ucelené katalogy lidských práv na národní úrovni (Deklarace práv státu Virginie, Francouzská deklarace práv člověka a občana). Druhá světová válka a holocaust nám však již jednoznačně ukázaly, že národní ochrana nestačí, protože jsou to často právě státy samy, kdo lidská práva masově porušují. Mezinárodní ochrana lidských práv představuje tedy určitý záložní systém pro případy, kdy vnitrostátní mechanismy selžou. **Ochrana lidských práv se stala jedním ze tří pilířů systému OSN** (vedle bezpečnosti a rozvoje) a celkového uspořádání světa po druhé světové válce.

Lidská práva chrání život a důstojnost každé lidské bytosti. Jejich základní premisou je stejná morální hodnota každého jednotlivce. Lidská důstojnost je porušena, pokud je jednotlivec vystaven mučení, nucen žít v otroctví nebo extrémní chudobě atd. **Lidská práva se tak odvozují od těch nejzákladnějších zájmů člověka** – základních lidských potřeb jako je život, fyzická integrita, potrava atd. Skrze ochranu těchto základních lidských zájmů chrání lidská práva přirozenou důstojnost každého člověka.

Lidská práva jako právní pojem

Problémem zůstává, jak přesně identifikovat ty nejzákladnější zájmy, které mají vazbu na lidskou důstojnost a měly by být chráněny lidskými právy. Zde by mohlo docházet ke sporům. Z tohoto důvodu je nutno se soustředit na tzv. **legalizaci lidských práv**, čímž se míní jejich zakotvení v právních textech. Tím se předchází sporům o rozsah a obsah lidských práv. Lidská práva jsou v současné době pevně zakotvena **v desítkách mezinárodních smluv a deklarací** a často jsou součástí ústavních pořádků jednotlivých států. Na druhou stranu není však vhodné ztrácet ze zřetele, že jde o koncept, který vychází ze samé podstaty toho, co znamená být člověkem. Jinými slovy s lidskými právy nelze zacházet jako s jinými oblastmi práva, jako např. s právem nemovitostí či s daňovými zákony.

Tato „legalizace“ lidských práv je důležitá i z důvodu, že **lidská práva mohou mít různá filozofická zdůvodnění.** Někdo může jejich původ vidět v náboženství, jiný v přirozenosti člověka, další v rovnosti či konkrétní teorii spravedlnosti atd. To by mohlo opět vést k odlišnostem v obsahu jednotlivých lidských práv nebo třeba vůbec v neuznání některého lidského práva. Z tohoto důvodu je důležité, že jsou definována a jejich obsah zakotven v právních dokumentech, nezávisle na různých filozofických zdůvodněních. Tím se zmírňuje dopad možných filozofických neshod na efektivitu lidských práv v praxi. Filozofické debaty jsou odsunuty mimo diskuzi o obsahu a účinku lidských práv.

Lidská práva jsou nedělitelná

Základním principem lidských práv zakotveným v bezpočtu různých deklarací je, že *„všechna lidská práva jsou univerzální, nedělitelná, vzájemně závislá a provázaná“* (viz Závěrečná deklarace Světové konference o lidských právech z roku 1993, které se zúčastnili zástupci 171 států). Nedělitelnost znamená, že **všechna lidská práva jsou důležitá pro plné respektování důstojnosti každé lidské bytosti**. Není tedy možné selektivně odepřít nějaké právo s poukazem na jeho „nedůležitost“. Tento princip je důsledkem toho, že všechna lidská práva chrání nějaké podstatné zájmy člověka. Lidskou důstojnost porušíme, když člověka zbavíme osobní svobody bezdůvodným uvržením do vězení, stejně jako když mu zbouráme střechu nad hlavou a vezmeme veškeré oděvy a prostředky, aby si nemohl obstarat žádné jídlo. Obojí je porušením základních zájmů každého jednotlivce. Tento princip

samozřejmě neznamená, že všechna porušení lidských práv jsou stejně závažná. Je zřejmé, že asi bude rozdíl mezi tím, když budeme někoho mučit, a tím, když mu budeme bránit v uzavření manželství. Nedělitelnost lidských práv však znamená, že musíme věnovat ochraně všech lidských práv pozornost, pokud chceme zajistit život lidí v plné důstojnosti.

Princip vzájemné závislosti a provázanosti zase znamená, že všechna lidská práva jsou součástí vzájemně se doplňující a podporující sítě. Odepřeme-li jedno právo, má to vliv na požívání celé řady dalších práv. Například naše schopnost podílet se na správě veřejných záležitostí (volební právo) přímo závisí na získání vzdělání, svobodě projevu, ale i dostupnosti základních nezbytností života jako například jídla a bydlení.

Lidská práva jsou univerzální

Často slyšíme debaty na téma univerzality lidských práv. Je možno slyšet názory, že lidská práva jsou západní ideologií a nelze je aplikovat celosvětově bez toho, abychom nepřijatelně nezasahovali do chodu jiných kultur. Tento názor vychází z konceptu tzv. „kulturního relativismu“, jehož zastánci tvrdí, že morálka je čistě relativní a otázka, jaké chování je špatné nebo dobré, se jeví v každé kultuře jinak. Tento extrémně skeptický postoj byl již bezpočtukrát morálními filozofy přesvědčivě vyvrácen (viz např. Raz, 97). Rovněž na praktické úrovni je nepřijatelné tvrdit, že nelze s obecnou platností říci, zda genocida je dobrá nebo špatná, zda mučení nevinných dětí je dobré nebo špatné atd. Jednak všechno poznání světa nám říká, že takové jednání je špatné, a jednak by takový přístup měl i katastrofální následky. Na jeho základě bychom museli tolerovat veškeré praktiky jiných „kultur“, ať by šlo třeba o komunitu lidojedů, otroctví atd. **Kulturní relativismus jako etický koncept je nepřijatelný a nepoužitelný.**

Pokud jde o lidská práva, tak principy, na kterých stojí, lze nalézt ve všech hlavních světových kulturách a náboženstvích. Lidský život a důstojnost byly vždy chráněny morálními a náboženskými příkazy jako „nezabiješ“, „nepokradeš“ atd. Tzv. **zlaté pravidlo**, říkající, že ke každému člověku je nutno přistupovat se stejnou úctou („nečiň jinému to, co nechceš, aby bylo činěno tobě“), lze nalézt ve všech hlavních náboženstvích [Nowak, 9]. To již samo o sobě podrývá aplikaci kulturního relativismu na oblast lidských práv. **Lidská práva naopak nyní představují všeobecně uznávaný univerzální systém hodnot** [Nowak, 1].

Rosalyn Higgins, současná prezidentka Mezinárodního soudního dvora, jednou trefně poznamenala, že odmítaní principu univerzality lidských práv je ponejvíce slyšet ze dvou stran: „od států a od liberálních intelektuálů na Západě, kteří se obávají vnucování západního pohledu na věci. Nebývá to namítáno těmi utlačovanými, kteří naopak silně touží po výhodách univerzálních standardů.“ [Steiner, et al., 539]. V obdobném duchu bývalý Generální tajemník OSN Kofi Annan prohlásil: „Nebyli to nikdy lidé, kteří si stěžovali na univerzalitu lidských práv .... Byli to často jejich vůdci, kteří tak činili.“ [Tomuschat, 81]. Motivace u první kategorie je zřejmá, zvlášť když jde v zásadě právě o představitele států, které lidská práva masově porušují.

U druhé kategorie kritiků jde často o důsledek nedomyšlenosti, případně špatného pochopení. Předně lidská práva nejsou „západní“ hodnoty, ale hodnoty člověka, neboli lidstva jako takového. Jak již bylo řečeno, lidská práva nevychází z nějaké konkrétní politické ideologie, ale ze samé podstaty toho, co znamená býti člověkem a co je lidem společného. Každý člověk cítí bolest a trpí – zákaz mučení; každý člověk potřebuje pravidelně jíst – právo na výživu; každý člověk má potřebu sebevyjádření a komunikace s ostatními – svoboda projevu atd.

Poslední výzkumy ukazují, že skutečným předmětem sporu není princip univerzality jako takový, ale spíše **hranice a limity jednotlivých práv**. Debata se například vede o konkrétních dovolených omezeních svobody projevu, o právu homosexuálů uzavřít sňatek atd. Tuto debatu lze vést, aniž by byl princip univerzality zpochybněn. Ten totiž zcela **nevylučuje regionální nebo národní odlišnosti a zvláštnosti**. Například v Evropě a ve většině Latinské Ameriky právo na život zahrnuje zákaz trestu smrti. Není tomu tak však například v některých asijských

zemích a v USA. Na druhou stranu však například mučení, rasová diskriminace či otroctví jsou univerzálně nepřípustné. Naprostá většina lidských práv není absolutní a má tedy svá omezení. Tato omezení lze stanovit i s ohledem na různá místní specifika. Je však nutné dbát na to, aby důvod omezení byl legitimní a přiměřený – například zvýšená omezení svobody projevu v dané zemi z důvodu silnějšího náboženského cítění obyvatelstva. Co však by již nebylo přípustné, je zákaz jakékoliv kritiky náboženství (nepřiměřenost) či kritiky vlády (nelegitimní důvod).

Univerzalita lidských práv je právní skutečností zakotvenou v právních dokumentech. Vlastně celý systém ochrany lidských práv stojí na přesvědčení, že lidská práva jsou společná všem lidem bez rozdílu rasy, pohlaví, náboženství, národnostního původu atd. (viz článek 2 Všeobecné deklarace lidských práv). Motto roku lidských práv, za který OSN vyhlásila rok 1998, znělo *„Všechna lidská práva pro všechny!“*. Univerzalita je tedy také propozice normativní - lidská práva by měla být univerzální. To, že tomu tak ve skutečnosti není, nelze brát jako důkaz toho, že lidská práva nejsou univerzální. Fakt, že lidská práva jsou porušována, nám vůbec nebrání říci, že je to špatně. Poměrně nedávno bylo u nás běžnou praxí otroctví. Bylo to správné? Co bychom řekli o nedávné genocidě ve Rwandě? Že to nebylo špatné? Musíme urazit ještě dlouhou cestu k tomu, aby lidská práva byla i v praxi skutečně univerzální. K tomu nám však nepomůže zpochybňování principu, ale spíše praktické činy, které univerzalitu podpoří.

Lidská práva jsou součástí našeho života

Lidská práva jsou součástí naší každodenní reality. Lidstvo postupně dospělo k emancipaci jednotlivce a k uznání, že každý je jedinečným subjektem. **Každý má lidskou důstojnost, kterou všichni ostatní musí respektovat, a každý zase musí respektovat důstojnost ostatních.** Většina z nás ráno vstane z postele v nějakém příbytku (právo na bydlení), přečte si noviny nebo poslechne zprávy v rádiu (svoboda projevu), jde (svoboda pohybu) do školy (právo na vzdělání) či do práce (právo na práci), nemusí se nepřiměřeně bát, že jej někdo při cestě zastřelí (právo na život), či bezdůvodně zatkne (právo na osobní svobodu) atd. Všechny tyto věci, které nám přijdou samozřejmé, jsou chráněny lidskými právy, a my jsme ti, kterým tato práva náleží. Je lidskou přirozeností, že věci náležitě docení, až když je nemá. I když se nám lidská práva zdají být samozřejmá, uvědomme si, že tomu tak není na celém světě a v minulosti tomu tak nebylo ani u nás. Lidská práva si tedy zaslouží naši pozornost a péči. Lidská práva představují minimální standardy nutné pro respektování důstojnosti každého jednotlivce a jsou součástí našeho společného dědictví a humanity. Proto také porušení lidských práv jednoho dopadá na nás všechny – útočí na podstatu lidskosti. Porušování lidských práv, ať již se děje kdekoliv na světě, by nám nemělo být lhostejné.

■

Citace:

- Nowak, Manfred. *Introduction to the international human rights regime*. Leiden; Boston: M. Nijhoff, 2003.
- Raz, Joseph. *Ethics in the Public Domain*. Oxford: Clarendon Press, 1994.
- Steiner, Henry; Alston, Philip; Goodman, Ryan. *International Human Rights in Context*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Tomuschat, Christian. *Human rights: between idealism and realism*. Oxford: Oxford University Press, 2003.

AKTIVITA 1

Nač má právo lidská bytost

Co potřebujeme:

texty v tečkovaných rámečcích na fólii nebo na kopiích

Předpokládaný čas:

45 min

Cíle:

- Studenti odvodí důvody pro existenci základní ochrany lidských práv.
- Studenti vysvětlí vlastními slovy pojem nedělitelnosti a univerzálnosti lidských práv.
- Studenti odlišují standardní a nestandardní podmínky života a uvedou příklady.
- Studenti se aktivně a konstruktivně zapojí do společné práce a diskuse.
- Studenti diskutují, vysvětlují a vhodně argumentují své návrhy.
- Studenti jsou motivováni k diskuzi o lidských potřebách a právech každého jedince.

ČAS 15 MIN

1. krok

- Zapište na tabuli (flipchart) do jedné poloviny slovo „LIDSKÁ“ a do druhé „PRÁVA“. (Vysvětlete studentům, že pod pojmem lidská si pochopitelně představujeme člověka.) Pod pojem LIDSKÁ načrtněte kruh.
- Vyzvěte studenty, aby během brainstormingu navrhli vlastnosti, schopnosti, dovednosti či charakteristiky, které definují člověka jako lidskou bytost (na rozdíl od ostatních savců), a zapište je do načrtnutého kruhu. *Příklady: schopnost mluvit, psát, studovat, vést válku, vyvíjet technologie, obecněji např. inteligence, solidarita atd.*
- Nechte studenty navrhnout, co vše může ty charakteristiky rozvíjet, podporovat, chránit (na co „mít právo“) a zapište vně kruhu. *Např. Studovat, inteligence – vzdělávání, léčit – zdravotní péče.*
- Shrňte zapsané a diskutujte o následujících otázkách: *Jaký je rozdíl mezi žitím („plnohodnotným“) a přežíváním? Co lidé potřebují, aby mohli žít hodnotný život?*
- Vysvětlete, že vše uvnitř kruhu souvisí s vymezením člověka, lidské bytosti (čím se liší od jiných savců) a vně se nachází vše nezbytné pro plnohodnotný život.
- Shromážděte návrhy na vysvětlení pojmu „PRÁVA“ na druhé polovině tabule. Nalezněte společné prvky mezi návrhy a tím, co je třeba pro plnohodnotný život.

ČAS 20 MIN

2. krok

- Se studenty diskutujte následující otázky:

1. *Jsou si lidé rovni?*
2. *Mohou nám být některé z těchto charakteristik odebrány? Zůstává člověk po ztrátě schopnosti mluvit člověkem?*
3. *Co by se stalo, kdyby nám někdo (jednotlivec, vláda) chtěl některé potřeby (práva) odejmout?*

- Přečtěte studentům tyto krátké výňatky ze Všeobecné deklarace lidských práv (VDLP):

> *„Všichni lidé rodí se svobodní a sobě rovní co do důstojnosti a práv. Jsou nadáni rozumem a svědomím a mají spolu jednat v duchu bratrství.“* (Článek 1)

> *„Každý má všechna práva a všechny svobody, stanovené touto deklarací, bez jakéhokoli rozlišování, zejména podle rasy, barvy, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního nebo sociálního původu, majetku, rodu nebo jiného postavení.“* (Článek 2)

Nač má právo lidská bytost

Skupinová práce

- Rozdělte studenty do cca 4 – 5 členných skupin a dejte jim následující tvrzení:

> *„Všechna lidská práva jsou univerzální, nedělitelná, vzájemně závislá a provázaná.“* (Závěrečná deklarace Světové konference o lidských právech z roku 1993)

- Vyzvěte studenty, aby diskutovali o těchto pojmech a zapsali, co znamenají: *univerzální*, *nedělitelná*, *vzájemně závislá* a *provázaná.*
- Vyzvěte jednotlivé skupiny ke krátké prezentaci jejich závěrů.

ČAS 10 MIN

3. krok

- V rámci reflexe se společně pokuste rozdělit jednotlivé lidské „vymoženosti“ zapsané během úvodní evokace vně kruhu (př. vzdělání, zdravotní péče atd.) do následujících tří skupin. Studenti mohou případně provést samostatně písemně a na závěr společně diskutovat.
  – *Přežití (základní)*
  – *Důstojný život (standardní)*
  – *Nadstandardní život (luxusní)*

Zdroje:

- http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf

TEXT 2

Základní charakteristika lidských práv

Všeobecná deklarace lidských práv

Prvním uceleným katalogem lidských práv na mezinárodní úrovni je Všeobecná deklarace lidských práv z roku 1948. I když z formálního hlediska jde o dokument, který není právně závazný (jedná se o rezoluci Valného shromáždění OSN), přesto požívá velké autority. Z Deklarace vycházejí všechny hlavní mezinárodní smlouvy o lidských právech a je univerzálně používána jako autoritativní dokument, který vyjmenovává jednotlivá lidská práva. Odraz také našla v mnohých ústavách jednotlivých států. Je výsledkem práce skupiny expertů složených ze zástupců z celého světa. Velký vliv na text deklarace měli zejména Eleanor Roosevelt (USA), Charles Malik (Libanon), P. C. Chang (Čína) a René Cassin (Francie). Její znění je tak výsledkem shody více světových kultur s prvky amerického liberálního myšlení, tradic evropské filozofie či čínského konfucianismu. Podle svých vlastních slov z preambule Deklarace představuje „obecný standard dosažení pro všechny národy světa". Obsahuje všechna základní lidská práva, která jsou poté rozvedena do větších podrobností v mnoha mezinárodních smlouvách a v dalších deklaracích.

Třídění lidských práv

Lidská práva často dělíme podle různých kritérií. Důvody třídění jsou zejména analytické a didaktické, kdy je nám umožněno zaměřit se na jednu vymezenou skupinu práv, se kterou pak můžeme pracovat. Je třeba však mít stále na paměti základní princip, že všechna lidská práva jsou nedělitelná a vzájemně závislá. Nejběžnějším je třídění na lidská práva **občanská**, **politická**, **hospodářská**, **sociální** a **kulturní**. Užitečnost tohoto třídění je nicméně omezena, neboť tyto kategorie nemají přesné kontury a různí autoři do nich vkládají různá práva. Zhruba lze však říci, že za práva občanská a politická jsou považována práva zakotvená v Mezinárodním paktu o občanských a politických právech, který vychází z článků 3 až 21 Deklarace (právo na život, na osobní svobodu, na spravedlivý proces, zákaz mučení, svoboda projevu, svoboda shromažďování atd.). Práva hospodářská, sociální a kulturní jsou zakotvená v Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech, která vycházejí z článků 22 až 27 Deklarace (právo na sociální zabezpečení, právo na práci, právo na zdraví, právo na vzdělání atd.).

Někdy se lze také potkat s tříděním na tzv. generace lidských práv. Občanská a politická práva jsou označena jako práva první generace, zejména z důvodu jejich dřívější formulace v 17. a 18. století v době osvícenství. Naproti tomu hospodářská a sociální práva jsou označována jako práva druhé generace, vzniklá až v důsledku vzestupu sociálního hnutí v 19. a 20. století. Jako práva třetí generace jsou označována práva vzniklá po druhé světové válce, například právo na sebeurčení. Toto dělení je však poměrně ostře kritizováno. Je poukazováno na skutečnost, že odkazy na sociální práva lze nalézt i ve spisech autorů osvícenství [Craven, 12]. Zejména však termín „generace" práv není nejšťastnější, neboť naznačuje, že by druhá generace měla postupně nahradit první. I když takový záměr zde možná nebyl, termín může navozovat i pocit hierarchie mezi generacemi lidských práv (první je důležitější než druhá atd.). Taková asociace by však byla zcela v rozporu se základní premisou lidských práv, že všechna jsou nedělitelná, vzájemně závislá a není mezi nimi formální hierarchie.

Lidská práva jsou práva jednotlivců

Lidská práva jsou až na výjimky **právy individuálními**, kdy nositeli práv jsou jednotlivci. Lidská práva tedy máme jako individuální osoby. Výjimkou jsou určitá práva, také označována za práva lidská, která nejsou vykonávána jednotlivci, ale určitou skupinou osob. Jsou to tzv. **práva kolektivní**. Příkladem je právo „národa" (v angl. *a people*) na sebeurčení (čl. 1 Paktu o občanských a politických právech) nebo práva „odborových organizací" (čl. 8 odst. 1, písm. b) a c) Paktu hospodářských, sociálních a kulturních práv). Nicméně čle-

věk často svá práva realizuje v různých společenstvích, a proto by bylo velmi limitující, kdyby individuální práva byla chráněna pouze v případě, kdy jsou vykonávána jednotlivcem. Z tohoto důvodu právo chrání i „lidská" práva různých organizací. Příkladem je třeba právo vydavatele novin na svobodu projevu, které výrazně omezuje zásahy státní moci do tohoto práva. I když jsou tedy lidská práva primárně právy jednotlivců, je často chráněn i jejich výkon v rámci různých sdružení.

Absolutní lidská práva?

Velmi zásadní vlastností lidských práv je, že **až na výjimky nejde o práva absolutní**, tedy taková, která nemohou být za žádných okolností omezena. Tato skutečnost vyplývá již z toho, že **sama jsou často mezi sebou v konfliktu**.

> Klasickým příkladem je právo na soukromí a právo na svobodu projevu, které může zahrnovat zveřejňování informací ze soukromého života ostatních. Například podle Mezinárodního paktu o občanských a politických právech má každý právo na svobodu projevu, které ovšem může být omezeno, pokud je to nutné pro „respektování práv nebo pověsti jiných nebo k ochraně národní bezpečnosti nebo veřejného pořádku nebo veřejného zdraví nebo morálky".

Jedno právo může být omezeno nejen z důvodu ochrany práva jiného (například ochrana soukromí), ale i různých obecných zájmů, které však v důsledku chrání také práva jiných (srovnej Finnis, 216).

Dokonce ani právo na život není absolutní, když zabití je povoleno například v sebeobraně či jako neúmyslné zabití při použití přiměřené síly veřejnou mocí (viz čl. 2 Evropské úmluvy).

Existují pouze dvě podstatnější výjimky, tedy dvě práva, která jsou **absolutní** – **zákaz mučení** a **zákaz otroctví** (ve smyslu vlastnění jedné lidské bytosti jiným člověkem). Existují však již výjimky ze zákazu nucené práce (viz např. čl. 4 Evropské úmluvy). Mučení a uvržení někoho do otroctví je tedy absolutně zakázáno a nelze k němu přistoupit za žádných okolností. To je odůvodněno tím, že v obou případech dochází k naprostému popření lidskosti – člověk je degradován na pouhý objekt-stroj, bez existence vlastní vůle.

Povinnosti vyplývající z lidských práv

Má-li někdo právo, musí někdo mít korespondující povinnost. Lidská práva jsou z logiky věci **práva vůči všem**. To znamená, že například moje právo nebýt mučen musí být respektováno každým. Každý má zásadní zájem nebýt mučen bez ohledu na to, kdo je pachatelem. Proto je povinností nás všech respektovat lidská práva ostatních.

Z právního pohledu jsou však lidská práva primárně **práva vůči státu**. Znamená to, že povinnosti odpovídající lidským právům leží na státech. **Státy musí lidská práva respektovat, chránit a naplnit.**

POVINNOST STÁTU LIDSKÁ PRÁVA:

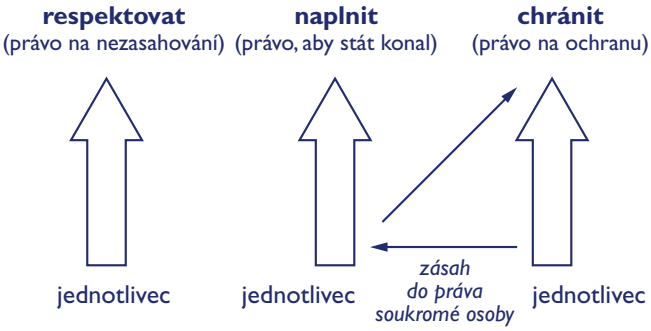

Převzato z [*Nowak, 49*].

Závazek respektovat vyžaduje od státu **zdržet se nějakého chování**. Například státní orgány (policie, armáda) nesmí nikoho mučit. Naopak povinnost chránit a naplnit již vyžadují **aktivní jednání** ze strany státu. Závazek chránit vyžaduje od státu podnikat přiměřené kroky k tomu, aby chránil osoby před zásahy do jejich lidských práv jinými soukromými osobami. Povinnost naplnit vyžaduje od státu přijetí legislativních, administrativních a dalších opatření, která mají zajistit, že lidská práva jsou implementována v nejvyšší možné míře. I když některá lidská práva více zdůrazňují závazky dané lidské právo respektovat (např. zákaz mučení) a některá více závazky

naplnit (např. právo na spravedlivý proces), základním principem zůstává, že **u všech lidských práv lze nalézt odpovídající závazky ze všech tří skupin**. Příklad závazku naplnit vyplývajícího ze zákazu mučení je, že státy mají povinnost odpovídajícím způsobem vyšetřit namítaná porušení tohoto zákazu (tedy aktivně konat). V případě práva na spravedlivý proces státy musí nejen vytvořit soustavu nezávislých soudů (závazek naplnit), ale také nebránit nikomu v přístupu k těmto soudům (závazek respektovat). **Stát je garantem dodržování našich lidských práv.** Jeho povinností je zajistit, aby k porušování lidských práv nedocházelo, a vytvořit prostředí, ve kterém každý může svá práva plně realizovat.

Lidská práva nejsou utopie

Vzhledem k tomu, že kapacita kohokoliv, tedy i států, něco konat je omezená, tak je zřejmé, že v případě závazků právo chránit a naplnit stát nemůže zajistit absolutně, že ničí lidské právo nebude nikdy porušeno. **Z tohoto důvodu mají všechna lidská práva v sobě zabudována inherentní omezení.** To znamená, že ne vždy, když naše právo bylo porušeno, došlo zároveň k pochybení ze strany státu a tedy porušení jeho povinností. Při definování práv se berou možné povinnosti v potaz. Práva jsou definována již způsobem, že zohledňují, zda je přiměřené, aby vznikly určité povinnosti. Tak například je povinností států chránit každého obyvatele před zabitím ze strany soukromých osob. Avšak ne vždy, když k tomu dojde, stát tento svůj závazek porušil. Takové pojetí by bylo naprosto nerealistické. Stát nemůže každému přidělit bodyguarda. Efektivní ochrana lidských práv však vyžaduje, aby stát podnikl „přiměřené kroky“ k zabránění takovému jednání. V tomto konkrétním případě je vyžadováno, aby stát vraždu prohlásil za trestný čin, aby vytvořil efektivní mechanismy na vynucování tohoto zákazu (policie, soudy) a aby v případě známého reálného nebezpečí, které hrozí konkrétnímu jednotlivci, podnikl vše, co od něj lze rozumně očekávat, aby realizaci nebezpečí zabránil. To například i pomocí poskytnutí osobní ochrany dané osobě (srovnej případ Osman proti Spojenému království). Lidská práva tedy nejsou nějakou utopickou vizí o dokonalém světě, ale při vědomí omezenosti zdrojů představují elementární pravidla pro fungování reálné společnosti, která si cení individuální hodnoty a důstojnosti každého jednotlivce. ■

Citace:
- Craven, Matthew C. R.*The International Covenant on Economic, Social, and Cultural Rights: a perspective on its development*. Oxford: Clarendon Press, 1995.
- Finnis, John. *Natural law and natural rights*. Oxford: Clarendon Press, 1980.
- Nowak, Manfred. *Introduction to the international human rights regime*. Leiden; Boston: M. Nijhoff, 2003.

Citované rozsudky Evropského soudu pro lidská práva:
- *Osman proti Spojenému království,* rozsudek z 28. října 1998.

Internetové zdroje:
- OSN: www.un.org, www.osn.cz
- Rada Evropy: ***www.coe.int***, www.radaevropy.cz
- Amnesty International Česká republika: www.amnesty.cz/pruvodce
- Český helsinský výbor: www.helcom.cz

Publikace v češtině:
- Bílek, P.; Chržová, J.; Ondráčková, J.; Zoubek, V. *Výchova a vzdělávání v oblasti lidských práv*. Praha: ČHV, 2002.
- Sudre, Frédéric. *Mezinárodní a evropské právo lidských práv*. Brno: Masarykova univerzita, 1997.

AKTIVITA 2

Znáte svá práva?

Cíle:

- Studenti porovnají svoji představu o lidských právech se všeobecnou deklarací LP.
- Studenti vyjmenují významnou část článků deklarace a zařadí je do jednotlivých kategorií.
- Studenti diskutují, hledají souvislosti, kategorizují.

Co potřebujeme:

kopie Všeobecné deklarace lidských práv, rozstříhané na jednotlivé články (popřípadě výběr 15–20 článků)

Předpokládaný čas:

45 min

ČAS 15 MIN

1. krok

- Vyzvěte studenty, aby každý sám písemně dokončil následující dvě nedokončené věty (alespoň třikrát různě, tj. 3x první větu a 3x druhou):

  Každý člověk má právo na …
  Nikdo nesmí být …

- Nechte část studentů jejich věty přečíst. Zapište ve zkratce na tabuli jejich návrhy.
  Např. Každý člověk má právo na odpovídající zdravotní péči – zapište zdr. péče

- Na tabuli se shromáždí různé návrhy. Společně se studenty vytvořte 4 různé kategorie, do nichž by bylo možné jednotlivá „práva" zařadit.
  Např. občanská, politická, hospodářská, sociální a kulturní.
  (Pozn.: Studenti mohou vytvořit vlastní kategorie; je na vás, zda pro tuto fázi ponecháte jejich kategorie, či již použijete navrhnuté.)

ČAS 20 MIN

2. krok

- Představte studentům **Všeobecnou deklaraci lidských práv** (VDLP). Využijte informace z textu.
- Do dvojic rozdejte VDLP rozstříhanou na jednotlivé články (počet článků dle času a možností, ale vždy tak, aby byly zastoupeny pro různé kategorie).
- Vyzvěte studenty, aby je zorganizovali do skupin, které jste navrhli v úvodní části. Vysvětlete, že samozřejmě ne každý článek jde jednoznačně zařadit, nechť se ve dvojici dohodnou, do které kategorie jej zařadí.
- Po dokončení práce dvojic spojte studenty do čtveřic k porovnání výsledků jejich práce. Sledujte práci skupin a případně pomozte s vysvětlením.
- Zástupce těchto skupin vyzvěte k zapsání článků (ve zkratce či podle čísel) na tabuli vždy pro jednou vybranou kategorii. Ty rozdělte tak, aby byly všechny kategorie zastoupeny.
- Společně se studenty prodiskutujte vzniklé dělení (podstatou není dělení samotné, nýbrž práce s jednotlivými články a uvědomování si jejich významu).

Znáte svá práva?

ČAS 10 MIN

3. krok

Samostatná práce

- Opět využijte nedokončené věty tohoto typu:

Za nejdůležitější považuji právo na …, protože …

nebo

Za nejdůležitější považuji zákaz (nikdo nesmí být) …, protože …

- Nechte dobrovolníky přečíst.
- Na závěr **zdůrazněte**: *„Lidská práva tedy nejsou nějakou utopickou vizí o dokonalém světě, ale při vědomí omezenosti zdrojů představují elementární pravidla pro fungování reálné společnosti, která si cení individuální hodnoty a důstojnosti každého jednotlivce.“ (citace z textu)*

Zdroje:

- **Všeobecná deklarace lidských práv:** http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf
- http://www.mnadvocates.org/

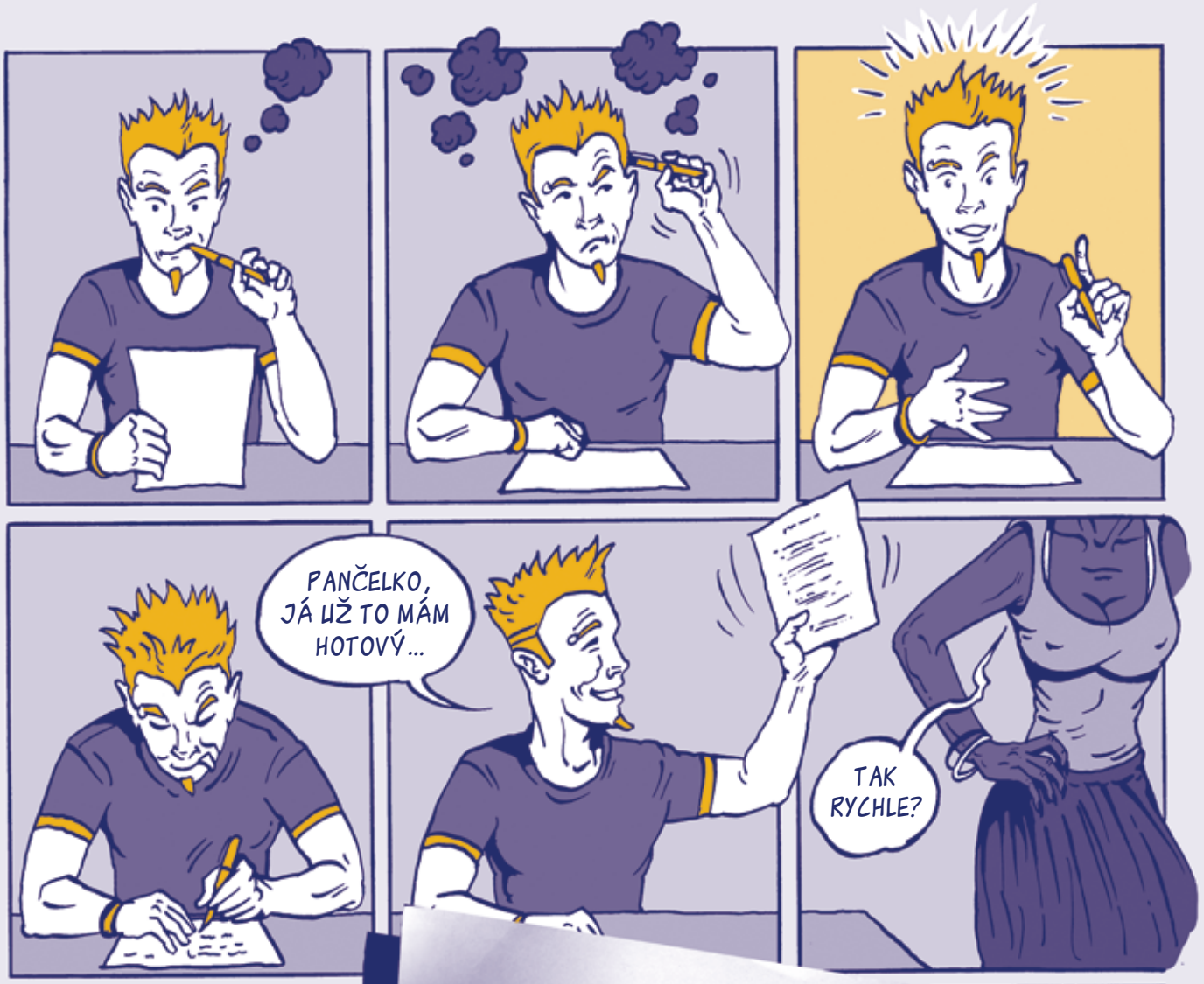

Test: Lidská práva

1. Napište příklady institucí dohlížejících na dodržování lidských práv ve světě:

EVROPA – EVROPSKÝ SOUD PRO LIDSKÁ PRÁVA
AFRIKA – AFRICKÝ SOUD PRO LIDSKÁ PRÁVA
ANTARKTIDA – ANTARKTICKÝ SOUD PRO LIDSKÁ PRÁVA

2. Vyjmenujte kontrolní orgány, které dohlíží na dodržování mezinárodních lidskoprávních úmluv:

– VÝBOR PROTI UČENÍ
– VÝBOR PRO ODSTRANĚNÍ RASOVÉ DISKRIMINACE

3. Která z těchto zemí je z hlediska lidských práv nejproblematičtější?

~~a) Čína~~
~~b) Mongolsko~~
~~c) Severní Korea~~
~~d) Jižní Korea~~
e) NAŠE ŠKOLA!

4. Znáte nějaké nezávislé organizace, které monitorují dodržování lidských práv?

– AMNESTY INTERNATIONAL

5. Napište, která organizace

TEXT 3

Mechanismy na ochranu lidských práv

Mezinárodní ochrana lidských práv v moderním pojetí začíná být realitou až na konci druhé světové války. V rámci OSN se vyvinuly univerzální mechanismy, které platí po celém světě. V Evropě, Americe a Africe dále existují zvláštní mechanismy regionální, které se zabývají ochranou lidských práv pouze v daném regionu.

Univerzální mechanismy

Politické mechanismy

V rámci OSN lze rozlišovat **dva druhy mechanismů** – **politické** a **smluvní**. Politickým mechanismem je především v roce 2006 nově zřízená Rada pro lidská práva, která nahradila často kritizovanou Komisi pro lidská práva. V rámci Rady byl zaveden univerzální hodnotící mechanismus, který pravidelně zkoumá dodržování lidských práv v členských zemích OSN. Nad každým pozorovaným státem dohlíží pracovní skupina tří zpravodajů, která na základě spolupráce s hodnoceným státem vytvoří závěrečnou zprávu o stavu lidských práv v zemi. Rada také může posuzovat stížnosti na systematická porušování lidských práv v jednotlivých státech. Nejúčinnějším mechanismem fungujícím v rámci Rady jsou tzv. **nezávislí experti**, které Rada jmenuje ke studiu konkrétních lidskoprávních oblastí (např. právo na odpovídající obydlí, právo na zdraví, zákaz mučení atd.). Nezávislost těchto expertů a jejich osobní kvality (často jde o přední světové odborníky na lidská práva) jsou zárukou, že jejich zprávy jsou skutečně důvěryhodné a ilustrují reálný stav lidských práv v dané oblasti. Někteří mají pravomoc dokonce přijímat individuální stížnosti jednotlivců, mohou vstupovat do kontaktu s jednotlivými vládami odpovědnými za porušení lidských práv a snažit se o jejich nápravu.

Výhodou politických mechanismů je, že jsou potenciálně uplatnitelné vůči všem členským státům OSN, tedy vlastně vůči všem státům světa. Nevýhodou naopak zůstává politický charakter Rady, kdy státy v ní zastoupené jsou často motivovány zcela jinými cíli než zvyšováním ochrany lidských práv na světě. S tím je také spojen občas vágní charakter rozhodnutí, která jsou výsledkem složitých politických jednání. Realitou také je, že mocné a silné státy prakticky nemohou být jakkoliv za porušení lidských práv Radou pokárány, protože se nenajde dostatečná většina států, která by tak učinila.

Smluvní mechanismy

Smluvní mechanismy jsou již založeny na závazných mezinárodních smlouvách a jsou tedy aplikovatelné pouze vůči těm státům, které k dané smlouvě přistoupily. Po přijetí Všeobecné deklarace lidských práv začaly v rámci OSN snahy o vytvoření úmluvy, která by transformovala lidská práva do závazné formy a vytvořila by účinný a závazný mechanismus k jejich dodržování a kontrole. Tyto snahy vyvrcholily v roce 1966, kdy byly na půdě OSN podepsány dvě lidskoprávní úmluvy – **Mezinárodní pakt o občanských a politických právech** a **Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech**. Rozdělení lidských práv do dvou úmluv je zejména důsledkem rivality a neshod mezi dvěma stranami studené války. Nicméně díky nedělitelnosti lidských práv je nutné chápat oba Pakty jako jeden celek. Tyto dvě primární smlouvy jsou doplněny sedmi dalšími smlouvami, řešícími specifické otázky (zákaz mučení, diskriminace, práva dětí atd.), které státy považovaly za vhodné upravit zvlášť. Každá smlouva zřídila nezávislý kontrolní orgán, který dohlíží na dodržování práv z úmluv vzešlých – tzv. Výbor (například **Výbor pro lidská práva** dohlíží na dodržování závazků plynoucích z Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, **Výbor pro práva dítěte** na Úmluvu o právech dítěte, **Výbor proti mučení** na Úmluvu proti mučení atd.).

Kontrolní mechanismy těchto lidskoprávních úmluv jsou trojího druhu:

a) periodické zprávy,
b) stížnosti (jak individuální, tak mezistátní),
c) vyšetřování z vlastní iniciativy.

ad a) Každá smluvní strana jednotlivých úmluv se zavázala k předkládání pravidelných zpráv o celkové situaci lidských práv v dané zemi. Příslušné výbory mají povinnost

tyto zprávy prostudovat a zároveň mohou požádat o doplňující informace. Výsledkem jejich přezkumu jsou komentáře a připomínky předložené smluvním stranám s upozorněním na nedodržení jejich závazků a nastíněným řešením vedoucím k nápravě. Tento základní kontrolní mechanismus funguje u všech lidskoprávních smluv v rámci OSN. Další již pouze u některých smluv, případně vůči některým smluvním stranám.

ad b) Pravomoc posuzovat stížnosti na konkrétní porušování lidských práv v konkrétním státě má většina výborů. Možné jsou stížnosti jednoho státu na stát jiný – **mezistátní stížnosti**. V dnešním ekonomicky propojeném společenství si lze ovšem jen těžko představit, že by jeden stát podával stížnost proti státu druhému. Důkazem tohoto tvrzení je i fakt, že k mezistátním stížnostem dosud nedošlo. Proto je zcela zásadní možnost podávání **individuálních stížností** přímo oběťmi porušení lidských práv. S touto pravomocí výborů však musí státy předem souhlasit. Státy svým souhlasem uznají příslušnost výboru k přijímání a projednávání stížností jednotlivců na porušování lidských práv, která jsou chráněna danou úmluvou. Jednou z hlavních podmínek, aby výbory mohly konkrétní stížnost projednat, je, že stěžovatel vyčerpal všechny dostupné a efektivní opravné prostředky v zemi, kde se událo příkoří. Tím se dává státům šance svá porušení lidských práv napravit, než budou vystaveny mezinárodnímu přezkumu. Pokud jsou splněny i další podmínky přijatelnosti (např. stížnost nesmí být anonymní), tak výbor věc prozkoumá a sdělí svůj verdikt jak jednotlivci, tak smluvnímu státu. Výbory nejsou soudním orgánem, jde spíše o neutrálního mediátora a, ač jsou jeho rozhodnutí konečná, nejsou formálně vzato právně závazná. Přesto mají výraznou morální a politickou sílu a jsou každoročně předkládána Valnému shromáždění OSN v rámci výroční zprávy.

ad c) Některé Výbory (např. Výbor proti mučení nebo Výbor pro odstranění diskriminace žen) jsou oprávněny k vyšetřování situace v konkrétní zemi, pokud existují důvěryhodné zprávy o tamním systematickém porušování lidských práv. Výbor také může takovou zemi navštívit, k čemuž však potřebuje její zvláštní souhlas.

I když závěry těchto výborů mají značnou váhu, nelze přesto přehlédnout skutečnost, že implementace jejich doporučení závisí na vůli jednotlivých států. Významná slabost těchto mechanismů je důsledkem obav států podrobit stav lidských práv na svém území mezinárodnímu dohledu. Proto jimi vytvořené mechanismy v rámci OSN jsou při absenci spolupráce ze strany států do jisté míry bezzubé. Na druhou stranu význam těchto mechanismů spočívá přinejmenším v tom, že jednotlivá porušení lidských práv odkrývají a zveřejňují.

Evropa

Efektivnější systémy ochrany lidských práv však najdeme na regionální úrovni. A z nich bude patrně nejvyspělejší evropský systém fungující v rámci **Rady Evropy** (nemá nic společného s Evropskou unií) – **Evropský soud pro lidská práva** (ESLP). Tento dohlíží na dodržování práv jednotlivců obsažených v **Evropské úmluvě o lidských právech**, která byla přijata v roce 1950. Úmluva pokrývá území od Islandu na západě až po Čukotku na východě. Každá osoba, která se domnívá, že nějaký stát v tomto regionu porušil její práva vyplývající z Úmluvy, se může obrátit se stížností na ESLP. Soud poté **vydá rozsudek, který je pro státy právně závazný** a konečný.

Výčet Úmluvou chráněných práv je inspirovaný Všeobecnou deklarací lidských práv a koresponduje s právy, které pokrývá Mezinárodní pakt o občanských a politických právech. Tato práva můžeme rozdělit do tří kategorií: nedotknutelnost osoby (např. právo na život, zákaz mučení či otroctví), vláda práva (např. právo na svobodu a bezpečnost, právo na spravedlivý proces) a pluralismus a tolerance v životě společnosti (např. svoboda vyznání či projevu).

ESLP může přijmout stížnosti nejen od každé fyzické osoby, ale též od nevládní organizace nebo skupiny jednotlivců, které se považují za oběti (jde např. o politické strany, náboženské organizace či odbory), a také od států. Úmluva obdobně jako smlouvy v rámci OSN vypočítává několik podmínek, které musí stížnost splnit, aby byla přípustná. Pokud jsou splněny a není možné smírné urovnání, ESLP rozsudkem rozhodne, zda došlo k porušení závazku vyplývajícího z Úmluvy. ESLP v případě potřeby může oběti přiznat i spravedlivé zadostiučinění ve formě finanční náhrady. Povinný stát se může proti rozsudku odvolat, nicméně rozhodnutí odvolacího velkého senátu jsou konečná a pro strany sporu závazná. Na výkon soudních rozhodnutí dohlíží Výbor ministrů Rady Evropy, který po vládách odpovědných států požaduje zprávy o opatřeních, která přijaly v souvislosti s dodržováním porušeného závazku.

ESLP se v poslední době potýká **s enormním přílivem podaných stížností**, na které jeho kapacity nestačí. Lze říci, že ESLP je obětí vlastního úspěchu. Účinná ochrana lidských práv, kterou poskytuje, láká stále více stěžovatelů. Je však nutno říci, že pouze malé procento stížností bývá u ESLP úspěšných. Kritickou situaci by snad do budoucna měla vyřešit jeho nová reforma.

Evropská úmluva však není jediným evropským instrumentem na ochranu lidských práv. Těch je celá řada. Např. **Evropská sociální charta** z roku 1961 či **Evropská úmluva o zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání** z roku 1987. Charta je obdobou Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech a chrání právo na práci, právo na ochranu zdraví, právo se organizovat apod. Jako kontrolní orgán zřídila Výbor nezávislých expertů, který pravidelně posuzuje zprávy smluvních stran a od roku 1995 i kolektivní stížnosti (tedy nikoliv jednotlivců, ale např. nevládních organizací, odborových svazů atd.). Evropská úmluva o zabránění mučení zavedla institut preventivních inspekcí, kdy Výbor expertů má pravomoc bez předchozího ohlášení navštívit jakékoliv místo ve smluvním státě, kde jsou drženy osoby, jejichž svoboda je omezena (věznice, policejní stanice, psychiatrické léčebny atd.). Jde o místa, kde často dochází ke špatnému zacházení, a tato možnost neohlášených kontrol působí preventivně.

Další regiony

Na americkém kontinentě dohlíží na dodržování lidských práv **Meziamerická komise pro lidská práva**, která analyzuje a vyšetřuje individuální stížnosti či vypracovává detailní zprávy o státech, kde dochází k systematickému porušování lidských práv. Komise také může rozhodnout, zda individuální stížnost předloží k posouzení **Meziamerickému soudu pro lidská práva**, jehož rozsudek je poté, obdobně jako v Evropě, pro státy závazný. Bohužel ne všechny státy Ameriky uznávají pravomoc Soudu stížnosti posuzovat a rozhodovat o nich. Takovou výjimkou je například Kuba, která lidská práva systematicky porušuje, či USA, které nejsou ochotny podrobovat se mezinárodním rozsudkům.

V rámci Afriky pak působí obdobný mechanismus **Africké komise pro lidská práva**. Nově byl v roce 2005 také zřízen **Africký soud pro lidská práva**.

■

Internetové zdroje:

- OSN:
  www.un.org
  www.osn.cz
- Rada Evropy:
  www.coe.int
  www.radaevropy.cz

Publikace v češtině:

- Šturma, Pavel. *Mezinárodní a evropské kontrolní mechanismy v oblasti lidských práv*. Praha: Beck, 2003.

Publikace ve slovenštině:

- Jankuv, Juraj. *Medzinárodné a európske mechanizmy ochrany ľudských práv*. Iura edition, 2006.

AKTIVITA 3

Jak nebýt bit

Co potřebujeme:

kopie textu kapitoly Mechanismy na ochranu lidských práv pro každého studenta, tabuli nebo flipchart

Předpokládaný čas:

asi 75 min

Cíle:

- Studenti navrhnou, jakými mechanismy je možné chránit lidská práva jednotlivců.
- Studenti uvedou příklady univerzálních a regionálních mechanismů na ochranu lidských práv.
- Studenti vysvětlí, jak fungují politické a smluvní mechanismy a jaké jsou jejich výhody i nevýhody.
- Studenti zdůvodní nutnost existence efektivních mechanismů na ochranu lidských práv.

ČAS 30 MIN

1. krok

- Vyzvěte studenty, aby nejprve v menších skupinách (po třech až pěti) napsali alespoň tři práva, která by podle jejich názoru měla platit pro všechny v jejich třídě. Poté diskutujte navržená práva v celé třídě a ta práva, se kterými bude většina studentů souhlasit, zapište na tabuli (flipchart).
- Nechte studenty, aby se zamysleli nad situací, kdy dojde k porušení některého z navržených práv. Co lze v takové chvíli dělat? Jakými mechanismy je možné zajistit, aby práva byla dodržována? Všechny mechanismy doporučené studenty opět zapisujte na tabuli (flipchart).
- Zeptejte se studentů, zda znají některé mechanismy mezinárodní ochrany lidských práv.

ČAS 30 MIN

2. krok

- Zadejte studentům četbu kapitoly Mechanismy na ochranu lidských práv nebo jeho části (podle vašeho vlastního uvážení). Při čtení textu budou studenti využívat metody **I.N.S.E.R.T.** (Interactive Noting System for Effective Reading and Thinking), při které zapisují v průběhu četby příslušné značky na okraj papíru. Nejprve tedy seznamte studenty se systémem značek metody I.N.S.E.R.T. a s jejich používáním:

✓ Fajfku zapište tam, kde jste narazili na informaci, která potvrzuje, co jste věděli nebo si mysleli, že víte.
– Znaménkem minus označte takovou informaci, která je v rozporu s tím, co jste věděli nebo si mysleli, že víte.
\+ Znaménko plus použijte všude tam, kde se setkáte se zajímavou novou informací.
? Otazníkem označte taková místa v textu, kde něčemu nerozumíte nebo byste se chtěli dozvědět více.

Není nutné zapisovat značku ke každému řádku textu nebo ke každé informaci. Doporučte studentům použít 2–3 značky na odstavec (případně o něco méně či více podle délky odstavců a množství informací).

- Poté, co si studenti přečtou a označí informace v textu, vyzvěte je, aby si výběr informací a použití značek vzájemně porovnali ve dvojicích a vysvětlili důvody pro svůj výběr.
- Příklady informací k jednotlivým značkám diskutujte se studenty v celé skupině. Můžete se jich také zeptat, jestli si určitou informaci také vybrali a zda ji označili stejnou nebo odlišnou značkou.

Jak nebýt bit

ČAS 15 MIN

3. krok

- Závěrem nechte studenty individuálně vyplnit tabulku INSERTu, do které podle vlastního výběru zapíší konkrétní informace k jednotlivým značkám.

Zdroje:

- Temple, Charles, Steelová Jeannie L., Meredith Kurt. *Čtení, psaní a diskuze ve všech předmětech. Čtením a psaním ke kritickému myšlení.* Příručka III, Praha: Kritické myšlení, 2002

✓ informace, která potvrzuje, co jste věděli nebo si mysleli, že víte	– informace, která je v rozporu s tím, co víte nebo si mysleli, že víte	+ informace, která je pro vás nová	? informace, které nerozumíte, která vás mate nebo o které byste se chtěli dozvědět více

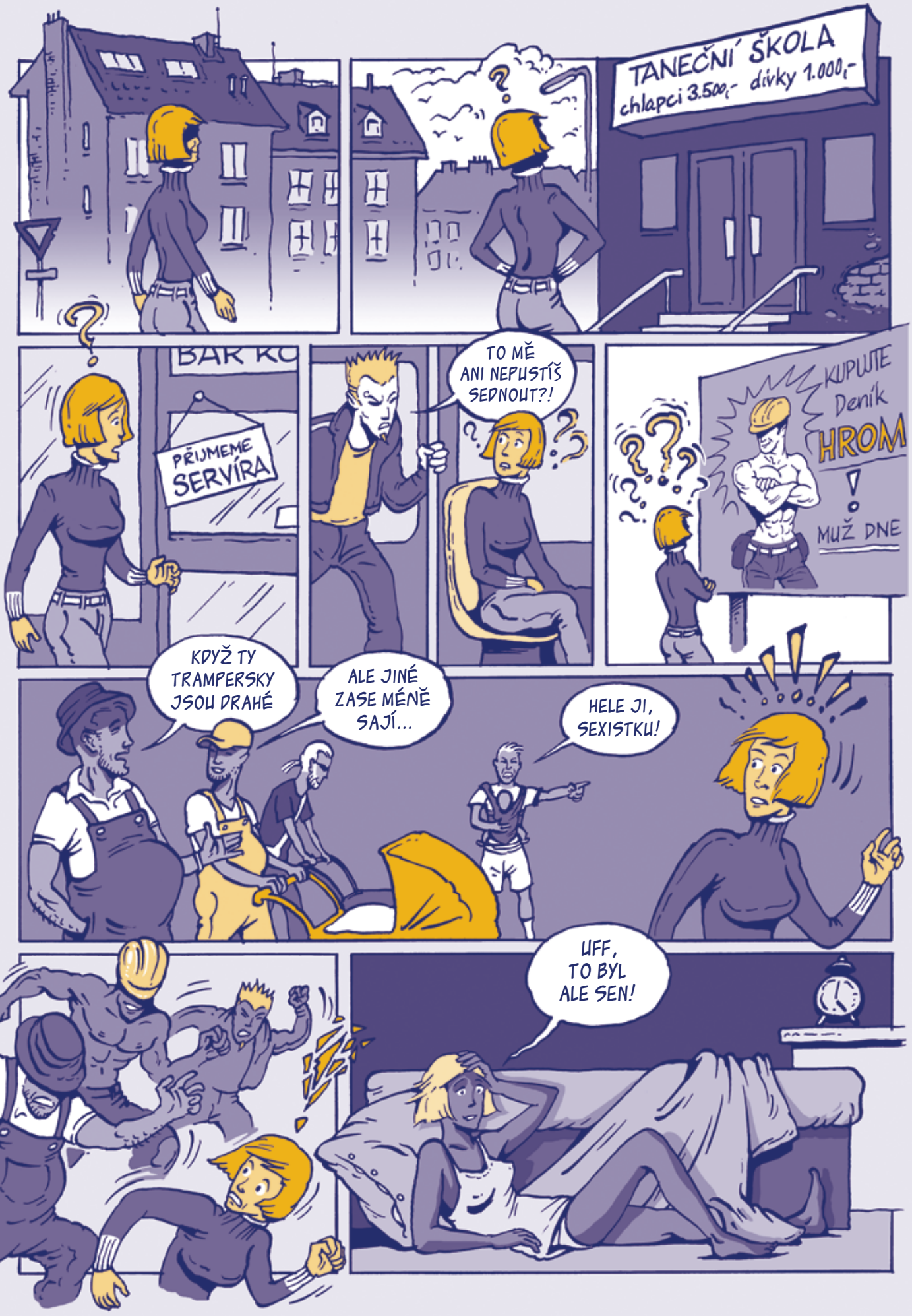
TANEČNÍ ŠKOLA
chlapci 3.500,- dívky 1.000,-
PŘIJMEME SERVÍRA
TO MĚ ANI NEPUSTÍŠ SEDNOUT?!
KUPUJTE Deník HROM !
MUŽ DNE
KDYŽ TY TRAMPERSKY JSOU DRAHÉ
ALE JINÉ ZASE MÉNĚ SAJÍ...
HELE JI, SEXISTKU!
UFF, TO BYL ALE SEN!

Zákaz diskriminace

Právo nebýt diskriminován je jedním ze základních lidských práv, které prochází napříč všemi lidskými právy. Při jejich požívání je diskriminace zakázána. Tento zákaz vychází z principu spravedlivého posuzování lidské bytosti podle jejich vlastních schopností a kvalit, nikoliv podle její příslušnosti k určité skupině lidí. Důležité je si uvědomit, že diskriminovány nejsou pouze osoby, které jsou ve společnosti v menšině. Kupříkladu ženy, které jsou velmi často diskriminovány, jsou stejně početné jako mužská část populace. Diskriminovaná skupina pak není schopna plnohodnotného života ve společnosti, protože jejím příslušníkům jsou bez legitimních důvodů odpírána práva, která jim náleží. S nespravedlností se může setkat každý. Při přijímání do zaměstnání, při odměňování za vykonanou práci, v přístupu ke vzdělání či bydlení. Diskriminaci však nelze ztotožňovat s odlišným zacházením. Ne každé odlišné zacházení je diskriminací. Tou je pouze odlišné zacházení, které nemá objektivní a rozumné ospravedlnění. Odlišné zacházení tak musí sledovat legitimní cíl a musí být tomuto cíli přiměřené. Proto například pokud při přijímání do zaměstnání jsou preferováni kandidáti s lepší praxí, jazykovým vybavením či dosaženým vzděláním, tak o diskriminaci zpravidla nepůjde. Takové odlišné zacházení má objektivní a rozumné ospravedlnění.

Zákaz diskriminace vychází z rovnosti lidí v důstojnosti a právech. Již preambule Charty OSN obsahuje tento odkaz, kde „Lid OSN prohlašuje svou víru v základní lidská práva, v důstojnost a hodnotu lidské osobnosti, v rovná práva mužů i žen a národů velkých i malých." Mezi hlavní cíle OSN patří podpora a úcta k lidským právům a základním svobodám pro všechny bez rozdílu rasy, pohlaví, jazyka nebo náboženství.

Druhy diskriminace

V zásadě můžeme rozlišit dva druhy diskriminace: diskriminaci přímou a nepřímou. K přímé diskriminaci dochází v případě, kdy je s určitým člověkem jednáno odlišně (rozuměj méně příznivě) na základě určitého diskriminačního důvodu než s osobou, která se nachází ve srovnatelné situaci. Pokud je na stejné pracovní pozici muž a žena, která má nižší platové ohodnocení, půjde o přímou diskriminaci této zaměstnankyně. Nepřímou diskriminací je naopak zdánlivě neutrální jednání, v důsledku kterého je znevýhodněna osoba ve srovnání s osobami jinými, a to opět z diskriminačních důvodů. U nepřímé diskriminace se nezkoumá diskriminační úmysl, ale diskriminační dopad. O nepřímou diskriminaci by šlo např. v případě, kdy by zaměstnavatel vyžadoval po všech žadatelích maturitu (tedy i pro pracovní místa, kde takové vzdělání nemá praktický význam) a drtivá většina žadatelů by byla černošské pleti bez dokončeného středoškolského vzdělání. Nabízená místa by pak dostali pouze běloši, kteří takovéto vzdělání ukončené mají.

Pozitivní opatření

Pozitivní opatření jsou jednání či kroky, které nějakým způsobem zvýhodňují ty, kteří jsou ve společnosti znevýhodněni a nemají reálnou možnost požívat rovných práv. Pozitivní opatření jsou výslovně povolena mezinárodními smlouvami (např. čl. I odst. 4 Úmluvy o odstranění všech forem rasové diskriminace). Zde nejde o diskriminaci - odlišné zacházení má legitimní účel (odstranit diskriminaci). Tato opatření mohou ovšem působit jen dočasně, dokud nebude zajištěna rovnoprávnost (účel splněn), a nesmí být nepřiměřená.

Škála možných pozitivních opatření je velmi široká, od různých programů zaměřených na znevýhodněnou skupinu (např. rekvalifikační kurzy, programy na přípravu na vzdělání) až po přímou preferenci kandidátů ze znevýhodněné skupiny na určité pozice (zaměstnání, policie, univerzity atd.). Preference může vypadat různě, např. při více stejně kvalifikovaných uchazečích je přednost dána uchazeči z diskriminované menšiny; někdy je nastaven kontroverzní systém kvót, tedy pevné stanovení určitého procenta zaměstnanců či studentů, kteří musí pocházet ze znevýhodněné skupiny.

TEXT 4

Zákaz diskriminace

Diskriminační důvody

Diskriminační důvody nejsou formálně omezeny. Ty nejčastější však jsou: rasa, etnický původ (barva pleti, příslušnost k etnické menšině), pohlaví, věk, sexuální orientace, náboženství (víra nebo stav bez náboženského přesvědčení), národnost či politická příslušnost. Některé důvody však mohou být závažnější než jiné. Na mezinárodní úrovni je zvláštní pozornost věnována zejména diskriminaci na základě pohlaví a na základě rasy. Tyto dvě oblasti jsou dokonce upraveny samostatnými smlouvami: Úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace a Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen.

Diskriminace na základě pohlaví

Ve světě je z důvodu rozdílných tradic, historie a náboženství hluboce zakořeněna nerovnost v požívání stejných práv mužů a žen. Podřízená role žen je v některých zemích ilustrována nucenými potraty ženských plodů, podstoupením nucených sňatků, odstraněním klitorisu při ženské obřízce, „vraždami ze cti" atd. Faktem nadále zůstává, že různé kultury a náboženství často ospravedlňují upírání práv ženám (jako právo na cestování, právo si vybrat manžela, právo na rozvod, právo vlastnit majetek či právo být chráněn trestním právem ve stejné míře jako muži). Ve společnostech, kde mají ženy podřízené postavení, se užívají praktiky k posílení těchto nevýhod a mají zásadní dopad i na jejich zdraví. Přibližně sedmdesát milionů žen v Africe a Asii je vystavováno nucené obřízce, odstranění malých stydkých pysků či dokonce sešití ženských retnik k zamezení pohlavního styku. Důvody jsou rozličné: zajištění cudnosti a monogamního chování či náboženský a rituální diktát. Nicméně v Koránu nenajdeme žádnou podporu pro ženskou obřízku a v Saudské Arábii, kolébce islámu, se tyto praktiky také neprovozují.

Rasová diskriminace

Diskriminace na základě rasy vedla v minulosti k těm nejhorším porušením lidských práv. Stačí zmínit zotročování černochů a indiánů, vraždění Židů, Romů a dalších nacisty za holocaustu nebo systém apartheidu, který existoval zejména v Jižní Africe. Diskriminace na základě rasy je natolik závažná, že je mezinárodními orgány dokonce sama o sobě označována za nelidské zacházení. Bohužel ani v současné době není rasová diskriminace pouhou minulostí. V evropském prostředí, Českou republiku nevyjímaje, je tento druh diskriminace nejpalčivěji demonstrován na přístupu k romské menšině. Romové jsou vytlačováni na okraj společnosti – mají problémy najít zaměstnání, bydlí v odloučených lokalitách za špatných podmínek, je jim bráněno v přístupu ke vzdělání apod. Například v roce 2007 Evropský soud pro lidská práva shledal, že Česká republika diskriminuje Romy v přístupu ke vzdělání (případ D.H. proti České republice). V minulosti byla většina romských dětí posílána do zvláštních škol. Podle průzkumu provedeného v roce 1998-1999 v Ostravě více než polovina romských dětí navštěvovala tento typ škol. Nyní po formálním zrušení zvláštních škol bývají často posílány do tříd, kde se vyučuje podle sylabů pro mentálně hendikepované děti. Časté je také seskupování romských dětí v samostatných třídách či školách, tedy jejich de facto segregace. Evropský soud pro lidská práva ve zmíněném případu D.H. proti České republice uvedl, že se „Romové stali specifickým typem znevýhodněné a zranitelné menšiny", která vyžaduje „zvláštní ochranu" (§ 182).

Diskriminace soukromými osobami

Často se setkáme s názory, že zákaz diskriminace by se měl vztahovat jen na veřejnoprávní vztahy, tedy vztahy vůči státu. Diskriminace se ovšem děje i ve vztazích soukromoprávních – v zaměstnání, v soukromých vzdělávacích institucích, v zábavních podnicích či při pouhém nakupování. Při diskriminaci v těchto vztazích je ponížena lidská důstojnost stejnou měrou jako ve vztahu vůči státu. Navíc naprostá většina lidského života se odehrává v této soukromé sféře. To, že je někdo starý, má tělesné postižení, jinou barvu pleti atd., je nezměnitelný fakt a dotyčný za to nemůže. Jsme tedy povinni mu umožnit důstojný život a nesmíme nečinně přihlížet jeho znevýhodňování a ponižování v zaměstnání, v přístupu k lékařské péči atd. Proto je diskriminace zakázána obecně a nikoli pouze ve formě diskriminace státem. Je naopak povinností států

své obyvatele před diskriminací ze strany soukromých osob účinně chránit (viz kapitola 2). Zaměstnavatel by tak neměl bez věcného důvodu v povaze práce odmítnout skladníka, protože koktá; hospodský nemá důvod nenalít pivo člověku jen proto, že je Žid. Na druhou stranu je legitimní, pokud modelingová agentura přijímá jen krásné a štíhlé zaměstnankyně (oproti slečnám korpulentním). K těmto požadavkům jsou ospravedlnitelné důvody a nevedou tak k ponižování a méněcennosti.

Diskriminací dochází k porušení lidské důstojnosti a základů právního státu. Diskriminace útočí na samou podstatu lidských práv, kterou je stejná morální hodnota každého člověka. Diskriminace se potenciálně týká nás všech. Rovnost a zákaz diskriminace znamená důležitý stavební kámen společnosti, který je třeba prosazovat a adekvátně chránit.

■

Citované rozsudky Evropského soudu pro lidská práva:

- D. H. proti České republice, rozsudek z 13. listopadu 2007.

Internetové zdroje:

- www.diskriminace.cz

Publikace v češtině:

- Bobek, Michal; Boučková, Pavla; Kühn, Zdeněk (eds.). ***Rovnost a diskriminace***. Praha: Beck, 2007.

AKTIVITA 4

Stejná práva pro každého?

Co potřebujeme:

tabuli/flipchart, nastříhaná zadání jednotlivých scének, papíry

Předpokládaný čas:

60 min

Cíle:

- Studenti definují, co znamená diskriminace, a uvedou příklady.
- Studenti si vybaví různé formy diskriminace.
- Studenti rozhodnou, zda souhlasí s tzv. pozitivním opatřením.
- Studenti diskutují o diskriminaci.
- Studenti předvedou scénku, na které ukážou danou formu diskriminace.

ČAS 5 MIN

1. krok

- **Brainstorming** – zadejte studentům otázku: *Co Vás napadá v souvislosti s pojmem diskriminace?*

ČAS 45 MIN

2. krok

- **Rolové hry:** Rozdejte studentům do tříčlenných až čtyřčlenných skupinek zadání jednotlivých scének pro níže uvedené situace. Podle časových možností a počtu studentů vyberte jen některé scénky. Dejte jim přibližně 10 minut na přípravu scénky a poté je postupně nechte zadanou situaci zahrát pro ostatní. Diváci vždy posuzují, zda se jedná o diskriminaci, a pokud ano, tak o jakou, na základě čeho (na základě pohlaví, národnosti, náboženství, zdravotního stavu, sexuální orientace, věku, etnického původů apod.).

Zadání jednotlivých scének:

1. Zaměstnavatel neumožnil letušce muslimského vyznání nosit šátek na hlavě, ale umožnil letušce křesťanského vyznání nosit křížek na krku.
2. Modelingová agentura přijímá jen štíhlé dívky.
3. Žena na stejné pozici jako muž vydělává méně než on.
4. Na pozici ředitele bylo vyhlášeno výběrové řízení, v němž je jako podmínka pro přihlášení uvedena znalost anglického jazyka.
5. V novinách vyšel inzerát: Hledá se sekretář/ka. Požadované vzdělání: středoškolské. Maximální věk 28 let.
6. Hospodský odmítne obsloužit romského studenta.
7. Na portálu Policie ČR je uvedeno, že mezi základní podmínky pro přijetí uchazeče o práci policisty je občanství ČR.
8. Žena, která neměla v práci nikdy žádný problém ani na ní nebyly stížnosti, byla vyhozena z pozice vychovatelky v družině poté, co se kolegyni přiznala, že je lesbička.
9. Kuřák je požádán, aby v době oběda, kdy je v restauracích zakázáno kouřit, přestal kouřit. Odmítne s tím, že se jedná o diskriminaci.
10. Na místo vedoucího policisty v New Yorku byl přijat Afroameričan, ač stejné předpoklady pro práci měl Američan bílé pleti.

Správné odpovědi, zda jde o diskriminaci a případně o jakou: 1. Ano (náboženství), 2. Ne, 3. Ano (pohlaví), 4. Ne, 5. Ano (věk), 6. Ano (etnický původ), 7. Ne, 8. Ano (sexuální orientace), 9. Ne, 10. Svým způsobem se jedná o diskriminaci „naruby", o tzv. pozitivní opatření (zde můžete studentům vysvětlit důvody uplatňování tohoto opatření a krátce diskutovat o jeho kladech a záporech).

Stejná práva pro každého?

- Zeptejte se studentů, podle čeho se rozhodovali a zda by se ve skupinkách po dvou pokusili definovat pojem diskriminace. Vyzvěte dobrovolníky. Na tabuli napište definici z textu (diskriminace vs. odlišné zacházení) a vysvětlete.
- Závěrem lze také studentům sdělit, že existují další druhy diskriminace (viz text) a že ne vždy je diskriminace jednoznačně určitelná, na což jste již možná narazili během scének. Zde sporný příklad: Zaměstnanec muslimského vyznání žádá zaměstnavatele o měsíční dovolenou v době ramadánu, ale zaměstnavatel mu ji nemůže udělit, protože nemá náhradu.

ČAS 10 min

3. krok

- Rozdejte studentům následující tabulku a řekněte jim, aby si ji sami doplnili na základě vlastní zkušenosti (co zažili, co slyšeli, co četli). Dobrovolníci se mohou podělit o své zkušenosti.

Popis situace	**Důvod diskriminace**	**Přímá/nepřímá**

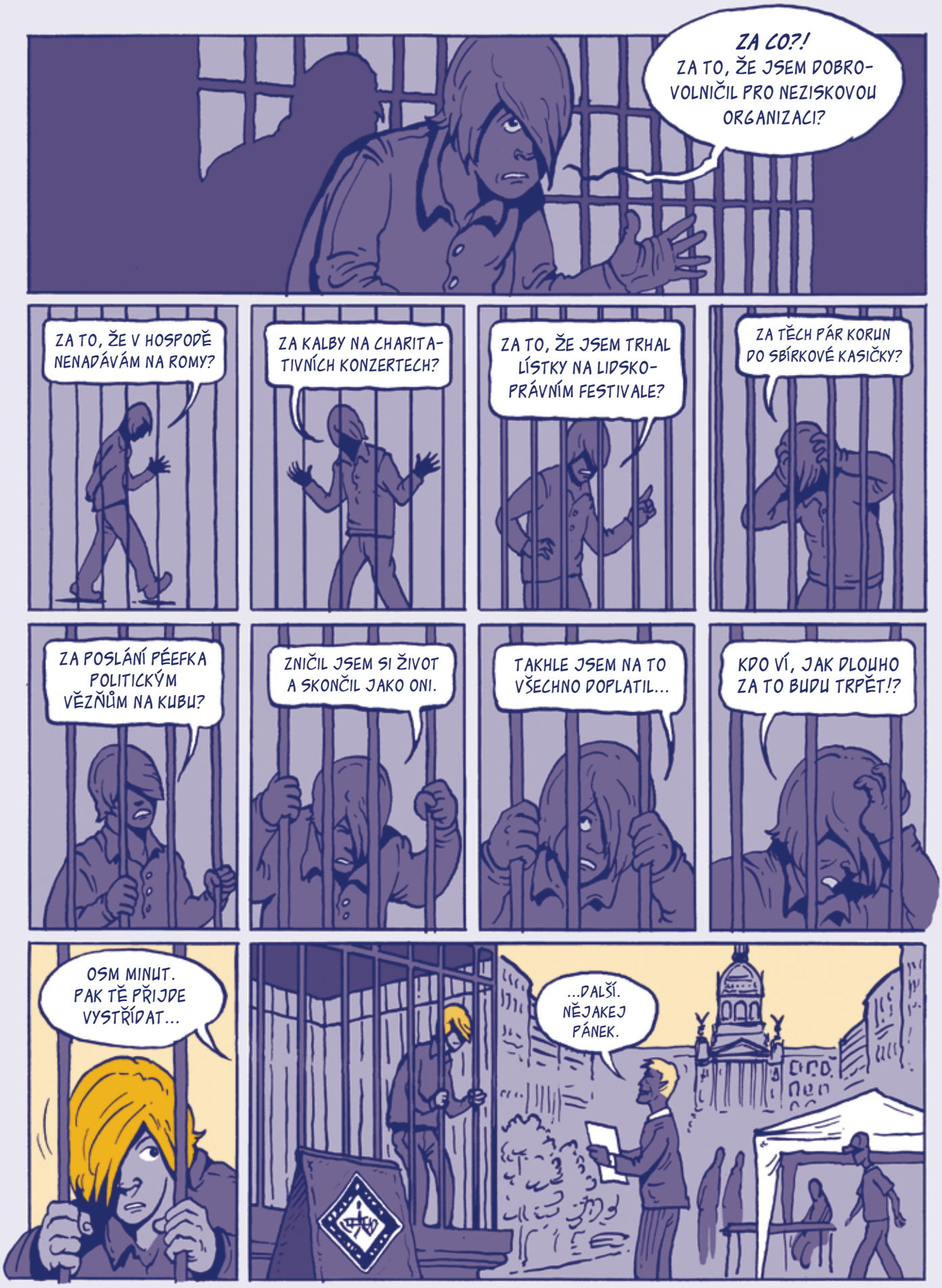
ZA CO?!
ZA TO, ŽE JSEM DOBROVOLNIČIL PRO NEZISKOVOU ORGANIZACI?
ZA TO, ŽE V HOSPODĚ NENADÁVÁM NA ROMY?
ZA KALBY NA CHARITATIVNÍCH KONZERTECH?
ZA TO, ŽE JSEM TRHAL LÍSTKY NA LIDSKOPRÁVNÍM FESTIVALE?
ZA TĚCH PÁR KORUN DO SBÍRKOVÉ KASIČKY?
ZA POSLÁNÍ PÉEFKA POLITICKÝM VĚZŇŮM NA KUBU?
ZNIČIL JSEM SI ŽIVOT A SKONČIL JAKO ONI.
TAKHLE JSEM NA TO VŠECHNO DOPLATIL...
KDO VÍ, JAK DLOUHO ZA TO BUDU TRPĚT!?
OSM MINUT. PAK TĚ PŘIJDE VYSTŘÍDAT...
...DALŠÍ. NĚJAKEJ PÁNEK.

TEXT 5

Svoboda projevu

Klíčový význam svobody projevu jako lidského práva se opírá o řadu argumentů:

- jedná se o nezbytnou podmínku objevování pravdy,
- umožňuje občanům podílet se na správě věcí veřejných,
- představuje základní podmínku pro seberealizaci a rozvoj každého jednotlivce,
- občané jejím prostřednictvím kontrolují vládnoucí garnituru.

Rozsah svobody projevu

Pokud jde o rozsah svobody projevu, pod svobodou projevu se skrývá jak **právo názory zastávat**, tak **právo tyto názory a informace rozšiřovat** a rovněž **je přijímat**. Pokud státní orgány někoho cenzurují, narušují tudíž nejen svobodu projevu tohoto jednotlivce, ale i všech ostatních občanů, ke kterým se daný názor či informace nedostane. Nesmíme rovněž zapomínat, že **svoboda projevu může nabývat řady forem**, např. novinového článku, uměleckého díla, reklamy, verbální kritiky či politického projevu. Pod svobodu projevu spadá i **expresivní** (tj. neverbální) **chování**, jako je např. pálení státní vlajky. Je však pochopitelné, že neverbální projevy podléhají většímu omezení než projevy verbální, neboť mohou napáchat daleko větší škodu. Svoboda projevu ale chrání i právo mlčet a v omezené míře se vztahuje např. i na reklamní aktivity (tzv. *commercial speech*).

Meze svobody projevu

Svoboda projevu nicméně **není absolutní**. Má tedy i své meze. Některým z nich se teď budeme věnovat. Prvním omezením je ochrana osobnosti, cti a reputace kritizované osoby. Každý z nás ví, že i slova mohou zraňovat. Výrazy jako „zloděj", „korupčník", „grosstapo", „bolševik" apod. bývají často používány za účelem zneuctění kritizované osoby. Není však kritizovaná osoba jako kritizovaná osoba. Ve věci *Lingens proti Rakousku* Evropský soud pro lidská práva (dále jen ESLP) uvedl, že „meze přijatelné kritiky jsou tudíž širší v případě politiků, než je tomu v případě soukromých osob". Na rozdíl od soukromých osob se totiž politikové svobodně a vědomě vystavují pečlivému zkoumání každého svého slova a skutku ze strany novinářů a širší veřejnosti, v důsledku čehož musí vykazovat větší míru tolerance. Navíc mají na rozdíl od řadových občanů přístup do médií a mohou se tedy kritice lépe bránit.

V obdobném duchu Ústavní soud České republiky v roce 2005 konstatoval, že zvýšená míra přípustné kritiky se vztahuje i na další „osoby veřejného zájmu" (tj. jiné než politiky), v daném případě na zpěvačku Helenu Vondráčkovou. Novináři bulvárních deníků jdou ale často tak daleko, že zasahují do nejintimnějších oblastí soukromého života slavných osob a někdy dokonce pořádají na celebrity úplné štvanice. Stačí připomenout smrt princezny Diany po honičce s bulvárními fotografy. Můžeme tedy konstatovat, že i politici a celebrity mají nárok na své soukromí, ačkoliv ochrana jejich soukromí není tak široká jako u řadových občanů. Nabízí se tak otázka, zdali by se měla zvýšená ochrana vztahovat jak na seriózní tiskoviny, tak na bulvární časopisy, jejichž hodnota pro debatu o věcích veřejných je přinejmenším sporná. Problém v takovém dělení ovšem spočívá v tom, kdo určí, co je a co už není věcí veřejného zájmu. Poslanci? Soudci? Nebo je to lepší nechat na čtenáři?

Dalším legitimním **omezením svobody projevu je ochrana morálky**. Jako aktuální se jeví zejména střet svobody projevu a náboženské morálky. Typickým příkladem je nedávná kauza vyobrazení karikatur proroka Muhameda v západním tisku. Připomeňme si, že podle Koránu je vyobrazení proroka Muhameda hříchem. To, co západní média vnímala jako pouhou realizaci svobody projevu, muslimové považovali za urážku jejich náboženského cítění, implicitní podporu rasistických skupin a vytváření stereotypů o muslimské menšině (opět implicitním sdělením typu „všichni muslimové podporují terorismus" či „všichni muslimové patří

do jednoho pytle“). Tento případ ukazuje, že někdy je velmi složité nalézt přesné limity svobody projevu. Za hranicí svobody projevu jsou však jistě výhružky násilím či vypisování odměn za zabití kritika určitého náboženství (např. uvalení fatvy na Salmana Rushdieho za vydání Satanských veršů).

Jedním z kontroverzních omezení svobody projevu je **podpora rasismu** či **popírání holocaustu** (někdy označováno též jako revizionismus).

V lednu 2000 pan M. Z. nechal přeložit spis Adolfa Hitlera *Mein Kampf* a vydal jej tiskem. Za toto jednání byl pan M. Z. uznán vinným trestným činem podpory a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod občanů. V průběhu řízení před soudem bylo prokázáno, že pan M. Z. nebyl a není sympatizantem nacistického hnutí ani jiného hnutí potlačujícího práva občanů. Podle jeho tvrzení zamýšlel s odstupem času více než šedesáti let ukázat vydáním knihy veřejnosti v ČR, na jak ubohých teoretických základech nacistické hnutí stálo (čili A. Hitlera zesměšnit), a knihu vydal především s úmyslem dosáhnout co největšího podnikatelského zisku z jejího prodeje. České soudy musely řešit, zdali pouhá publikace knihy A. Hitlera představuje trestný čin. Nakonec se Nejvyšší soud přiklonil k názoru, že odsouzení M. Z. představuje omezení svobody projevu.

Tento případ ilustruje zásadní střet. Je lepší, aby veřejnost o názorech A. Hitlera věděla (v duchu hesla „kdo zapomene svou historii, je nucen ji prožít znovu“), nebo by naopak tato kniha měla být zakázána, aby nemohla získat nacistickému hnutí další příznivce? Zastánci prvního názoru by vydání knihy zakázali pouze tehdy, pokud by bylo následováno násilnými akcemi neonacistů. Zastánci druhého názoru by knihu zakázali bez ohledu na vydavatele i bez existence hrozby eskalace násilí. V otázce přípustnosti omezení rasově nenávistných projevů a zákazu rozšiřování idejí založených na rasové nadřazenosti tak lze vystopovat **dva protichůdné proudy**. Restriktivnější proud nalézá oporu v čl. 4 Mezinárodní úmluvy o odstranění všech forem rasové diskriminace (která je pro Českou republiku závazná). Větší toleranci k těmto projevům naopak prokazují Spojené státy americké (a do určité míry i několik dalších západoevropských zemí), které vyžadují, aby existovalo jasné a hrozící nebezpečí, že nabádání k rasové nesnášenlivosti přeroste v násilí; jinak má přednost svoboda projevu.

Dosud jsme se zaměřili na to, kdo je kritizován nebo co je dotčeno realizací svobody projevu. Nyní se zaměříme na osobu, která kritizuje – tj. ta, která mluví, nikoli ta, o které se mluví. Základním principem je, že všichni „mluvčí“ požívají stejné ochrany. Mezi „mluvčími“ ale minimálně implicitně existuje jistá hierarchie. ESLP např. opakovaně konstatoval, že tisk plní roli „hlídacího psa“ demokracie. Jeho klíčovou úlohou a posláním je rozšiřovat informace a myšlenky týkající se záležitostí veřejného zájmu a tak přispívat k formování veřejné a otevřené debaty; tudíž by měl požívat zvýšené ochrany. Obdobně přiznává judikatura zvýšenou ochranu i politikům a dalším voleným představitelům (předsedům odborů či stavovských organizací, jako např. České advokátní komory apod.). V opačné pozici stojí např. vojáci. Těžko si lze představit situaci, že by voják během bojové akce neustále odporoval svému nadřízenému s poukazem na svobodu projevu. Obdobně se musí při kritice soudců krotit právníci, kteří musí přispívat k hladkému výkonu spravedlnosti. Ne každý tudíž požívá stejné ochrany svobody projevu.

Univerzálnost svobody projevu

Posledním předmětem našeho zájmu je otázka univerzálnosti svobody projevu. Není třeba připomínat, že náhled na řadu společenských témat jako náboženství, homosexualitu, euthanasii či potraty se v různých společnostech liší. Tomu odpovídají i patřičné výjimky ze svobody projevu, jak názorně ukazuje kauza proroka Muhameda či popírání holocaustu. Rozdíly ale neexistují jen mezi liberálním evropským kontinentem a muslimskými zeměmi, ale i v rámci samotné Evropy. To, co by v České republice bylo zcela legitimní kritikou poměrů v církvi či nijak neobvyklým článkem o potratech, by v katolických zemích jako Polsko, Rakousko či Irsko mohlo být nepřípustné. Představuje ale univerzální standard rozumné řešení?

Problém univerzálního standardu svobody projevu totiž spočívá v tom, že tento standard se lehce může stát „nejnižším společným jmenovatelem" všech národních úprav. V současné geopolitické situaci se tedy jako nejlepší řešení jeví regionální standard, pokud možno doplněn úzce vymezeným standardem univerzálním. Postupem času by mělo dojít k přiblížení jednotlivých regionálních úprav, teprve poté můžeme uvažovat o vytvoření univerzálního standardu v celé šíři svobody projevu.

■

Citované rozsudky Evropského soudu pro lidská práva:

- *Lingens proti Rakousku*, rozsudek z 8. července 1986.

Internetové zdroje (vše v angličtině):

- Article 19 www.article19.org
- Media Law Resource Center www.medialaw.org
- The Free Expression Policy Project www.fepproject.org/news/hofstraconf.html
- First Amendment Center www.firstamendmentcenter.org

Publikace v češtině:

- Bartoň, Michal. *Svoboda projevu a její meze v právu ČR*. Praha: Linde, 2002.
- Herczeg, Jiří. *Meze svobody projevu*. Praha: Orac, 2004.
- Jäger, Petr; Molek, Pavel. *Svoboda projevu: demokracie, rovnost a svoboda slova*. Praha: Auditorium, 2007.

AKTIVITA 5

Může Guma pomlouvat Bohouše?

Co potřebujeme:

texty veřejně přístupných kauz o svobodě projevu (internet – viz popis lekce)

Předpokládaný čas:

asi 45 min

Cíle:

- Studenti na názorném příkladě dokumentují problémy s porušováním svobody projevu a šíření informací.
- Studenti vyvodí obecné závěry o kladech a záporech svobody projevu.
- Studenti vyberou podstatné informace z textu a sdělí je ostatním.
- Studenti se aktivně a konstruktivně zapojí do diskuze.

ČAS 10 MIN

1. krok

- Pokládejte studentům následující otázky a nechte je vyjádřit pomocí názorové škály svůj souhlas či nesouhlas formou přemístění na levou, resp. pravou část učebny (přední, zadní dle typu učebny). Po každé otázce vždy vyzvěte jednoho studenta (dobrovolníka) z každé skupiny, aby vysvětlil (popsal) svůj postoj (zkušenost).

  Otázky (možno použít vlastní, typově podobné):
  – *Prohlásil o tobě někdo vědomou nepravdu?*
  – *Četl(a) nebo slyšel(a) jsi o někom (populárním) věci, které se ti zdály nepravděpodobné?*
  – *Má právo novinář (např. bulváru) napsat o někom vědomou nepravdu?*
  – *Může student otevřeně kritizovat učitele (školu)?*
  – *Má svoboda projevu své hranice?*

- Poté, co se studenti usadí, definujte, co si představujeme pod termínem svoboda projevu.
  „…pod svobodou projevu se skrývá jak právo názory zastávat, tak právo tyto názory a informace rozšiřovat a rovněž je přijímat...“ (viz text)
- Zdůrazněte, že svoboda projevu jako právo každého jedince má také své meze.

ČAS 25 MIN

2. krok

- Právo na svobodu projevu přináší řadu zajímavých kauz. Využijte veřejně přístupné kauzy na internetu – např. web pro otevřenost veřejné správy (http://www.otevrete.cz) – nebo zadejte ve vyhledávači „porušení svobody projevu“, „kauzy svobody projevu“. Vyberte kauzy dle potřeby (4 až 5 na třídu) a rozdejte je studentům (každému jednu).

Samostatná práce

- Vyzvěte studenty k prostudování dané kauzy a zadejte následující úkol pro jednotlivce:
  Vyberte zásadní informace k vysvětlení podstaty kauzy ostatním:
  – *kdo nebo co je ve sporu,*
  – *jaké jsou argumenty protistran,*
  – *zda bylo nalezeno řešení (dohoda),*
  – *zda skončila kauza u soudu,*
  – *jaký byl názor soudů (právníků),*
  – *jaký je názor studenta.*

Skupinová práce

- Shromážděte studenty se stejnou kauzou do jedné skupiny, tj. 4 až 5 skupin. Studenti společně připraví krátkou prezentaci jejich kauzy. Vyzvěte zástupce skupin

k představení kauz, umožněte ostatním případné dotazy. Poté představte (prodiskutujte) legitimní i kontroverzní omezení svobody projevu (viz text).

ČAS 10 MIN

3. krok

- Zopakujte činnost z úvodní fáze – názorovou škálu. Pokládejte otázky související s vybranými kauzami a nechte studenty vyjadřovat svůj názor pomocí postoje ve třídě.
  Obecné příklady:
  – *Souhlasíte s postojem postiženého v dané kauze?*
  – *Souhlasíte s rozhodnutím soudu?*
  – *Má autor právo na takovýto výrok bez postihu?*
  – *Má vydavatel právo vydat takovouto kontroverzní knihu?*

- Po každé otázce vždy vyzvěte jednoho studenta (dobrovolníka) z každé skupiny, aby vysvětlil svůj názor.

Zdroje:

- http://www.otevrete.cz

Dětská práva a právo na vzdělání

Úmluva o právech dítěte

Hlavním lidskoprávním instrumentem na ochranu práv dětí je **Úmluva o právech dítěte** (dále jen Úmluva). Úmluva je mezinárodní lidskoprávní dokument, který ratifikovaly všechny státy světa s výjimkou USA a Somálska. Je však třeba zdůraznit, že i ostatní lidskoprávní úmluvy garantují lidská práva nejen dospělým, ale i dětem. Úmluva se však specificky vztahuje pouze na děti, tj. na všechny osoby mladší 18 let. Práva, která jsou specificky garantována pouze dětem, jsou například právo dítěte na identitu (zahrnuje právo být registrován hned po narození, právo na jméno a státní občanství a, pokud je to možné, právo na péči rodičů a právo znát své rodiče), právo dítěte nebýt oddělen od svých rodičů s výjimkou případů, kdy je to v nejlepším zájmu dítěte, nebo právo dítěte na odpočinek, volný čas, hru a rekreační aktivity.

Nejdůležitějším principem Úmluvy je **princip „nejlepšího zájmu dítěte“**, který musí být sledován i v rámci realizace ostatních práv zaručených Úmluvou. Zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány. Co je však v konkrétním případě nejlepším zájmem dítěte, je často sporné, a aplikace principu naráží na vágnost tohoto pojmu. Například je v nejlepším zájmu dítěte stýkat se po rozvodu rodičů s rodičem, se kterým se stýkat nechce?

Úmluva předpokládá, že práva dětí budou zajištěna zejména těmi, kteří se o dítě starají. Také požaduje po státech, aby respektovaly **primární odpovědnost zákonných zástupců za výchovu a vývoj** dítěte a práva a povinnosti těchto dospělých poskytovat dítěti pokyny a vedení při realizování práv vyplývajících z Úmluvy. Avšak sekundárním a **konečným garantem práv dítěte je stát**, neboť ti, kdo se o dítě starají, mohou mít také osobní nebo jiný zájem na tom, aby dítě svá práva nevykonávalo, nebo nemusí být schopni, většinou z ekonomických důvodů, práva dítěte účinně zajistit.

Nejzávažnější formy porušování dětských práv ve světě

Násilí na dětech

Světová zdravotnická organizace (WHO) odhaduje, že v roce 2002 bylo okolo 53 tisíc dětí zavražděno, 150 milionů dívek a 73 milionů chlapců mladších 18 let bylo přinuceno k pohlavnímu styku nebo vystaveno jiné formě **sexuálního násilí**, 100 až 140 milionů dívek a žen podstoupilo některou z forem ženské obřízky [Pinheiro, 11]. Za **formy fyzického a psychického násilí** na dětech jsou považovány také únos, šikanování, trest smrti, domácí násilí, gangové násilí, škodlivé tradiční praktiky, tělesné tresty (i uložené soudem), fyzické i psychické týrání a **zanedbávání** (jako je opuštění dítěte) a nebezpečná a škodlivá práce. Všude na světě v rozporu s mezinárodními lidskoprávníml závazky a potřebami dítěte je nějaká forma násilí na dětech sociálně schvalována nebo je dokonce legální. Mnoho případů násilí na dětech nikdy nevyjde najevo buď proto, že se děti bojí někomu svěřit, nebo proto, že rodiče, kteří by měli dítě chránit, mlčí, pokud je násilí páchano partnerem, jiným rodinným příslušníkem nebo nějakou jinou osobou s vysokým společenským postavením. Roli hraje také společenské přijetí násilí, kdy děti i pachatelé násilí mohou považovat fyzické, sexuální nebo psychické násilí za nevyhnutelné a normální [Pinheiro, 10].

Podle Globální iniciativy k ukončení tělesného trestání dětí nejméně 106 zemí nezakazuje **používání tělesných trestů** ve školách, 147 zemí tělesné tresty nezakazuje v zařízeních náhradní péče a pouze 16 zemí zakazuje používání tělesných trestů doma. Přitom Úmluva jakékoliv tělesné tresty zakazuje. Výbor pro práva dítěte zdůrazňuje, že vymýcení tělesných trestů dětí je „klíčovou strategií pro snížení a prevenci všech forem násilí ve společnosti“ [Obecná poznámka č. 8, odst. 3].

Děti a ozbrojené konflikty

V ozbrojených konfliktech dochází k nejhorším formám porušování práv dětí, jako je zabíjení a mrzačení dětí, znásilňování, zamezení přístupu k humanitární

pomoci, útoky na školy a nemocnice, únosy a konečně rekrutování dětí jako dětských vojáků. Děti a ženy se stávají stále více primárními oběťmi války a stále častěji jsou děti přímým cílem útoků. V posledním desetiletí bylo v ozbrojených konfliktech zabito přes dva miliony dětí a třikrát více jich bylo vážně zraněno nebo zmrzačeno. Poměr obětí válek z řad civilistů vzrostl v posledních desetiletích z pěti na více než devadesát procent (Special Representative of the Secretary General for Children and Armed Conflict). Nevládní organizace odhadují, že ve válečných konfliktech bojuje 250 až 300 tisíc **dětských vojáků**, z toho je až 40 % dívek. Děti jsou využívány jako vojáci, protože se pro svoje málo rozvinuté chápání smrti často chovají v boji velmi neohroženě. Dětští vojáci byli ve velkém rozsahu zneužíváni například v nedávných nebo probíhajících válečných konfliktech v Demokratické republice Kongo, Kolumbii, Libérii, Barmě, Nepálu, Pobřeží slonoviny, Somálsku, Srí Lance, Súdánu a Ugandě. Odvody a rekrutování dětí mladších 15 let do armády nebo využívání dětí k aktivní účasti v boji jsou závažným **válečným zločinem**. Je zaznamenáníhodné, že vůbec první obžalovaný před Mezinárodním trestním soudem je souzen právě za tento mezinárodní zločin (viz kapitola č. 7). Děti, které byly obviněny z páchání trestných činů v době, kdy byly součástí ozbrojených složek nebo skupin, mají být primárně považovány za oběti trestného činu, ne pouze za pachatele. K prevenci zapojování dětí do ozbrojených konfliktů byl dokonce sjednán samostatný Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte o zapojování dětí do ozbrojených konfliktů.

Dětská práce a ekonomické vykořisťování dětí

Světová organizace práce (ILO) odhaduje, že v roce 2004 přes 200 milionů dětí vykonávalo nějakou formu dětské práce – tj. práce dětí mladších 12 let nebo práce dětí starších 12 let pracujících více hodin, než je povoleno, nebo vykonávajících nepovolený druh práce a práce dětí starších 15 let, kterou lze označit za nebezpečnou.

Více než 122 milionů dětí pracuje v asijsko-pacifickém regionu, 49 milionů dětí pracuje v subsaharské Africe a téměř 6 milionů dětí pracuje v Latinské Americe a Karibiku. Většina dětí ve venkovských oblastech pracuje v zemědělství, mnoho dětí pracuje v domácnosti, děti z měst pracují v obchodu a službách, méně jich pracuje v průmyslu a stavebnictví. Například v Egyptě pracuje přes jeden milion dětí v bavlněném průmyslu. V Ekvádoru téměř 600 tisíc dětí pracuje v zemědělství, například na banánových plantážích a v masokombinátech. Odhaduje se, že ve Spojených státech pracuje přes 300 tisíc dětí v komerčním zemědělství. Miliony žen a dívek na světě pracují v domácnosti, kde jsou často vystaveny různým formám zneužívání. K častému zneužívání pomocnic v domácnosti dochází například v El Salvadoru, Indonésii, Malajsii, Maroku, Filipínách, Singapuru, Srí Lance nebo Spojených arabských emirátech. Miliony dětí v Indii pracují jako nevolníci, kdy rodiče za určitou částku dají dítě k dispozici zaměstnavateli [*HRW*].

Na práci dětí však často závisí jejich přežití i přežití celé rodiny. **Na dětskou práci je však třeba nahlížet jako na příčinu, nikoli jako na důsledek chudoby.** Ačkoliv z krátkodobého hlediska může docházka dítěte do školy prohlubovat materiální nouzi rodiny, z dlouhodobého hlediska se rodině ekonomicky vyplatí. Dětská práce má negativní dopad na zaměstnanost dospělých, na jejich mzdy a pracovní podmínky, protože děti jsou v zaměstnání často zneužívány a dostávají za svou práci nižší mzdu než dospělí. Zákaz dětské práce musí jít ruku v ruce nejen s bezplatnou povinnou školní docházkou. Eliminace dětské práce úzce souvisí s právy zaměstnanců na pracovišti (právo na kolektivní vyjednávání, minimální mzda, zákaz nucené práce). Důležitý je také význam, který společnost přikládá vzdělání, a společenské normy a předsudky, které mohou vylučovat ze vzdělávání určité skupiny dětí (např. dívky). V budoucnu by k eliminaci dětské práce také měla přispět lepší úprava odpovědnosti nadnárodních společností za využívání dětské práce při jejich podnikatelských aktivitách (viz kapitola 11).

Děti mohou být také předmětem **komerčního vykořisťování**. To může spočívat ve zneužívání dětí v pornografii, sexuálním turismu a komerčním sexuálním vykořisťování, v otroctví či obchodování s dětmi. Odhady ILO z roku 2000 udávají, že 5,7 milionu dětí vykonávalo nucenou nebo nevolnickou práci, 1,8 milionu dětí bylo zapojeno do prostituce nebo pornografie a 1,2 milionu bylo oběťmi obchodování [Pinheiro, 12].

Právo na vzdělání

Význam práva na vzdělání

Právo na vzdělání je garantováno řadou mezinárodních lidskoprávních úmluv (např. čl. 13 Mezinárodního paktu o ekonomických, sociálních a kulturních právech, čl. 28 Úmluvy o právech dítěte, čl. 2 Protokolu č. 1 k Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod) jak

dospělým, tak dětem. Právě pro děti, jejich vývoj a budoucnost má právo na vzdělání **klíčový význam**. Bez přístupu ke vzdělání nebo ke vzdělání odpovídající kvality děti zůstávají negramotné, ztrácí možnost uplatnění na trhu práce a jsou vytlačeny na černý pracovní trh, s čímž jde často ruku v ruce ekonomické a sexuální vykořisťování a porušování dalších práv. Nízká úroveň vzdělání znamená špatně placené nekvalifikované zaměstnání a chudobu. S tím rovněž souvisí nízká úroveň sociálního zabezpečení a omezený přístup ke zdravotní péči. Opakuje se tak cyklus chudoby a děti těchto dětí opět zůstávají nedostatečně vzdělané a chudé. Velkou překážkou vzdělávání dětí je v mnoha rozvojových zemích dětská práce, kdy práce dítěte je často nutností k zajištění přežití rodiny. **Provázanost lidských práv**, kdy porušování jednoho má často za následek porušení jiného práva, se v případě práva na vzdělání projevuje zvlášť zřetelně. Negramotnost nebo nevzdělanost může značně omezovat nejen právo na přiměřenou životní úroveň, ale i výkon jiných lidských práv (např. účast na politickém životě a veřejné správě a možnost být volen do veřejných funkcí) a jejich uplatňování a ochranu (např. pro nedostatek informací o svých právech a možnostech jejich ochrany). Odhaduje se, že celosvětově 100–150 milionů dětí nemá přístup ke vzdělání [*Tomaševski (1), 26*]. Bezplatná všeobecná povinná školní docházka nebyla ještě zajištěna ve třetině zemí světa [*Tomaševski (2), 10*].

Obsah práva na vzdělání

Mezinárodní úmluvy vyžadují, aby **základní školní docházka byla povinná a bezplatná**. Právu na vzdělání však odpovídá také povinnost rodičů posílat děti do školy. Střední školství musí být všeobecně dostupné, terciární školství musí být dostupné všem na základě kapacity studenta. Obojí však nemusí být bezplatné, bezplatnost je pouze doporučována.

Součástí práva na vzdělání je i tzv. **svoboda vzdělávání**, která dává rodičům dítěte právo na vzdělávání dítěte v souladu s jejich vlastním přesvědčením. Toto právo se týká zejména výuky náboženství, popřípadě etiky na školách. Výuka historie a filozofie různých náboženství na státních školách, pokud je pluralitní, objektivní a nepodjatá, je možná. Avšak výuka pouze jednoho náboženského směru nebo přesvědčení je nepřijatelná, pokud neumožňuje výjimky nebo alternativy pro děti rodičů, kteří si takto vzdělávat dítě nepřejí.

Závazky států v rámci práva na vzdělání se vymezují často čtyřmi principy: **existence systému vzdělávaní**, jeho **dostupnost**, **přijatelnost** a **adaptabilita vzdělávaní**. „Existence" systému vzdělávání vyžaduje existenci vzdělávacích institucí v takovém množství, aby byla umožněna realizace práva na vzdělání. Dostupnost znamená především, že nikdo nesmí být v přístupu ke vzdělávání diskriminován. Vzdělávání musí být také fyzicky dostupné (geografická vzdálenost) a ekonomicky dostupné. Zde se závazky liší ve vztahu k jednotlivým stupňům vzdělávání (viz výše). Přijatelnost vzdělávání souvisí s kvalitou vzdělávání, tj. s kvalitou osnov a výukových metod a kvalifikace učitelů. Adaptabilita znamená povinnost přizpůsobit vzdělávací systém potřebám dětí včetně těch se zvláštními potřebami, jako jsou například děti s postižením.

Cíl a účel vzdělávání

Právo na vzdělání stojí na předpokladu, že vzdělávání je neodmyslitelně prospěšné a je v zájmu vzdělávaných osob. Toto právo však nemůže být právem na vzdělání bez jakéhokoliv hodnotového obsahu. V historii došlo několikrát ke zneužití obsahu vzdělávání, máme na mysli popření hodnot, které lidská práva vyznávají. Například v Hitlerově Německu učebnice matematiky obsahovala příklady, kdy úkolem žáků bylo spočítat finanční úspory, které by vznikly vyhlazením psychicky nemocných a mentálně postižených: „Výstavba blázince stojí 6 milionů německých marek. Kolik domů v hodnotě 15 tisíc marek by bylo možné za tuto částku postavit?" [*Tomaševski (1), 28*]. Proto součástí závazků v rámci práva na vzdělání je takové vzdělávání, jehož cílem je plný rozvoj lidské osobnosti, pocitu důstojnosti, efektivní a svobodná účast na životě společnosti a porozumění mezi etnickými, národnostními a náboženskými skupinami (čl. 13 odst. 1 Mezinárodního paktu o ekonomických, sociálních a kulturních právech). A konečně prioritou vzdělávání by měla být znalost lidských práv, jak to státům ukládá několik mezinárodních lidskoprávních úmluv (např. čl. 29 Úmluvy o právech dítěte).

■

Citace:

- Human Rights Watch, Children´s Rights, http://www.hrw.org/children/labor.htm
- Pinheiro, Sergio Paulo. *World Report on Violence against Children*. United nations secretary-general's study on violence against children, 2006. http://www.unviolencestudy.org.
- Tomaševski, Katarina. *Removing obstacles in the way of the right to education. Right to Education Primers No. (1),* http://www.right-to-education.org/content/primers/rte_01.pdf
- Tomaševski, Katarina. *Free and compulsory education for all children: the gap between promise and performace. Right to Education Primers No. (2),* http://www.right-to-education.org/content/primers/rte_02.pdf

Internetové zdroje:

- www.detskaprava.cz
- www.rozvojovka.cz/analyzy.php?id=23
- www.stopdetskepraci.cz
- www.rozvojovka.cz/odbortext.php?co=gp&id=16

Publikace v češtině:

- Hejlová, Helena; Dědečková, Jiřina. *Dětská práva.* Pedagogický ústav J. Á. Komenského, ČSAV, 1991.
- *Co je Úmluva o právech dítěte.* Český helsinský výbor, 1996.
- *Práva jsou pro všechny.* Praha: Nadace Naše dítě, 2003.
- *Poznej svá práva, svobody a povinnosti.* Praha: Nadace Naše dítě, 2003.

AKTIVITA 6

Dětský svět

Co potřebujeme:

kopie fotografií do skupin, kopie textů k vybraným tématům do skupin (viz kapitola Dětská práva a právo na vzdělání), tabuli nebo flipchart

Předpokládaný čas:

75 min

Cíle:

- Studenti uvedou souvislosti mezi životem dětí v různých zemích a naplňováním dětských práv.
- Studenti zprostředkují a předají informace získané při skupinové práci s textem.
- Studenti uvedou příklady porušování dětských práv.
- Studenti navrhnou řešení vedoucí k zajištění a podpoře práv dětí.

ČAS 20 MIN

1. krok

- Rozdělte studenty do skupin po čtyřech (domovské skupiny). Každá skupina dostane dvojici fotografií. Úkolem studentů je zapsat do Vennových diagramů, co mají děti z obou fotografií společného (prostor, ve kterém se oba diagramy překrývají) a v čem se odlišují (nepřekrývající se části diagramů). Při svých úvahách se studenti nedrží pouze toho, co přímo na fotografiích vidí, ale snaží se i domýšlet si příběhy dětí z obrázků.

Děti z fotografie A *Děti z fotografie B*

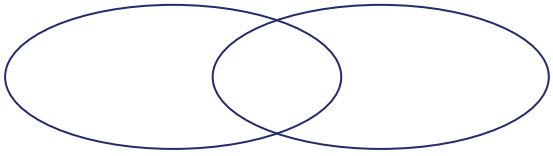

- Ve společné diskusi zapisujte všechny nápady, které studenti prezentují za jednotlivé skupiny, do předem připravených Vennových diagramů na tabuli (nebo na flipchartu).
- Vyzvěte studenty, aby zkusili najít souvislost mezi některými charakteristikami zapsanými do Vennových diagramů a právy dětí. Zmiňovaná práva dětí zapisujte na tabuli (flipchart). Diskutujte se studenty o tom, jak bývají nejčastěji práva dětí porušována.

ČAS 35 MIN

2. krok

- **Skládankové učení** – Nechte studenty přerozdělit se z původních domovských skupin do skupin expertních a vysvětlete jim princip skládankového učení. Z každé domovské skupiny budou její členové ve čtyřech různých expertních skupinách. Každá expertní skupina dostane jiný text na konkrétní téma – Úmluva o právech dětí, Násilí na dětech, Děti a ozbrojené konflikty, Dětská práce a ekonomické vykořisťování dětí. Úkolem každé expertní skupiny je prostudovat si text a prodiskutovat, které informace jsou v textu podstatné. Dále ať se domluví na společné strategii, jak tyto informace předají svým kolegům v domovských skupinách. Zprostředkování informace domovské skupině by nemělo být pouze formou přednášky, ale interaktivním způsobem (mohou si připravit otázky, kvízy, obrázky apod.).
- Poté, co se studenti vrátí do domovských skupin, je vyzvěte, aby se vzájemně učili postupně to, co si připravili v expertních skupinách. Sledujte, jak učení ve skupinách probíhá, nejen co se týče obsahu, ale i formy předávání informací.

AKTIVITA 6

Dětský svět

A

B

ČAS 20 MIN

3. krok

- Vraťte se společně zpátky k právům dětí, která byla zapsána na tabuli. Pokud mají studenti pocit, že jim tam něco důležitého chybí, mohou to doplnit.
- Zadejte studentům ve skupinách úkol navrhnout plakát s hesly, která by použili pro kampaň na podporu dětských práv.

Zdroje:

- Temple Charles, Steelová Jeannie L., Meredith Kurt. ***Čtení, psaní a diskuze ve všech předmětech. Čtením a psaním ke kritickému myšlení.*** Příručka III, Praha: Kritické myšlení, 2002
- Temple Charles, Steelová Jeannie L., Meredith Kurt. ***Kooperativní učení. Čtením a psaním ke kritickému myšlení.*** Příručka V, Praha: Kritické myšlení, 2002

Foto: © Iva Zímová 2008

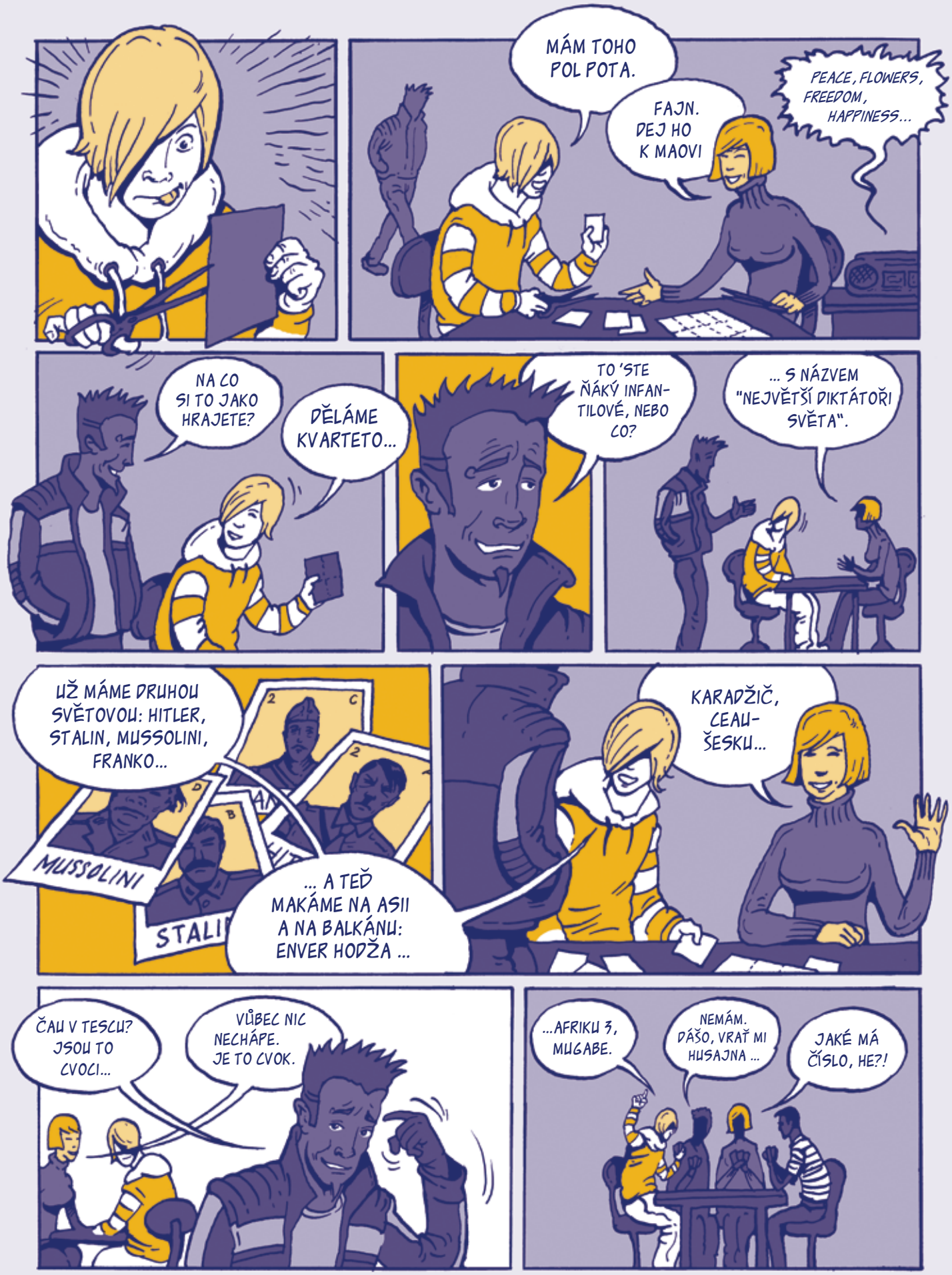
MÁM TOHO POL POTA.
FAJN. DEJ HO K MAOVI
PEACE, FLOWERS, FREEDOM, HAPPINESS...
NA CO SI TO JAKO HRAJETE?
DĚLÁME KVARTETO...
TO 'STE ŇÁKÝ INFANTILOVÉ, NEBO CO?
... S NÁZVEM "NEJVĚTŠÍ DIKTÁTOŘI SVĚTA".
UŽ MÁME DRUHOU SVĚTOVOU: HITLER, STALIN, MUSSOLINI, FRANKO...
MUSSOLINI
... A TEĎ MAKÁME NA ASII A NA BALKÁNU: ENVER HODŽA ...
KARADŽIČ, CEAU-ŠESKU...
ČAU V TESCU? JSOU TO CVOCI...
VŮBEC NIC NECHÁPE. JE TO CVOK.
...AFRIKU 3, MUGABE.
NEMÁM. DÁŠO, VRAŤ MI HUSAJNA ...
JAKÉ MÁ ČÍSLO, HE?!

Lidská práva a konflikty

K nejhoršímu porušování lidských práv v masovém rozsahu dochází v průběhu ozbrojených konfliktů. Posledních sto let s sebou přineslo nejhorší násilí v historii lidstva. V posledních 50 letech vypuklo na světě více než 250 ozbrojených konfliktů, zemřelo více než 86 milionů civilistů, většinou žen a dětí, více než 170 milionů lidí bylo připraveno o svá práva, majetek a lidskou důstojnost. Většina těchto obětí byla jednoduše zapomenuta a jen hrstka pachatelů byla postavena před spravedlnost (Mezinárodní trestní soud).

Derogace lidských práv

Stav ohrožení nebo mimořádná situace (dále jen stav ohrožení) je stav vyhlášený vládou reagující na události, které jsou vážným ohrožením státu a jeho obyvatelstva. Potřeba vyhlásit takový stav může nastat například v případě ozbrojeného útoku vůči státu, ohrožení politické nezávislosti nebo teritoriální integrity státu, občanské války, přírodní katastrofy, občanských nepokojů nebo epidemie. Vyhlášení stavu může vést k pozastavení některých běžných funkcí vlády, zmocnění vládních orgánů k implementaci krizového plánu a také k pozastavení účinnosti některých lidských práv za účelem vypořádání se s mimořádnými okolnostmi.

Mezinárodní úmluvy o lidských právech na takovou situaci pamatují (např. čl. 4 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, čl. 15 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv) a umožňují **státu pozastavit (derogovat) účinnost některých lidskoprávních závazků** z těchto smluv vyplývajících. Stav ohrožení úmluvy vymezují jako válku nebo jiné mimořádně naléhavé okolnosti ohrožující existenci státu nebo národa. Stát může pozastavit účinnost práv pouze v rozsahu přísně vyžadovaném naléhavostí situace. Důležitou podmínkou je, že **derogace práv nesmí být provedena diskriminačním způsobem**. Nelze tedy pozastavit práva jenom pro některou skupinu obyvatel. Stát musí dále stav ohrožení veřejně vyhlásit a učinit formální prohlášení, včetně označení práv, jejichž účinnost se pozastavuje, a území, kde k tomu dochází, a informovat relevantní mezinárodní orgán. Mezinárodní dohled je velmi důležitý, neboť za těchto situací často dochází k nejhorším formám porušování lidských práv a státy často využívají derogace závazků k jinému účelu nebo ve větším rozsahu, než vyžaduje naléhavost situace. Dochází především k neospravedlněným omezením lidských práv a občanských svobod, k zneškodnění politických oponentů, k posunutí termínu voleb či k jinému vlastnímu prospěchu. V některých zemích se objevily tendence udržovat stav ohrožení po několik let nebo dokonce desetiletí dlouho poté, co původní důvody pro jeho vyhlášení pominuly.

Rozhodnutí mezinárodních orgánů říkají poměrně málo o tom, která situace může být považována za stav ohrožení nebo mimořádnou situaci. Pouze v jednom případě Evropský soud pro lidská práva judikoval, že situace nezakládala stav ohrožení – a to v roce 1967, kdy řecká armáda vyhlásila tento stav, aby ospravedlnila státní převrat a potlačení generální stávky [*Greek case*].

Některá základní lidská práva však není možné derogovat ani za nouzového stavu. Těmito právy jsou například právo na život, zákaz mučení, nelidského a ponižujícího zacházení nebo trestu, zákaz otroctví atd. (viz výše citované články Paktu a Úmluvy). Tato práva jsou nederogovatelnými většinou z toho důvodu, že chrání tak zásadní zájmy člověka, že zásah do nich by nikdy nemohl být přiměřený k vypořádání se se stavem ohrožení, nebo neexistuje žádný vztah mezi tímto právem a stavem ohrožení, respektive jejich derogace by nijak nepomohla k překlenutí tohoto stavu (např. právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství).

Mezinárodní humanitární právo

V případě, že mimořádná situace přeroste v ozbrojený konflikt, začne se uplatňovat celý soubor dalších právních norem – mezinárodní humanitární právo. Jde o právo, které upravuje vedení válečného konfliktu. Jeho cílem je ochrana osob, které

se neúčastní bojů, a omezuje metody a prostředky vedení války. Humanitární právo je odrazem základní humánní myšlenky, že ani ve válce není dovoleno cokoliv. Mezi základní zásady humanitárního práva patří, že prostředky vedení boje nejsou neomezené. Ty, které nejsou nezbytné k dosažení cíle (vyřadit protivníka z boje) nebo jsou nepřiměřené a vyvolávají tak zbytečné útrapy, jsou zakázané. Humanitární právo rozlišuje mezi osobami účastnícími se bojů (kombatanti), osobami, které se bojů neúčastní (nekombatanti), a mezi vojenskými a civilními objekty. Pouze kombatanti a vojenské cíle jsou legitimním cílem útoku. Humanitární právo tak chrání ty, co nejsou (nebo již nejsou) hrozbou pro nepřátelskou stranu – civilisty, zraněné kombatanty, válečné zajatce atd. Cílem humanitárního práva je také ochrana humanitárních pracovníků.

Humanitární právo a mezinárodní ochrana lidských práv se **prolínají** a společně tvoří komplex norem, který se vztahuje na ozbrojené konflikty. Mezinárodní právo lidských práv se vztahuje na všechny situace a obsahuje minimální standardy, které musí být dodrženy vždy, tedy včetně ozbrojeného konfliktu. Avšak mezinárodní humanitární právo představuje zvláštní pravidla, která se vztahují specificky na ozbrojené konflikty, a proto zde mají přednost. Je-li daná situace upravena humanitárním právem, lidská práva se v tomto rozsahu neuplatní. Proto například ačkoliv dle lidskoprávních standardů je právo na život nederogovatelné i za stavu ohrožení, není porušením práva na život zabití kombatanta, pokud k němu dojde v souladu s mezinárodním humanitárním právem. **V určitých situacích tedy z důvodu aplikace humanitárního práva může být ochrana lidských práv v ozbrojeném konfliktu nižší.** Obecně však platí, že humanitární právo a lidská práva se v ochraně osob navzájem **doplňují a podporují**. Humanitární právo, ačkoliv v některých ohledech poskytuje ochranu všem (např. regulací metod a prostředků vedení války, které způsobují nadměrné utrpení), se většinou vztahuje na určité kategorie osob, jako např. civilisty nebo válečné zajatce, a poskytuje ochranu těmto osobám před nepřátelskou stranou konfliktu. Lidská práva naopak chrání všechny a státy je musí garantovat všem bez ohledu na národnost nebo příslušnost k nepřátelské straně konfliktu. Výhodou humanitárního práva zase je, že přímo zavazuje všechny strany konfliktu, kterými mohou být jak státy, tak nestátní subjekty.

Mezinárodní trestní právo

Humanitární právo (zejm. ochrana civilního obyvatelstva) a základní lidská práva (zejm. ochrana života, tělesné integrity a lidské důstojnosti) tvoří základ mezinárodního trestního práva, neboť jejich porušení zakládá **trestní odpovědnost jednotlivců za trestné činy genocidy**, **zločiny proti lidskosti** (spáchané v čase války i míru) a **válečné zločiny**. Jedná se o nejzávažnější zločiny, které lidstvo zná, a považují se za záležitost celého mezinárodního společenství a svědomí lidstva. Genocidou se rozumí páchání určitých činů (zejména vraždy) s úmyslem zničit zcela národnostní, etnickou, rasovou nebo náboženskou skupinu nebo její část. Zločiny proti lidskosti jsou nejzávažnějšími útoky proti lidské důstojnosti a způsobují vážné ponížení jednotlivce(ů). Nejedná se o ojedinělé události, ale tyto činy musí být součástí širší vládní politiky nebo rozšířené praxe, která je tolerována nebo přehlížena vládou nebo státní správou. Jedná se například o vraždu, vyhlazování, mučení, znásilňování, persekuci z politických, rasových nebo náboženských důvodů atd. Za válečné zločiny jsou pak považována závažná porušení mezinárodního humanitárního práva.

Na stíhaní těchto hrůzných zločinů jsou ustanovovány **mezinárodní trestní tribunály** v případech, kdy by výše uvedené zločiny zůstaly nepotrestány buď proto, že chybí politická vůle států pachatele potrestat, nebo vnitrostátní soudy nefungují a nejsou potrestání schopny. Dobře známé jsou tzv. *ad hoc tribunály*, které byly zřízeny jako reakce na specifické situace – například **Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii** nebo **Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu**. V roce 2002 vstoupil v platnost statut **Mezinárodního trestního soudu**, který je na rozdíl od ad hoc tribunálů **stálou institucí** a bude schopen reagovat rychleji, než kdyby bylo třeba ustavovat ad hoc tribunál. Od soudu se rovněž očekává, že jeho pouhá existence bude pro potencionální pachatele odstrašující a že bude stimulem pro státy, aby vyšetřovaly trestné činy spáchané na jejich území nebo spáchané jejich občany. Neboť v případě, že se tak nestane, budou tyto činy stíhány Mezinárodním trestním soudem. Soud zatím pracuje krátkou dobu, přesto již existují zprávy, že v situacích, které soud vyšetřuje nebo kterými se může zabývat, došlo ke zmírnění násilí. Aby preventivní funkce Soudu byla co nejvyšší a napomohla tak zabránit co největšímu počtu zločinů, je třeba, aby Soud byl silný a měl podporu co nejvíce států světa. V současné době (26.3.2008) je členem Soudu 106 států světa – prakticky celá Evropa,

většina Afriky a Latinské Ameriky, Japonsko, Austrálie atd. Některé státy, v čele s USA, však zatím odmítají k Soudu přistoupit. Důvodem jsou většinou obavy ze zneužití soudu zločinnými režimy s odvoláním se na nedostatečné záruky nezávislosti soudců. Statut však obsahuje několik pojistek vůči zneužití a většina zemí zhodnotila, že rizika přistoupení jsou v porovnání s přínosem minimální.

„Transitional justice" (spravedlnost v přechodu)

Anglický výraz „transitional justice" označuje škálu možných přístupů společnosti **k vypořádání se s dědictvím systematického porušování lidských práv** při přechodu z období ozbrojeného konfliktu nebo diktatury k míru, demokracii, právnímu státu a respektování lidských práv. Někteří tvrdí, že postih zločinů je pouze jeden z možných přístupů, a namítají, že požadování potrestání pachatelů může být překážkou míru.

Jedním z možných přístupů je například tzv. „hledání pravdy a usmíření", kdy je vytvořena jedna nebo více **komisí pravdy a usmíření** (například Truth and Reconciliation Commission, která byla ustanovena po pádu režimu apartheidu v Jihoafrické republice v roce 1994). Účelem těchto komisí je zdokumentování skutečných událostí. Poté, co se uskuteční slyšení obětí a svědků, komise obvykle vydají závěrečnou zprávu, která je veřejným uznáním dříve popíraných nebo dosud nezdokumentovaných faktů. Někdy bývá účast pachatelů na činnosti těchto komisí odměněna amnestií za spáchané činy. Například v případě Jižní Afriky pro to ale musela být splněna řada dalších podmínek: pachatel se přiznal a plně s komisí spolupracoval, čin byl politického charakteru – posuzovalo se, zda byl obětí politický oponent nebo civilista, a důležitou podmínkou bylo, že čin byl přiměřený sledovanému účelu. Pouze naprostá menšina pachatelů získala na tomto základě amnestii. Komise pravdy a usmíření zde tedy nebyla náhradou za potrestání pachatelů, ale vhodným doplňkem. Jindy je však udělení **amnestie** pachatelům zločinů součástí uzavření mírové dohody, jakou byla například dohoda z Lomé, která ukončila občanskou válku v Sierra Leone v roce 1998.

Ačkoliv je blanketní amnestie často udělována, aby se zamezilo rozšíření nebo prodloužení konfliktu, otázkou je, zda to může ospravedlňovat nepotrestání pachatelů nejhorších zločinů. Spíše převažuje názor, že **není stálého míru bez spravedlnosti**. Mír a spravedlnost jsou navzájem zcela kompatibilní a navzájem se podporují. To dokládá například právě situace v Sierra Leoně, kde krátce po vyhlášení amnestie občanská válka propukla znovu. Byla ukončena až v roce 2002 pomocí jednotek OSN. Poté byl vládou Sierra Leone ve spolupráci s OSN zřízen zvláštní trestní tribunál pro Sierra Leone, který má za účel potrestat velitele všech stran bojujících v občanské válce, kteří páchali kruté mezinárodní zločiny (oblíbeným „bojovým prostředkem" bylo sekání rukou a nohou civilistů – zejména dětí –, aby se nemohli přidat k protistraně). **Účinná a trvalá ochrana lidských práv tedy vyžaduje, aby ta nejzávažnější porušení byla vždy náležitě prošetřena a viníci potrestáni.** ■

Citace:

- *Mezinárodní trestní soud* (International Criminal Court), Některé otázky a odpovědi (Some question and answers), http://www.un.org/law/icc/statute/iccq&a.htm.

Rozsudky Evropského soudu pro lidská práva:

- *Greek case*, rozhodnutí z 18. listopadu 1969.

Internetové zdroje:

- Český červený kříž: www.cck-cr.cz

Publikace v češtině:

- Bílková, Veronika. *V roli unijního solitéra? Česká republika a Mezinárodní trestní soud.* http://www.iir.cz/upload/PolicyPapers/2007/vbilkova2007MTS.pdf.
- Majerčík, L'ubomír. *Vyhodnocení efektivity mezinárodních trestních tribunálů pro Rwandu a bývalou Jugoslávii.* http://www.globalpolitics.cz/clanek/rwanda-jugoslavie.html.
- *Vývoj a současný stav mezinárodního humanitárního práva I. a II.* http://mpv.juristic.cz/159310/clanek/mpv1, 5. 12. 2007
- http://mpv.juristic.cz/159311/clanek/mpv1 5.12. 2007
- Fuchs Jiří. *Mezinárodní humanitární právo.* Ministerstvo obrany – Agentura vojenských informačních služeb, 2007.
- Oberson, Bernard et al. *Mezinárodní humanitární právo: odpovědi na vaše otázky.* Úřad Českého červeného kříže, 2001.

AKTIVITA 7

Válka nezná pravidla

Co potřebujeme:

kopie zadání úvodního úkolu (popřípadě lze použít projektor), kopie textů A až D pro skupiny, papíry, fixy

Předpokládaný čas:

45 min

Cíle:

- Studenti dokumentují na příkladech možnosti omezení lidských práv.
- Studenti vysvětlí propojenost lidských práv, humanitárního a mezinárodního trestního práva.
- Studenti vyberou podstatné části z textu.
- Studenti si rozdělí úkoly a zvolenou formou srozumitelně prezentují nejpodstatnější výsledky skupinové práce.
- Studenti vlastními slovy a jim vyhovující formou učí ostatní.

ČAS 8 MIN

1. krok

- Rozdejte studentům text v rámečku a zadejte jim za úkol doplnit čísla a termíny do mezer dle vlastního uvážení.
  Úkol: Doplňte čísla a termíny do textu:
  170, Civilista, 250, Pachatel, 50, Lidská práva, 100, 86, Spravedlnost
- Porovnejte výsledky jejich práce. Ptejte se, co je překvapilo (šokovalo), co naopak ne.

ČAS 30 MIN

2. krok

- Pro následují práci s textem využijte metody skládankového učení (viz níže). Rozdělte studenty do čtyřech skupin. Podle počtu žáků ve třídě budou v některých skupinách role zdvojeny.

- Texty pro skupiny (jednotlivé kapitoly z textu):

A. Pozastavení některých práv v době ohrožení státu
B. Lidská práva a mezinárodní humanitární právo
C. Provázanost lidských práv, humanitárního práva a mezinárodního trestního práva
D. Provázanost lidských práv a „transitional justice“

K nejhoršímu porušování _____ v masovém rozsahu dochází v průběhu ozbrojených konfliktů. Posledních ____ let s sebou přineslo nejhorší násilí v historii lidstva. V posledních _____ letech vypuklo na světě více než _____ozbrojených konfliktů, zemřelo více než _____ milionů _____, většinou žen a dětí, více než _____milionů lidí bylo připraveno o svá práva, majetek a lidskou důstojnost. Většina těchto obětí byla jednoduše zapomenuta a jen hrstka _____ byla postavena před _____ ([*Mezinárodní trestní soud*]).

Řešení – viz text.

- Rozdejte skupinám text A–D (každé jeden). Studenti text prostudují, vyberou vše podstatné (klíčové termíny, vysvětlení, příklady) a připraví společně formu, jakou budou učit ostatní danou problematiku. Mohou využít jakoukoliv podobu (náčrtky, kvízy, schémata, atd.).

- Po deseti minutách vyzvěte studenty k vytvoření skupin, ve kterých budou vždy zástupci původních skupin A–D. Zástupci skupin A–D ve čtyřech minutách postupně prezentují (zvolenou formou) svoji problematiku.
- Poté je vyzvěte k návratu do původních skupin a studenti zkonzultují, co se o daných tématech dozvěděli.
- Pozorně sledujte práci skupin, konzultujte jejich zvolenou strategii, kontrolujte dodržení času, pomožte v případě potřeby.

ČAS 7 MIN

3. krok

- Metodou volného psaní (cca 3–5 min) studenti odpovídají na otázku:
  Porušování lidských práv v průběhu konfliktů lze/nelze zabránit……..

Pravidla volného psaní:

1. Položte tužku na papír a pište.
2. Během psaní se nevracejte k tomu, co jste již napsali, nic neopravujte, nevylepšujte.
3. Nemyslete na pravopis ani na stylistiku – na případné opravy bude dost času později.
4. Když vás nic k tématu nenapadá, napište klidně to, co vás v tu chvíli napadne. Když budete mít své téma na paměti, uvidíte, že vás za chvilku k němu zase něco napadne.
5. Využijte celý vymezený čas. I když se vám zdá, že už opravdu k tématu nemáte co dodat, pište pořád dál, dokud neuplyne stanovený čas.

- Nechte dobrovolníky jejich názory přečíst.

Zdroje:

- Temple Charles, Steelová Jeannie L., Meredith Kurt. *Čtení, psaní a diskuze ve všech předmětech. Čtením a psaním ke kritickému myšlení.* Příručka III, Praha: Kritické myšlení, 2002

NO TO SNAD NEMYSLÍŠ VÁŽNĚ!
DEKLARACE JASNĚ ŘÍKÁ, ŽE ŽÁDNÝ ČLOVĚK NESMÍ BÝT MUČEN!
ANI KDYBY TO MĚLO ZACHRÁNIT ŽIVOTY JINÝCH LIDÍ?
ANI TEHDY!
ZNIČIL BYS LIDSKOST JAK OBĚTI, TAK SEBE JAKO PACHATELE!
A CO LIDSKOST OBĚTÍ TERORISTICKÉHO ÚTOKU?
PŘI MUČENÍ SE LIDI PŘIZNAJÍ I K TOMU, CO NIKDY NEUDĚLALI. VZPOMEŇ SI NA INKVIZICI.
SNAD UŽ NEŽIJEME VE STŘEDOVĚKU!
A NEPLATÍ SNAD NA HRUBÝ PYTEL...
COŽE?!
##
!
?!
CRRRRRRRR
?
ŽE TO ALE BYLA DOBRÁ DISKUZE, CO?
SE UPA POMÁTLI, NE?

Terorismus a lidská práva

Po útoku teroristické sítě Al-Kaida na budovy Světového obchodního centra v New Yorku 11. září 2001 se zrodil termín „válka proti terorismu". Za jednu z obětí této války jsou považována i lidská práva. A to přesto, že se zdánlivě nemusí jednat o pojmy a oblasti, které by musely být nutně ve vzájemně protikladném vztahu. Podle bývalého generálního tajemníka OSN Kofiho Annana totiž neexistuje **žádná možnost obchodu, při němž by bylo možno vyměnit efektivní akci proti terorismu za ochranu lidských práv**. Naopak v dlouhodobém horizontu bychom podle něj měli přijít na to, že lidská práva společně s demokracií a sociální spravedlností jsou jedním z nejlepších preventivních prostředků proti terorismu [Annan]. Ovšem opak je, alespoň v současnosti, pravdou.

Terorismus není nový pojem, byl používán po staletí. Je postaven na páchání násilných útoků a rovněž vyhrožování, že k nim dojde. Oba dva způsoby jsou nesmírně nebezpečné, neboť mají zastrašit společnost jako celek, vyvolat paniku. **Teroristické činy představují jistě velmi závažná porušení lidských práv.**

Mezinárodní úsilí o potlačení terorismu

Mezinárodní snaha o potlačení terorismu započala na začátku minulého století. V roce 1937 byla sjednána Úmluva o prevenci a trestání terorismu, která nikdy nevstoupila v účinnost kvůli vypuknutí druhé světové války [Aust, 283]. Doba od druhé světové války až po dnešek je pak spojena s dlouhodobou debatou o trestání terorismu na půdě OSN a marnou snahou států dohodnout se na jednotné **definici terorismu** [Cassesse, 120]. Existuje tak několik desítek úmluv na celosvětové úrovni i v rámci jednotlivých kontinentů, které se zaměřují vždy jen na jednotlivé druhy teroristických činů, jako je protiprávní zmocnění se letadla nebo další útoky proti civilnímu letectví, ochrana diplomatů, zabezpečení jaderného materiálu před teroristy, zákazy braní rukojmí, financování terorismu a další. Jejich aplikace v rámci spolupráce mezi jednotlivými státy není zatím považována za příliš efektivní.

„Válka proti terorismu"

Není potom možná tak úplně divu, že Spojené státy americké po bezprecedentním útoku islamistických teroristů na jejich vlastním území, při němž bylo zabito takřka 3 000 osob z více než 70 států, vyhlásily terorismu „válku". To však nadělalo vrásky řadě právníků, mezinárodních institucí i nevládních organizací. Proč vlastně? Mluvíme-li o válce, kdy by měla taková válka skončit? Musí být vedena bez ohledu na hranice jednotlivých států a jejich suverenitu na všech kontinentech? Proti čemu všemu může směřovat? Tyto a další otázky vypluly na povrch poté, co se ukázalo, že vláda USA nemíní pojem „válka proti terorismu" používat jen v rámci silácké rétoriky pro americká média, ale seriózněji s úmyslem **přeměnit i ustálená pravidla mezinárodního práva**, která se jí nezdají pro potlačení terorismu dostatečná. Jak třeba v takové „válce" naložit s rozostřením hranice mezi civilistou a příslušníkem ozbrojených složek? Je možné osobu podezřelou z terorismu jen tak zastřelit, jak je to dovoleno v případě zabití nepřátelského vojáka mezinárodním humanitárním právem během ozbrojeného konfliktu? To není v praxi samozřejmě tak jednoduché, jak ukazují příklady i z dalších států. Když takto postupovala policie v londýnském metru, zastřelila místo potenciálního teroristy brazilského elektrikáře. Celý postup policie se stal pro Velkou Británii mezinárodní ostudou a vyšetřování potvrdilo naprosto diletantský postup bezpečnostních složek, který jednoznačně porušil právo na život nevinné osoby. Přes tento pokus je potřeba zdůraznit, že se v současnosti nemůže v žádném případě jednat o tradičně pojímanou válku (ozbrojený konflikt) v právním slova smyslu [*FIDH, 11*].

To dokládá i skutečnost, že USA jsou ve své rétorice poněkud osamoceny. Ostatní státy používají pro boj s terorismem **tradičnější prostředky trestního práva**. I ty však musí být občas modifikovány, což představuje nebezpečí i bez válečné rétoriky. Ve Velké Británii to vedlo ke snaze připustit v řízeních důkazy získané mučením a zadržovat cizince neomezeně bez svolení soudu. **Britské soudy** však zavčas tyto pokusy na základě právní iniciativy advokátů a nevládních organizací zastavily. To dokazuje, že je potřeba slovy i činy

trvale usilovat o to, aby v případě jakýchkoliv modifikací či změny terminologie při potlačování terorismu nebyl zeslabován důraz kladený na dodržování lidských práv.

Politické a obranné strategie na mezinárodní úrovni nebezpečně rozdělily a narušily dva ze tří základních pilířů, na nichž je vystavena OSN - lidská práva a bezpečnost (viz kapitola 1). Žijeme tedy v době, kdy se tyto dva základní a spojité termíny najednou staly vzájemně neslučitelnými, a to jak na národní, tak mezinárodní úrovni? Podle poznatků z posledních šesti let válka proti terorismu rozpoutaná na celosvětové úrovni politickými a diplomatickými prohlášeními, aktivitami tajných služeb, **zadržováním podezřelých z terorismu bez omezení**, **obhajobou mučení** a **nelidského zacházení** jako legitimních způsobů zacházení s podezřelými z páchání teroristických činů nebo jen ze spolupráce s nějakou z těchto skupin, praxí **tajného převážení podezřelých teroristů** do zemí, kde bývá používání brutálních metod při výslechu normou, porušováním principů nezávislosti a nestrannosti soudů v rámci **zřizování zvláštních komisí a tribunálů** pro souzení teroristů, **sledováním telefonické, e-mailové i další komunikace občanů** přinesla přinejmenším pokles standardů v ochraně lidských práv budovaných na mezinárodní úrovni více než padesát let. A to v převážné většině zemí světa. Jestli přinesla rovněž větší mezinárodní bezpečnost, zůstává zatím sporné.

Jako bezprostřední lidskou odezvu na útoky z 11. září v USA lze pochopit, že po útocích drtivá většina veřejnosti bezpečnostní opatření a tvrdý postup proti teroristům podporovala, a to i na úkor omezení vlastních práv. Po prvních letech obranné reakce se začínají naštěstí právě i ve Spojených státech postupně navracet do veřejné diskuse principy, na nichž stojí po více než dvě staletí tamní demokratické zřízení. Právě jeden z otců zakladatelů USA, filosof, vědec a politik **Benjamin Franklin**, daroval na základě své celoživotní zkušenosti světu myšlenku, že ten, kdo se zbaví části své svobody pro zdánlivé zajištění svojí bezpečnosti, si nezaslouží ani bezpečnost, ani svobodu. I když tento výrok působí pro někoho příliš abstraktně a filosoficky, konkrétní příklady ukazují jeho platnost. Bezhlavé používání „protiteroristických metod" v rozporu se závazky v oblasti ochrany lidských práv nepřineslo viditelné výsledky pro bezpečnost a usvědčení konkrétních pachatelů. Hrozba terorismu se za pomoci strachu a uměle vytvářené propagandy v myslích lidí zvětšila, aniž by některá nebezpečí vůbec byla exaktně prokázána.

Vážné námitky byly vzneseny proti USA, které svojí „válkou proti terorismu", příliš rétoricky vedenou a zejména v rámci podnikaných opatření přehnanou, dávají **špatný příklad** státům, jež jsou známy dlouhodobým porušováním lidských práv. V těchto státech není prostor pro veřejnou diskusi a nefungují demokratické mechanismy, které by mohly přehnanou reakci dostat postupně do patřičných mezí. Od zahájení války proti terorismu novináři a mezinárodní nevládní organizace jako Mezinárodní federace lidských práv (FIDH), Amnesty International nebo Human Rights Watch přinášejí svědectví o používání **nálepkování občanů a organizací, které poukazují na porušování lidských práv ze strany svojí vlády jako „teroristických"**. Této metody začaly používat opakovaně vlády Ruska, Uzbekistánu, Číny, Filipín, Malajsie, Kolumbie, Maroka, Egypta a dalších států i proti organizacím, které se i za podpory demokratických států včetně USA samotných po desetiletí zastávají politických disidentů a obětí porušování lidských práv. Navíc desítky zemí zpřísnily legislativu pod záminkou boje proti terorismu tak, že mohou zadržovat po několik dní osoby, které označí za nebezpečí pro národní bezpečnost, například opoziční politiky. Při kritice pak tyto státy ukazují na příklad Spojených států s tím, že se orgán dohlížející na monitorování lidských práv má s námitkami obrátit nejprve na ně. To značně ztěžuje možnosti dialogu a pomoci osobám, které se za těchto podmínek stávají na základě svévolného označení ze strany jejich vlastní nedemokratické vlády „teroristy".

Guantánamo

Máme-li uvést nejviditelnější a nejznámější příklad porušování lidských práv ve válce proti terorismu, musíme nevyhnutelně zmínit opět USA a zadržování několika stovek osob na jejich **vojenské základně na Guantánamu**. Na tuto základnu byly přivezeny osoby muslimského původu vojenskými jednotkami USA z více zemí a podrobovány mučení a nelidskému zacházení během výslechů i v rámci jejich zadržování. Bylo potvrzeno, že zadržované osoby byly podrobovány opakovaným výslechům za použití násilí, včetně nedovolení spát, svícení po dobu 24 hodin a nuceného stání po dobu mnoha hodin. Ačkoli se někdy vznášejí otázky, zda podrobit teroristu mučení, aby se tím zabránilo eventuálnímu zmaření stovek lidských životů [*Dershowitz, 131 an.*], u těchto

případů se o takovou situaci nejednalo. Navíc zatím žádní experti na provádění výslechů, novináři ani vlády nepřinesly důkazy, že by taková brutální metoda vedla – i pro hypotetický příklad zabránění útoku na rozsáhlou skupinu obyvatelstva – k úspěchu. Naopak, když se na podzim roku 2007 v USA po letech setkali experti v důchodu, kteří vyslýchali zajaté nacisty v době druhé světové války, podrobili současnou vládu a vyšetřovací metody jejích tajných služeb nebývalé kritice. **Mučení produkuje řadu falešných přiznání a nepoužitelných informací**, protože takto trýzněná osoba je schopna říci cokoli, jen aby mučení přestalo [*Dershowitz, 137*]. Metodou, která tehdy vedla většinou k úspěchu, bylo navázání bližšího kontaktu s vyslýchanými (klidně i hra šachů nebo stolního tenisu) a další techniky. Současná vláda Spojených států dlouhodobé zadržování podezřelých vůbec k těmto „chytrým metodám" výslechu a zjištění informací nevyužila. Jen zajistila oslabení vlastní legitimity a přispěla k zaslouženě katastrofickému obrazu války proti terorismu po celém světě, jakož i k vážnému narušení psychického stavu zadržovaných osob. Těm se navíc nepodařilo cokoliv dokázat, často ani nepatřily k žádné teroristické skupině. Musela tedy již několik desítek osob z Guantánama propustit bez vznesení trestních obvinění, což je důkazem toho, že proti těmto osobám neměla žádné pádné důkazy. Přesto je po dobu několika let zadržovala bez právního důvodu.

Důsledná aplikace práva lidských práv bývá tradičně poněkud pozadu za opatřeními, kterými vlády zasahují do svobod občanů s odůvodněním boje proti terorismu. Dostat tato opatření zpět do patřičných mezí je úkolem každé nové generace občanů, právníků, soudců, nevládních organizací bránících lidská práva či novinářů, kteří chápou, jak důležité jsou tyto standardy v rámci nových hrozeb pro zachování lidské důstojnosti a svobody. Takovou hrozbou se stala pro začátek třetího tisíciletí na prvním místě „válka proti terorismu". Jednu z jejích frontových linií celosvětově zatím představují bohužel i útoky na základní hodnoty civilizovaných společností jako právní stát, spravedlivý proces, osobní svoboda, právo na soukromí a také složky lidské bytosti, jako je její důstojnost zahrnující fyzickou i psychickou integritu.

■

Citace:

- Annan, Kofi. *Speech to the members of the Security Council*. New York: 18 January 2002.
- Aust, Antony. *Handbook of International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Cassesse, Antonio. *International Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Dershowitz, Alan M. *Why Terrorism Works*. New Haven: Yale University Press, 2002.
- FIDH, *Counter-Terrorism versus Human Rights: The Key to Compatibility, Analysis Report*. Paris: FIDH, 2005.

Publikace v češtině:

- Bílková, Veronika. *Boj proti terorismu a Rada Evropy*.
- http://www.ipravnik.cz/ipravnik/ipravnik.nsf/0/D00FBED8F0A1A9D6C1256F62004F517
- Majerčík, Lubomír; Smekal, Hubert. Lidská práva v boji proti terorismu. Srovnání evropského a amerického přístupu. In Dančák, Břetislav (ed.). *Perspektivy západní civilizace a pět let globálního terorismu (sborník z konference)*. Brno: Masarykova univerzita – Mezinárodní politologický ústav, 2006.

AKTIVITA 8

Terorismus vs. lidská práva

Co potřebujeme:

kopie příkladů I.–IV.

Předpokládaný čas:

45 min

Cíle:

- Studenti vlastními slovy definují terorismus, teroristický čin.
- Studenti dokumentují na příkladech projevy terorismu.
- Studenti vysvětlí vztah mezi terorismem a lidskými právy.
- Studenti diskutují, vysvětlují a vhodně argumentují své návrhy.

ČAS 7 MIN

1. krok

- Na úvod zadejte studentům písemný úkol na cca 3 min:
  Jaký je rozdíl mezi válkou (válečným stavem) a teroristickým útokem?
- Vyzvěte dobrovolníky k přečtení jejich názorů. Zapisujte na tabuli hlavní charakteristiky (na různé poloviny), které vyplynou z názorů studentů.

ČAS 13 MIN

2. krok

- Rozdělte studenty do čtyřčlenných skupin a rozdejte následující text s úkolem: Které z těchto příkladů jsou projevem terorismu? Svoje rozhodnutí zdůvodněte.

I. *Skupina radikálních ochránců přírody zničí stroj na těžbu dřeva v chráněné krajinné oblasti.*
II. *Politická organizace v zemi A zaplatí skupině lidí ze země B za likvidaci politických odpůrců v zemi A.*
III. *Separatistická organizace země C vyhodí do vzduchu železniční spojení v zemi D, jejíž vláda podporuje vládu v zemi C.*
IV. *Země E během války se zemí F nešťastnou náhodou při bombardování zabije mnoho civilistů.*

- Porovnejte se studenty jejich závěry. Vytvořte vlastní definici terorismu (podstatou jsou tři základní charakteristiky: nepřiměřené násilí, útok proti civilním cílům či osobám, politické cíle).

- **Stručné odpovědi:**

I. Jedná se o trestný čin, ale ne o projev terorismu v tom smyslu, jak jej definujeme a chápeme (k diskusi: jak by se daly poupravit okolnosti, aby se jednalo o projev terorismu?).
II. Jedná se o projev terorismu.
III. Jedná se o projev terorismu.
IV. Jedná se o akt v době války, ale ne o projev terorismu v tom smyslu, jak jej definujeme a chápeme.

- Univerzální definice neexistuje, zde jsou některé příklady:

  „Systematické páchání násilí k vyvolání strachu, umožňujícího dosažení politických cílů…“ (Dějiny 20. století, M. Fragonard a A.-M. Fillipi, Mladá Fronta, 1994.)

  „Terorismus je nezákonné použití síly a násilí proti osobám či majetku se záměrem zastrašit nebo donutit vládu, civilní obyvatelstvo či jeho určitou skupinu, a tím dosáhnout politických nebo společenských cílů.“ (Definice FBI)

Terorismus vs. lidská práva

ČAS 15 MIN

3. krok

- Zadejte skupinám následující otázky:
  – *Jsou teroristickými činy porušována lidská práva? Která?*
  – *Jaké mohou být argumenty teroristů pro své činy?*
  – *Mohou být v rámci boje proti terorismu porušena některá lidská práva? Která?*
  – *Jaké mohou být argumenty v boji proti terorismu?*

- Diskutujte paradox: teroristi většinou tvrdí, že bojují za svá lidská práva – právo na sebeurčení, právo na svobodu vyznání atd. – a přitom svými metodami často lidská práva porušují a páchají zločiny na nevinných lidech (viz baskická organizace ETA, irská IRA, palestinský Hamas apod.)

- Připomeňte, že:

… terorismus je často vázán na jiné negativní jevy: obchod s drogami, obchod se zbraněmi, obchod s lidmi.

… v rámci boje proti terorismu jsou často porušována lidská práva „podezřelých z terorismu“:
– omezení osobní svobody – zadržení na dobu delší, než je určeno zákonem,
– použití speciálních vyšetřovacích metod – nehumánní metody hraničící s mučením.

ČAS 10 MIN

4. krok

- Řekněte studentů, ať volným psaním (popis postupu viz aktivita Válka nezná pravidla) dokončí následující větu. Nechte dobrovolníky přečíst jejich názory.

  V rámci boje proti terorismu mohou/nemohou být porušena lidská práva, protože…

Zdroje:

- http://terrorism.about.com/od/whatisterrorism1/ss/DefineTerrorism_6.htm
- http://www.crf-usa.org/terror/What_Is_Terrorism_rev.htm

ČAU SOCKY, KAM VALÍTE?
DO KINA, A TY?
TAKY. NA NOVÝHO RAMBA...
MULTIPERPLEX
RAMBO XIII
SSSSSIRK
POPCORN
JESTLI CHCEŠ VIDĚT FÉROVEJ KRVÁK, POJĎ S NÁMA. BĚŽÍ HOTEL RWANDA.
HOTEL? TO BUDE NĚJAKÁ ROMANTICKÁ PTÁKOVINA.
POJĎ A UVIDÍŠ!
BIO SMART
HOTEL RWANDA
CARTIER
TERRYHO FUSEKLE
JEDNU VELKOU COLU, POPCORN MEGAPACK™ A KAFE.
OPŽERSTVE
100% POPCORN FREE CULTURE
COFFEE
NO JASNĚ, ŽE OSN MĚLO ZASÁHNOUT!
PŘÍŠTĚ JDU RADŠI NA TOHO RAMBA. TO JE ASPOŇ SMYŠLENÝ...

TEXT 9

Lidská práva mimo vlastní území státu

Státy mají povinnost lidská práva respektovat, chránit a zajistit primárně na svém území. Na svém území státy vykonávají tzv. svrchovanost, což znamená, že zde působí veřejné orgány daného státu. Státy své území pomocí svých orgánů ovládají, a je proto zřejmé, že jejich lidskoprávní povinnosti se na jejich území vztahují. V této kapitole a částečně i v následující si však ukážeme, že za jistých okolností i aktivity států mimo svá území jsou regulovány lidskými právy, případně situace ochrany lidských práv v jiných zemích má vliv na práva či povinnosti druhých států.

Kontrola cizího území

Státy nemají lidskoprávní závazky pouze vůči osobám na svém území, ale jak stanoví mezinárodní smlouvy, vůči osobám pod svou jurisdikcí (veřejnou mocí). Všeobecně se vykládá, že to zahrnuje všechna území, které má stát pod svou **efektivní kontrolou**. Jedná se například o situace, kdy **stát okupuje část jiného státu** (např. okupace palestinských území Izraelem) nebo provozuje **vojenskou základnu na cizím území**. V prvním případě aplikovatelnost lidských práv uznal Mezinárodní soudní dvůr (*Posudek ve věci výstavby zdi na okupovaných palestinských územích*), v druhém případě lze odkázat na rozhodnutí Nejvyššího soudu Británie (Sněmovna lordů) ohledně britské vojenské věznice v Iráku (*případ Al-Skeini*).

Oponentem tohoto přístupu jsou však USA, které se domnívají, že lidská práva se uplatňují výlučně na jejich území. Proto například tvrdí, že vězni na Guantánamu nepožívají ochrany lidských práv (viz kapitola 8). V tomto názoru jsou ovšem USA osamoceny a jsou kritizovány i americkými právníky. Pokud totiž stát plně **vykonává veřejnou moc na daném území** (týká se i třeba vojenských plavidel a letadel), není důvod, proč z hlediska ochrany lidských práv odlišovat tuto situaci od situace na svém území. V opačném případě by se jednalo o závažnou mezeru v ochraně lidských práv. Znamenalo by to, že státy by sice na svém území nemohly například nikoho mučit, avšak pokud by danou osobu přemístily na svou vojenskou základnu v zahraničí, mučit by ji již mohly.

Působení na cizím území

Složitější je otázka, zda orgány státu (často vojenské jednotky) musí dodržovat lidská práva při svých aktivitách v zahraničí – tedy v situacích, kdy nemají nějaké území pod efektivní kontrolou. Zde se zatím názory **výrazně liší**. Evropský soud pro lidská práva odmítl aplikovat Evropskou úmluvu o ochraně lidských práv na situaci **bombardování Jugoslávie** letadly členských států NATO (Bankovic). Naopak Výbor pro lidská práva v případu Lopez Burgos, kde šlo o zadržení a mučení osoby na území Argentiny uruguayskými bezpečnostními složkami, Pakt aplikoval. Výbor přitom řekl: *„bylo by hanebné … kdyby Pakt dovoloval státu dopouštět se na území jiného státu porušení Paktu, kterých se nesmí dopouštět na svém území“* (§ 12.3). Podle našeho názoru přístup Výboru je v tomto ohledu přijatelnější. To však za podmínky, že v případě těchto extrateritoriálních lidskoprávních závazků bude přijat **diferenciovaný přístup**. Je zřejmé, že státy nebudou schopny zpravidla plnit na cizím území, které neovládají, své závazky lidská práva chránit a zejména naplnit. To by bylo naprosto nerealistické a dokonce by se mohlo jednat o zakázané vměšování do vnitřních záležitostí druhých států. Jiná je však situace v případě závazků lidská práva respektovat. Takový požadavek neklade na stát žádné nadměrné břemeno. **Orgány státu se jednoduše musí pouze zdržet chování, které by lidská práva přímo porušovalo.** Je tedy možné, že i jiné orgány v budoucnu přijmou argumentaci Výboru pro lidská práva a aplikovatelnost lidských práv rozšíří i na takové situace. Nutno však připomenout, že situace může být ještě komplikována v případě, kdy jde o aplikaci lidských práv v případě ozbrojeného konfliktu (viz kapitola 7).

Ochrana uprchlíků

Jedním z příkladů druhé situace zmíněné v úvodu, kdy stav lidských práv v jiných zemích má dopad na práva a povinnosti druhých států, je oblast uprchlictví. Instituty podobné uprchlictví jsou známy již od starověku. Uprchlictví,

jak ho známe nyní, se zformovalo během 20. století. Jeho podstatou je, že **jeden stát poskytne ochranu osobě pronásledované ve druhém státě**. Uprchlictví má úzkou vazbu na lidská práva, protože zmíněné pronásledování je zpravidla porušováním lidských práv daného jednotlivce. Státy tedy musí zkoumat, jaké nebezpečí hrozí danému jednotlivci v jeho domovském státě. Pokud mu tam hrozí pronásledovaní z přesně daných důvodů (rasových, náboženských, národnostních, politických, či příslušnosti k určité společenské skupině), jedná se o uprchlíka, a stát, kde se nachází, mu musí poskytnout ochranu. Tento stát poté uprchlíka nesmí vydat do země, kde může být ohrožen jeho život či osobní svoboda.

Institut uprchlictví však má určitá omezení a výjimky. Omezením je již to, že pronásledování se musí dít z konkrétních uvedených důvodů. Dále důležitou výjimkou ze zákazu vyhoštění je, pokud daná osoba představuje nebezpečí pro zemi, ve které se nachází. Tato výjimka je velmi aktuální nyní, kdy se státy snaží najít cestu, jak vyhostit ze svého území cizí občany, kteří jsou podezřelí z terorismu a představují tak závažnou hrozbu. V těchto případech však nastupují lidská práva, která mohou poskytnout ochranu větší. Situaci dokládá případ Evropského soudu pro lidská práva – *Chahal*.

Pan Chahal (čti *Šahal*) byl ortodoxní Sikh, občan Indie žijící v Anglii. Byl již několikrát zatčen kvůli podezření z různých kriminálních aktivit jako plánovaní atentátu na indického premiéra během jeho návštěvy, plánovaní vražd umírněných Sikhů atd. Za některé teroristické činy byl odsouzen k několikaměsíčním trestům vězení. Británie se rozhodla, že ho vyhostí zpět do Indie. Pan Chahal namítal, že v Indii bude pronásledován a mučen. Británie oponovala, že i kdyby toto bylo prokázáno, tak pana Chahala může vyhostit, protože představuje nebezpečí pro veřejný pořádek, národní bezpečnost a boj proti terorismu. Evropský soud pro lidská práva však rozhodl ve prospěch pana Chahala a vyhoštění zakázal. Rozhodnutí odůvodnil tím, že zákaz mučení je absolutní, a proto nelze žádnou osobu vystavit reálnému nebezpečí mučení, ať jde o osobu jakkoliv nežádoucí a nebezpečnou.

Z lidských práv pro státy vyplývá **obecná povinnost nevyhostit žádnou osobu do oblasti, kde je reálné nebezpečí, že dojde k porušení jejích lidských práv**. Dosud byl tento zákaz aplikován v případě mučení a jiného špatného zacházení (menší intenzity než mučení), práva na život, práva na osobní svobodu a práva na spravedlivý proces. I když státy obecně samozřejmě nenesou odpovědnost za porušení lidských práv v jiných státech, jejich odpovědnost by vznikla, kdyby nějakou osobu do takového státu vyhostily a věděly by, že jí takové nebezpečí hrozí.

Vynucování lidských práv silou

Zásadní otázka, která souvisí s předmětem této kapitoly, je, co činit v situaci, kdy státy masově či hrubě porušují lidská práva. Mají ostatní státy možnost či dokonce povinnost nějak zasáhnout? Tato otázka je zvláště palčivá v extrémních situacích. Vezměme si příklad **genocidy ve Rwandě**. V roce 1993 část obyvatelstva náležející k většinové etnické skupině Hutu za aktivního přispění tehdejší vlády začala masakrovat příslušníky menšiny Tutsi a umírněné Huty. Ve zhruba sto dní trvající genocidě se jim podařilo zabít kolem osmi set tisíc osob. Nikdo tomuto vraždění nezabránil.

V těchto situacích proti sobě stojí **dva základní principy mezinárodního práva**. Na jedné straně jsou masově a hrubě porušována lidská práva jako právo na život, zákaz mučení a další. Na druhé straně je tu základní pravidlo mezinárodního práva, které zakazuje použití vojenské síly mezi státy. Na obdobné situace pamatuje jedna výjimka z tohoto zákazu a to je **použití síly se svolením Rady bezpečnosti OSN**. Nicméně tento politický orgán často velmi těžko dospívá k dohodě. Takové povolení může totiž zablokovat kterýkoliv ze stálých členů Rady bezpečnosti OSN, který má právo veta. Proto také Rada nesouhlasila s použitím síly v případě Kosova, neboť návrh narážel na odpor zejména Ruska. Co můžeme dělat za takovéto situace? Mají státy nečinně přihlížet, jak v jiných státech dochází k masakrům a někdy i genocidě?

Použití vojenské síly k zabránění či zastavení toho nejzávažnějšího a systematického porušování lidských práv, které dosahuje intenzity genocidy či zločinů proti lidskosti, se nazývá **humanitární intervence**. Podle některých názorů je humanitární intervence v souladu s mezinárodním právem další výjimkou ze zákazu použití vojenské síly. Jedná se o mimořádný prostředek, když všechny jiné

možnosti (např. vyjednávání, sankce) byly neúspěšné. Podle těchto názorů sedět a přihlížet masakru tisíce lidí není alternativa. Odpůrci práva na humanitární intervenci naopak tvrdí, že takové právo by bylo **zneužíváno pro jiné účely,** vedlo by tak ve svém důsledku k ještě většímu násilí a utrpení. Podle nich je možno tyto situace řešit v rámci stávajících mechanismů – tedy akcí schválenou Radou bezpečnosti. Odpověď na otázku, co však činit v situaci, kdy Rada bezpečnosti odmítá udělit povolení a přitom umírají lidé, již většinou nenabízejí. Bývalý generální tajemník OSN Kofi Annan k otázce humanitární intervence poznamenal: *„Kritikům (humanitární intervence) bych položil otázku: Pokud humanitární intervence je skutečně nepřípustným útokem na suverenitu, jak máme odpovědět na Rwandu, Srebrenicu – na hrubá a systematická porušení lidských práv, která porušují každou zásadu naší společné lidskosti?“* [*Annan, 48*].

Humanitární intervence jako jednostranné použití vojenské síly je jistě **kontroverzním institutem**. Proto se objevují názory, že zastavení takto závažného porušování lidských práv je povinností mezinárodního společenství jako celku a toto je povinno skrze odpovídající mezinárodní mechanismy (Rada bezpečnosti) konat a lidské utrpení zastavit, v krajním případě i s použitím vojenské síly. Jinými slovy Rada bezpečnosti by neměla umožnit situace, kdy se jednotlivé státy budou muset rozhodnout mezi nečinným přihlížením rozsáhlým a závažným porušením lidských práv a jednostranným použitím vojenské síly k jejich zastavení.

■

Citace:
- Annan, Kofi. *Millennium Report: We the Peoples.* New York: United Nations, 2000.

Citovaná rozhodnutí:
- House of Lords: *Al-Skeini* (2007) UKHL 26, 13. června 2007.
- Mezinárodní soudní dvůr: *Posudek ve věci výstavby zdi na okupovaných palestinských územích*, 9. července 2004.

Evropský soud pro lidská práva:
- *Bankovic a další proti 17 státům*, rozsudek z 12. prosince 2001.
- *Chahal proti Spojenému království*, rozsudek z 15. listopadu 1996.
- Výbor pro lidská práva: *Lopez Burgos proti Uruguayi,* rozhodnutí z 29. července 1981.

Internetové zdroje:
- Úřad Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky: www.unhcr.cz
- www.uprchlici.cz
- www.opu.cz

Literatura v češtině:
- Šturma, Pavel; Honusková, Věra (eds.). *Teorie a praxe azylu a uprchlictví*. Praha: Univerzita Karlova, 2006.
- Kratochvíl, Jan. Humanitární intervence v současném mezinárodním právu, in: *Odpověď mezinárodního práva na hrozby mezinárodní bezpečnosti*. Praha: Karolinum, 2006.

AKTIVITA 9

Zasáhnout, či ne?

Co potřebujeme:

tabuli/flipchart, papíry, film Hotel Rwanda nebo jiný dokumentární snímek o rwandské genocidě (viz např. nabídka projektu Jeden svět na školách)

Předpokládaný čas:

60 min

Cíle:

- Studenti vysvětlí, co to znamená ochrana lidských práv mimo území státu, a uvede příklady, kdy k této potřebě dochází.
- Studenti analyzují příklad humanitární intervence.
- Studenti obhájí nebo vyvrátí stanovisko, že v případě vzniku humanitární krize je nutné, aby zasáhlo mezinárodní společenství.
- Studenti si vytvoří postoj k zásahu vně svého státu.
- Studenti diskutují o humanitární intervenci.

ČAS 5 MIN

1. krok

- Zeptejte se studentů, jestli je napadají nějaké situace, kdy může dojít k tomu, že stát by měl ochránit práva vlastního občana v zahraničí nebo práva cizích občanů. Napište jejich odpovědi ve zkrácené formě na tabuli, můžete klást návodné otázky (viz text).

ČAS 20 MIN

2. krok

- Budeme se nyní zabývat jedním z případů tzv. *humanitární intervence*, kdy mezinárodní společenství má zasáhnout na území daného státu a ochránit tamější občany před násilím, často konaným vládou tohoto státu. V těchto situacích proti sobě stojí dva základní principy mezinárodního práva. Na jedné straně jsou masově a hrubě porušována lidská práva jako právo na život, zákaz mučení a další. Na druhé straně je základní pravidlo mezinárodního práva, které zakazuje použití vojenské síly mezi státy, s výjimkou schválení použití síly Radou OSN. Ta ale velmi často obtížně dospívá ke shodě. Pro ukázku problémů spojených s humanitární intervencí se podíváme na příklad rwandské genocidy.
- Zeptejte se studentů, zda vědí, k čemu došlo ve Rwandě v roce 1994. Viděli film Hotel Rwanda? V případě dostupnosti je možné studentům pustit ukázku z tohoto filmu, případně dokumentu na stejné téma. Vyložte studentům základní informace o tom, co se stalo ve Rwandě, a o roli OSN v tomto konfliktu (viz rámeček na protější straně).

ČAS 25 MIN

3. krok

Akademická kontroverze

- Studenty rozdělte do dvou skupin. Jedna skupina zastává názor, že mezinárodní společenství má právo zasáhnout v případě vzniku humanitární krize na území jakéhokoli státu, druhá skupina sdružuje zastánce absolutní státní suverenity a toto právo popírá (tato skupina možná bude potřebovat pomoc v podobě návodné otázky: Jak by se možnost zasáhnout dala zneužít?). Skupiny mají 5-8 minut na přípravu svých argumentů pro následující diskuzi.
- Studenti diskutují o nastoleném problému. Každá skupina si zvolí mluvčího, který může být během diskuze obměňován. Mluvčí se v argumentování střídají, každý má právo mluvit 2 minuty. Skupiny mají právo na poradu mezi jednotlivými koly diskuze v délce jedné minuty. Tehdy mohou změnit i mluvčího. Pokud

Zasáhnout, či ne?

Hutuové (84 %) a Tutsiové (15 %) jsou dvě hlavní etnické skupiny ve Rwandě. Po desetiletí dominovala zemi tutsiovská menšina, zvláště pod belgickou koloniální nadvládou. Po obdržení nezávislosti v roce 1962 se k moci dostali Hutuové, kteří Tutsie začali systematicky utlačovat. Výsledkem byl útěk více než 200 tisíc Tutsiů do okolních států. Část z nich vytvořila guerillovou armádu. Etnické napětí se značně zvýšilo v říjnu 1993 po zavraždění Melchiora Ndadaye, burundského prezidenta hutuovského původu. OSN rozhodla o rozmístění 2500 vojáků, kteří měli dozírat na dodržování křehkého příměří, uzavřeného mezi hutuovskou vládou a rebely ze strany Tutsiů. V dubnu 1994 bylo sestřeleno letadlo nesoucí na palubě rwandského prezidenta Juvenala Habylimana a jeho burundský protějšek, kteří se vraceli z mírových rozhovorů s rebely. Po jejich smrti se Rwanda propadla do politického násilí, když hutuovští extremisté začali zabíjet politickou opozici, včetně vedoucích Tutsiů a umírněných Hutů. Hutuovské milice vyzbrojené klacky, mačetami, pistolemi a granáty vtrhly na venkov a vraždily tutsijské civilisty bez rozdílu. Karta s označením etnickému původu, kterou museli nosit všichni lidé ve Rwandě, znamenala rozsudek života či smrti. Vojáci OSN situaci přirozeně nezvládali. Poté, co bylo uneseno a umučeno deset Belgičanů, začala evakuace vojáků ze Rwandy. OSN se úzkostlivě vyhýbá označit situaci ve Rwandě za genocidu, která by vyžadovala reakci (zásah) mezinárodního společenství, a mluví o „porušení příměří“. Po zprávě Červeného kříže o masakrech OSN jednotně hlasuje pro stažení vojáků, zůstává jich pouze dvě stě. Hutuové nyní již zcela bez odporu vraždí bezbranné rodiny Tutsiů za podpory místního státního rádia, které bez přestávky vybízí k dalšímu vraždění. Mezinárodní média mluví o jatkách, všude se povalují mrtvoly. OSN pod nátlakem světového veřejného mínění hlasuje o vyslání vojáků, kteří by pomohli nastolit pořádek a mír, nicméně k jejich vyslání nikdy nedojde. Zabíjení přestává až poté, co se Tutsiům z okolních států podařilo Huty porazit v červenci 1994. Do té doby byla během sta dní zabita jedna desetina populace, cca 800 000 lidí.

někdo během diskuze změnil názor, může přejít po skončení kola k druhé straně. K výměně argumentů postačí tři kola.

ČAS 10 MIN

4. krok

- Nechte studenty metodou volného psaní (popis postupu viz aktivita Válka nezná pravidla) doplnit následující větu. Dobrovolníci mohou ostatním přečíst svůj názor.
  Myslím si, že mezinárodní společenství má/nemá právo zasáhnout v případě vzniku humanitární krize na území daného státu, protože…

Zdroje:

- www.unitedhumanrights.org/Genocide/genocide_in_rwanda.htm
- https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rw.html
- Temple, Charles, Steelová Jeannie L., Meredith Kurt. *Čtení, psaní a diskuze ve všech předmětech. Čtením a psaním ke kritickému myšlení. Příručka III,* Praha: Kritické myšlení, 2002

TEXT 10

Rozvoj a lidská práva

Je realitou, že ne všechny státy světa jsou na stejném stupni rozvoje. Podstatná část obyvatel planety je stále nucena **žít v bídných podmínkách**. Z různých příčin souvisejících s chudobou každou hodinu (!) zemře cca 1 200 dětí a každý den 50 000 lidí [*HDR 2005, 1* a *Pogge, 722*]. To je zhruba jeden člověk každé dvě sekundy. Pokud v České republice má průměrný člověk 35 dolarů na den, tak polovina všech obyvatel světa (cca 3 miliardy) žije z méně než dvou dolarů na den a 18 % obyvatel světa si v roce 2004 muselo vystačit s méně než jedním dolarem na den (údaje dle parity kupní síly). V chudých oblastech světa lidé umírají třeba z tak prostého důvodu, že nemají síťky proti komárům. Je patrné, že taková situace je nadále neudržitelná.

Rozvojové cíle tisíciletí

V roce 2000 u příležitosti příchodu nového tisíciletí se světoví státníci sešli na zvláštním zasedání Valného shromáždění OSN a přijali tzv. *Deklaraci tisíciletí*, která obsahuje **osm rozvojových cílů tisíciletí**. Rozvojové cíle představují dosud nejvýznamnější výsledek koncentrovaných mezinárodních snah o podporu lidského rozvoje a snížení chudoby. Obecné cíle jsou rozvedeny do 18 konkrétních cílů [*Rozvojovka.cz*] a je stanoven termín, do kdy mají být splněny (většinou 2015).

Co je to rozvoj?

Pojem rozvoj nelze chápat úzce ve smyslu růstu hrubého domácího produktu (HDP). Důvodem je, že tento ukazatel nám sám o sobě příliš neříká o kvalitě života konkrétních lidí a uspokojení jejich potřeb. Jednak výše HDP na obyvatele nic neříká **o distribuci produktu**. HDP může být poměrně vysoký, a přesto velká část obyvatelstva může žít v chudobě. Příkladem mohou být státy jako Brazílie nebo Jižní Afrika. Jedná se o poměrně bohaté státy, přesto v nich žijí miliony lidí v naprosté chudobě. Důvodem je, že produkt je rozdělen naprosto nerovnoměrně a koncentruje se v úzké skupině bohatých lidí [viz *HDR 2006, 331*]. Druhým problémem je **struktura HDP**. K růstu HDP dochází i v souvislosti s aktivitami, které jsou pro kvalitu života spíše negativní (např. činnosti odstraňující znečištěné životní prostředí, potírání kriminality). I když tedy **zvyšování HDP má zřejmě úzkou vazbu na rozvoj jako takový, nejde o jeho ekvivalent**. Pojem rozvoj je mnohem komplexnější.

Nositel Nobelovy ceny za ekonomii **Amartya Sen** rozvoj definuje jako **zvětšování svobody**. S rozvojem lidé získávají svobodu od hladu, předčasného úmrtí, získávají vzdělání, což jim umožňuje podílet se na politickém životě, získávat informace atd. Takové pojetí rozvoje má jednoznačnou vazbu na lidská práva. To lze demonstrovat na skutečnosti, že hlavní indikátory používané pro měření pokroku v plnění rozvojových cílů tisíciletí mají svůj odraz v lidských právech, zejména v Paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech: míra gramotnosti a míra dokončení základní školy – právo na bezplatné základní vzdělání; přístup k pitné vodě – právo na vodu; podvýživa – právo na svobodu od hladu; rovnost pohlaví ve vzdělání – zákaz diskriminace atd. Existuje tedy úzká vazba mezi rozvojem a ochranou lidských práv. Rozvoj ve své podstatě můžeme chápat jako **zlepšování životních podmínek**.

Vztah rozvoje a lidských práv

Lidská práva ovlivňují debatu o rozvoji dvojím způsobem:

a) Lidská práva mohou sloužit jako velmi dobrý pomocník při naplňování rozvojových cílů. Tyto jsou totiž v zásadě politickými deklaracemi, u kterých státy prohlašují, že se budou snažit je naplnit. Oproti tomu lidská práva jsou závaznými povinnostmi, které státy musí plnit. Lidská práva tedy přinášejí důležitý **aspekt odpovědnosti** za naplňování rozvojových cílů. Rovněž rozvoj používá výrazy, které jsou pod jiným jménem dobře známé lidským právům a které jim mohou dát **konkrétní obsah**. Lidská práva také mohou poskytnout užitečné mechanismy (viz kapitola 3) monitorování pokroku v rozvoji.

b) Lidská práva kladou určitá **omezení** na prostředky dosahování rozvoje. Rozvoj musí být dosažen způsobem citlivým k lidským právům. **Realizace rozvojových projektů zásadně musí brát ohled na lidská práva.** Proto není možné podporovat rozvojové projekty, které by například nutily část obyvatel k opuštění svého území pomocí zastrašování, vraždění a mučení. Důvodem je, že jednak není možné ve jménu rozvoje porušovat lidská práva, jejichž dodržování je právní povinností států, a jednak **rozvoj** ve smyslu zlepšování kvality lidského života a **lidská práva jsou zcela komplementární**.

Lze se však občas setkat s názory, že zlepšování úrovně zdravotnictví, systému vzdělávání, důstojných podmínek na pracovišti a dalších podmínek života, které chrání hospodářská a sociální práva, je druhem luxusu, který si mohou dovolit pouze vyspělé státy. Rozvojové státy se údajně musí zaměřit zejména na zvyšování HDP a rozvoj průmyslu a nezabývat se zkvalitňováním zdravotnictví, vzdělání či dodržováním práv pracovníků. Takové pojetí je však v rozporu s tím, co rozvoj vůbec znamená – zlepšování životních podmínek. Navíc toto pojetí odporuje i empirickým zkušenostem. Nyní rozvinuté státy východní Asie (Japonsko, Jižní Korea atd.) se vydaly právě opačnou cestou. Ještě před tím, než se vymanily z chudoby, masivně zvýšily úroveň vzdělání a zdravotnictví. To jim umožnilo rychlý rozvoj.

Chudoba

Chudobu, stejně jako rozvoj, je nutno chápat komplexně, nikoli pouze jako určitou minimální úroveň finančních prostředků. Někteří lidé, zejména v rozvojových zemích (například soběstačtí farmáři), nepracují za peníze. **Chudobou tak je, když schopnosti a možnosti člověka zajistit si přístup k nezbytným zdrojům a lidským potřebám (vzdělání, zdraví, jídlo, voda atd.) jsou omezeny pod určitou minimální úroveň.** Je skutečností, že extrémní chudoba je slovy bývalé vysoké komisařky OSN pro lidská práva „nejzávažnější formou porušení lidských práv v současném světě“ [*Alston, 786*]. **Chudoba je totiž provázena vícečetnými porušeními lidských práv.** Chudí lidé mají horší přístup (jestli vůbec nějaký) ke zdravotní péči, ke vzdělání (což má vliv na jejich gramotnost a následně efektivní požívání řady dalších práv), horší přístup k soudu, vůbec hůře se domáhají svých práv, jsou často diskriminováni atd. I jejich děti mají menší šance na kvalitní vzdělání, čímž se kruh uzavírá a chudoba se přenáší na další generace. Porušování lidských práv může být také jednou z příčin chudoby. Například autoritativní režim, který porušuje politická práva, nemá nějaký zvláštní zájem řešit situaci chudých obyvatel. Pokud by však bylo dodržováno volební právo a svoboda projevu, těžko by mohly vlády potřeby chudých ignorovat. Musely by naopak činit tak, aby získaly ve volbách i jejich hlasy a aby nebyly vystavovány oprávněné kritice, která by se rozvinula v prostředí se svobodou projevu. **Chudoba může tak být jak příčinou porušování lidských práv, tak jejich důsledkem.** Často lze velmi těžko v praxi rozlišit, co je příčina a co následek. **Dodržování lidských práv je tak cílem rozvoje a snížení chudoby, jakož i prostředkem k jeho dosažení.**

Sociální práva

Chudoba je nejzřetelněji spjata s porušením sociálních práv (jako právo na přiměřenou životní úroveň, vzdělání a zdraví). Sociální a hospodářská práva bývají občas kritizována z důvodu jejich údajné nereálnosti, protože není možné každému garantovat odpovídající obydlí, práci atd. Taková kritika však není na místě. Totiž ne každý stav, kdy člověk nemá přístup k základní zdravotní péči či odpovídajícímu obydlí je porušením daného lidského práva. Abychom mohli konstatovat porušení lidského práva, musíme zkoumat odpovídající závazky a zjistit, zda stát porušil nějakou svou povinnost. Pouze tehdy dojde k porušení práva v pravém slova smyslu. U sociálních práv zvláště musíme pečlivě zkoumat odpovídající závazky.

Za naplnění sociálních práv je odpovědný především každý sám za sebe a státy nemají do tohoto práva v prvé řadě zasahovat – například ničením úrody, vypalováním domů atd. Jde tedy o povinnost práva respektovat (viz kapitola 2). Pokud jde o závazek práva naplnit, tak **u sociálních práv mají státy povinnost podniknout kroky k jejich plné realizaci při maximálním využitím zdrojů, které mají k dispozici, včetně mezinárodní pomoci** (čl. 2, odst. 1 Mezinárodního paktu hospodářských, sociálních a kulturních práv). Povinnost „podniknout kroky“ v prvé řadě od státu vyžaduje **vypracovat odpovídající plán**, jak zlepšení standardu těchto lidských práv dosáhnout, a následně tento plán postupně **implementovat**. Sociální práva tedy primárně neznamenají právo na poskytnutí

konkrétní služby či věci. Spíše jde o právo na sociální uspořádání (instituce, zákony, ekonomické prostředí), které lidem umožní realizovat tato práva. Pouze v tom mimořádném případě, kdy toho nejsou objektivně samy schopny, mají státy povinnost jim přímo zajistit přístup ke konkrétním službám či věcem, aby byl zajištěn alespoň **minimální standard života v důstojnosti**.

Mezinárodní spolupráce při realizaci lidských práv

Z hlediska rozvoje těch nejchudších států světa je velmi zásadní otázka mezinárodní spolupráce při realizaci lidských práv. Již v Chartě OSN se státy zavázaly, že budou **společně jednat** tak, aby bylo dosaženo mimo jiné zvýšení životní úrovně, vytvoření podmínek pro hospodářský pokrok a rozvoj a dodržování lidských práv a základních svobod (čl. 55 a 56). Povinnost států pomáhat si v realizaci lidských práv vyplývá pro smluvní strany Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech (v roce 2007 157 států světa) přímo z citovaného textu článku 2. Státy se nemohou vymlouvat, že nemají možnost dodržet práva zakotvená v tomto Paktu z důvodu, že nemají dostatečné prostředky, pokud se nejdříve nesnaží tyto prostředky zajistit v zahraničí. Taková povinnost může vyplývat i z jiných smluv. Například Výbor pro lidská práva na základě Mezinárodního paktu o občanských a politických právech kritizoval Severní Koreu kvůli katastrofální situaci výživy obyvatel této země. Severní Korea v druhé polovině 90. let prodělala dlouhý hladomor, v jehož důsledku podle odhadů zahynuly statisíce lidí. Severokorejská vláda nejenže nepožádala mezinárodní společenství o pomoc, ale dokonce se snažila tuto situaci zatajit.

Druhou stranou mince je povinnost ostatních států pomoc poskytnout. Proti takové povinnosti se však ozývají i kritické hlasy. Například USA (není smluvní stranou Paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech a není jím tedy vázána) povinnost mezinárodní spolupráce odmítá, když argumentuje, že *„hospodářská a sociální práva nebudou dosažena přesunem viny z vlád států na mezinárodní společenství“* [*Alston, 776*]. Nicméně primární odpovědnost států za zajištění lidských práv nikdo nezpochybňuje. Mezinárodní společenství představuje pouze určitý **záložní systém** pro případ, kdy není v silách daného státu lidská práva zajistit. I když z výše uvedených instrumentů by bylo možné povinnost poskytovat rozvojovou pomoc dovodit, skutečností zůstává, že ji dosud žádný stát neuznal. Pokud ji státy poskytují, nečiní tak z toho důvodu, že by to považovaly za svou povinnost.

Je také skutečností, že **rozvojová pomoc je nižší, než by měla být**. Doporučení OSN je, aby vyspělé státy věnovaly na rozvojovou pomoc 0,7 % svého HDP. Podle statistiky OECD tak činí pouze pět států světa (Švédsko, Dánsko, Norsko, Nizozemí a Lucembursko). Na druhou stranu právě s ohledem na velkou politickou váhu, kterou si získaly Rozvojové cíle tisíciletí, kladoucí důraz na mezinárodní spolupráci, se v současné době situace mění. Lze říci, že v případě, kdy je rozvojový stát skutečně odhodlán ke splnění rozvojových cílů a činí pro to vše, co je v jeho silách, má právo na odpovídající pomoc ze zahraničí [*Alston, 778]*.

Rozvojová pomoc totalitním režimům?

V souvislosti s rozvojovou pomocí také vyvstává otázka, do jaké míry spolupracovat s autoritativními režimy, které porušují lidská práva. Někdo může tvrdit, že taková pomoc hraničí s kolaborací, že daný režim legitimuje či ho ekonomicky podporuje. Na druhé straně existují opačné názory, které tvrdí, že izolace těchto režimů nejenže poškozuje obyčejné obyvatele, ale také upevňuje pozici autoritativní vlády. Z pohledu lidských práv je nutno si uvědomit několik souvislostí.

V prvé řadě je třeba rozlišit **rozvojovou pomoc** a **humanitární pomoc**. Rozvojová pomoc je systematická a dlouhodobá pomoc s cílem podpořit rozvoj daného státu. Humanitární pomoc je pomoc při nějakých mimořádných událostech (například živelných katastrofách). V tomto druhém případě je situace mnohem jednodušší. Vzniká potřeba pomoci zcela nezávisle na konkrétním režimu v dané zemi a není důvod, proč takovou mimořádnou situaci politizovat. Pokud v těchto situacích nepomůžeme, lidé budou umírat či prožívat velká utrpení.

V případě rozvojové pomoci je všeobecně přijímáno a vyplývá to i z výše uvedeného, že dlouhodobá efektivita rozvojové pomoci do velké míry závisí na respektování lidských práv v daném státě. Na druhou stranu pokud jde o autoritativní režim, tak již z jeho definice nelze za jeho činy vinit obyvatele daného státu. Není tedy příliš logické, aby za činy autoritativních vládců trpělo obyvatelstvo. **Lidskoprávní přístup k této problematice se musí snažit najít řešení co nejvíce**

ve prospěch obyvatelstva těchto států, respektive jejich lidských práv.

Zdánlivě jednoduché řešení **– neposkytnutí pomoci státům s autoritativním režimem – může mít totiž několik závažných negativních důsledků**. Mezi z našeho pohledu nejpodstatnější patří, že negativní dopady zpravidla nejvíce pociťují obyčejní obyvatelé těchto států, kteří již tak trpí v důsledku autoritativního režimu. Taková politika nijak nepřispívá k rozvoji daného státu a také nijak neřeší jádro problému. Pouze očekává, že se režim sám, byť pod nátlakem, změní. Jiná možnost je k těmto státům přistupovat opatrně, pomáhat těm, kteří pomoc nejvíc potřebují, a snažit se poukazovat na zdroj a podstatu problému.

Konkrétní decentralizované projekty jsou podle výzkumů nejvíce efektivní. Jsou to takové projekty, které pomáhají přímo obyvatelstvu a případně spolupracují s místními organizacemi na lokální úrovni (očkování, dotace přímo rodinám na vzdělání a zdravotní péči dětí, výuka negramotných, přístup k čisté vodě, distribuce základních léků atd.) [viz Banerjee]. Taková rozvojová pomoc představuje snadnější kontrolu nad distribucí pomoci a záruku, že nekončí v kapsách představitelů režimu. Rozvojová pomoc tedy neznamená prostý přesun financí či technologií vládě rozvojových států. Častěji jde o **financování konkrétních projektů, které pomáhají konkrétním lidem**. Efektivní rozvojová pomoc může mít také podobu napomáhání vytvoření socioekonomické a politické infrastruktury (například podpora občanské společnosti), nutné pro demokratizaci daného režimu. Takový přístup k rozvojové pomoci bere ohled na politický kontext a v rámci daných podmínek se snaží podpořit rozvoj a ochranu lidských práv. Tento přístup k rozvojové pomoci se zhruba od 90. let 20. století snaží praktikovat Evropská unie. Ta si sice uchovává možnost ukončit či nezahajovat rozvojovou spolupráci s autoritativními režimy, snaží se však pomáhat i v takovýchto státech bez toho, aby takové režimy podporovala.

Sankce a jejich dopad na lidská práva

Obdobná je situace v oblasti sankcí uvalovaných na jednotlivé státy, které poruší mezinárodní právo. V poslední době je zdůrazňováno, že je nutno rozlišovat mezi sledovaným cílem, tj. tlakem na vládnoucí elitu v dané zemi, a negativním dopadem sankcí na obyvatelstvo. První je nutno zefektivnit, druhé minimalizovat. Proto se v poslední době stále více aplikují tzv. „chytré sankce" (*smart sanctions*), které míří přímo na konkrétní představitele režimu (omezení cestování, zmrazení bankovních účtů atd.) či míří na takové komodity, které nemají přímý vliv na životní úroveň obyvatel (embargo na obchod se zbraněmi, diamanty atd.). Tento druh sankcí může být stejně efektivní či dokonce efektivnější než například všeobecné obchodní embargo a přitom působí mnohem méně negativně na stav lidských práv obyvatel (zde zejména hospodářských a sociálních). **V každém případě je potřeba při uvalování jakýchkoliv sankcí posoudit jejich dopad na lidská práva obyvatel.** Státy uvalující sankce mají především povinnost zajistit, aby v jejich důsledku nebyly nerovnoměrně postiženi zranitelné skupiny obyvatel (např. děti).

Lze shrnout, že při případné rozvojové pomoci v autoritativních státech (jako Kuba, Zimbabwe, Barma, Severní Korea atd.) je třeba se mít **zvláště na pozoru** a pečlivě sledovat, kam pomoc jde a k čemu slouží. Je třeba zajistit, aby co nejvíce prostředků pomohlo konkrétním lidem v nouzi a aby se nakonec pomoc nezvrhla v pomoc danému režimu a případně nebyla chápána jako jeho legitimizace. Avšak nebudeme-li dělat nic, lidem v těchto zemích nijak nepomůžeme, naopak můžeme jejich situaci ještě zhoršit. ■

Citace:

- Alston, Philips. *Ships Passing in the Night: The Current State of the Human Rights and Development Debate seen through the Lens of the Millennium Development Goals*. (2005) 27 Human Rights Quarterly 755.
- Banerjee, Abhijit Vinayak. *Making Aid Work*. Cambridge: MIT Press, 2007.
- UNDP, *Human Development Report 2005* http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2005/
- UNDP, *Human Development Report 2006* http://hdr.undp.org/hdr2006/
- Pogge, Thomas. *Recognized and Violated by International Law: TheHuman Rights of the Global Poor.* (2005) 18 Leiden Journal of International Law 717.
- Sen, Amartya Kumar. *Development as freedom*. Oxford: Oxford University Press, 1999.

Internetové zdroje:

- www.rozvojovka.cz
- www.rozvojovka.cz/rozvojove-cile-tisicileti_228_8.htm
- www.mzv.cz/pomoc/
- www.rozvojovestredisko.cz
- www.ceskoprotichudobe.cz

AKTIVITA 10

Rozvoj v diamantovém impériu

Co potřebujeme:

kopie textu rozstříhaného na 5 částí pro každého studenta, tabuli nebo flipchart

Předpokládaný čas:

75 min

Cíle:

- Studenti použijí klíčová slova pro napsání krátkého příběhu.
- Studenti na základě přečteného textu dokážou předvídat jeho pokračování.
- Studenti najdou souvislosti mezi rozvojem a naplňováním či porušováním lidských práv.

ČAS 20 MIN

1. krok

- Zadejte studentům 5 klíčových slov: lovec, diamanty, rezervace, budoucnost, vláda. Jejich úkolem je napsat krátký příběh, ve kterém bude použito všech 5 klíčových slov v libovolném tvaru. Příběh by měl mít strukturu *úvod – vyvrcholení – závěr.*
- Vyzvěte studenty, aby sdíleli svoje příběhy ve dvojicích. Poté vyzvěte dobrovolníky (přibližně 3), ať přečtou svůj příběh celé skupině.

ČAS 45 MIN

2. krok

- **Čtení textu s předvídáním** – Rozdejte studentům text rozstříhaný na 5 částí (viz následující stránky). Nejprve si všichni přečtou první část textu. Po přečtení prvního odstavce vyplní první řádek v předložené tabulce s výjimkou posledního sloupce (*„Co se skutečně stalo?“*). Poté diskutují v celé skupině – shrnou, co se událo, a předvídají další pokračování. Pokračují ve čtení druhé části textu. Po přečtení nejprve vyplní poslední políčko z prvního řádku (*„Co se skutečně stalo?“*) a dále předvídají, co se bude dít – vyplní ve druhém řádku políčka *„Co se bude dál podle vás dít?“* a *„Proč se tak domníváte?“*. Pokračují stejným způsobem ve čtení dalších částí textu.
- Po přečtení celého textu se studenty diskutujte, zda se jejich původní příběh podobal skutečnému příběhu, popř. v čem se podobal nebo lišil.

ČAS 10 MIN

3. krok

- Nechte studenty zamyslet se nad souvislostmi mezi rozvojem a lidskými právy. Při společné diskusi zapisujte do T-grafu do jednoho sloupce přínosy rozvojových intervencí pro naplňování lidských práv příjemců pomoci a do druhého sloupce zaznamenejte všechna rizika porušování lidských práv, která s sebou může rozvoj nést.

AKTIVITA 10

Rozvoj v diamantovém impériu

Část textu	Co se bude dál podle vás dít?	Proč se tak domníváte?	Co se skutečně stalo?
1.			
2.			
3.			
4.			

Rozvoj v diamantovém impériu

1.

Sanové z pouště Kalahari jsou nejstarším národem jihu Afriky. Dnes už jich v celém regionu naleznete jen sto tisíc, z toho polovinu v Botswaně. Náleží k různým kmenům, které se mezi sebou nedorozumí, společné jsou jejich jazykům pouze mlaskavky. Lépe jsou známí pod urážlivě znějícím názvem „Křováci“ („Bushmen“), název „Sanové“ znamená „jiní“ či „ti, kdo nemají dobytek“. Zákon o národním parku Kalahari, který pro tehdejší protektorát Bečuánsko sepsali v 60. letech Britové, zaručoval Sanům živobytí v sousedství zeber, antilop, žiraf a lvů. „Děti Kalahari“ dostaly záruku, že mohou v zemi svých předků žít tradičním způsobem – lukem a šípem lovit divokou zvěř, sbírat kořeny a byliny, které skrývají zásoby nedostatkové vody a zároveň slouží jako bohatě vybavené přírodní lékárny. Vláda do rozptýlených osad dovážela vodu a potravinovou pomoc, postavila kliniky a školy. Donedávna se jim dařilo vzdorovat a uchovat si tradiční zvyky, dnes však vyvstává další problém: pod kalaharským pískem jsou diamanty.

2.

„Těžba diamantů uvnitř rezervace v současnosti neprobíhá a neplánuje se ani do budoucna,“ říká botswanský prezident Festus Mogae. Přesto v roce 1997 nařídila vláda rychle se rozvíjející země vystěhování Křováků z Kalahari, údajně kvůli obnově rezervace. Lovci vyměnili luk a šíp za kovové pasti, oštěpy a někdy prý i pušky a honem nasedli na rychlé koně. „Nezávislý výzkum z roku 1985 ukázal, že obyvatelé kalaharské rezervace z velké části rezignovali na život lovců a sběračů. Při lovu někdy zabili celá stáda a naporcované maso potom prodávali lidem přicházejícím zvenčí. Je zřejmé, že takový životní styl není slučitelný s udržitelným užíváním divočiny národního parku,“ tvrdí B. Chingapane z botswanského ministerstva zahraničí.

New Xade, osamělá osada na okraji jihoafrické pouště Kalahari v Botswaně. Nejbližší lidské sídlo odsud leží přes sto kilometrů cesty placatou křovinatou krajinou. New Xade je pouštním městečkem narýsovaným podle pravítka na psacím stole. Rovnoběžné silnice lemují cihlová klinika, barevné dětské hřiště a nová škola. Úhledné sériové domky vypadají jako ze stavebnice, na střechách září solární panely a klimatizace. Opodál leží desítky stejně velkých parcel zastavěných slaměnými chýšemi.

New Xade vystavěla botswanská vláda proto, aby sem přemístila Sany z jejich dosavadního domova. Oficiálním důvodem přesídlení byla snaha demokratické botswanské vlády dopřát výdobytky moderního světa i dosud geograficky i sociálně odstrčené menšině. Druhým zmiňovaným důvodem pak byl strach úřadů, aby Sanové při svém loveckém způsobu života nezničili část rezervace.

3.

Školy, domky, silnice, dobytek, moderní klinika, voda, elektřina, dokonce i nově zavedené důchody - tím vším vláda lákala „děti Kalahari“ k přesídlení. A většina z nich slyšela a šla. Mnozí se však zdráhali, a tak vláda v Gaborone kromě cukru přichystala i bič. Zajišťování veřejných služeb v roztroušených osadách se prý neúnosně prodražuje, proto s nimi v budoucnu obyvatelé národního parku nemohou počítat - již žádné vzdělání, zdravotní péče ani potravinová pomoc.

Poslední z původních dvou tisíc Sanů donutilo v roce 2002 k odchodu ukončení dovozu vody, který stát po desetiletí zajišťoval. Z jejich dávných domovů je odvezly vládní nákladňáky. Vláda tvrdí, že se po dlouhém přemlouvání všichni přestěhovali dobrovolně. Podle Sanů jim policisté vyhrožovali násilím. Situaci ve vesnici popisuje redaktor BBC John Simpson: *„V hospodě v New Xade jsem viděl potácející se Křováky. Od časného rána pijí pivo za směšně nízké ceny. Prostituce je tu běžná a šíří se pohlavní nemoci. To v Kalahari neznali.“* Hlavní problémy v New Xade jsou podvýživa, tuberkulóza a AIDS. Přesídlenci jsou většinou negramotní. Vláda poskytuje bezplatné vzdělání v tswanštině a angličtině, jimž děti Křováků nerozumí. Lidé stojí fronty na podporu v době sucha a na program ‚jídlo za práci‘. Zdravotní péče a jídlo pro sirotky po obětech AIDS jsou zdarma.

„Všechny hezké domky patří vládním zaměstnancům, učitelům, policistům, sestřičkám. My žijeme pořád v těch chýších, i když nám slibovali domy. A silnice sem taky pořád nevede a mezi policisty nebo učiteli není nikdo z nás. Tohle má být ten rozvoj?“ rozohňuje se před obchodem v New Xade mladý Jumanda Gakelebone, mluvčí First People of the Kalahari (FPK). *„Vláda prostě lhala. Lidem se tady nelíbí a chtějí zpátky do svého domova. Ten je základem naší víry, naší identity, prostě všeho. Vláda tu provádí kulturní genocidu.“*

4.

Vláda ale nesouhlasí: *„Přesídlení se nelíbí jen několika jedincům, což je v demokracii normální. Nějaká menšina bude vždycky nesouhlasit s potřebami a zájmy většiny. A většina obyvatel nových osad by potvrdila skutečnost, že životní podmínky tu jsou mnohem lepší, než bývaly kdysi v kalaharské rezervaci,“* reaguje na Jumandovy výtky e-mailové stanovisko ministerstva zahraničí.

First People se přesto rozhodli vládu žalovat a u nezávislého soudu podstoupit boj za právo na domov. S podporou západních nevládních organizací rozpoutali soudní řízení s tím, že jejich přesídlení bylo nezákonné a protiústavní. Britská organizace Survival International v kampani ve prospěch romantizované tradiční „křovácké“ kultury využila mediální potenciál „krvavých diamantů“. Varovala, že pokud se Sanové nebudou moci vrátit na půdu svých předků, tak zanikne jejich jedinečný způsob života a mnozí z nich zemřou.

Takhle z toho všeho nakonec byli botswanští politici a úředníci v šoku – chtějí pomoci chudákům vybřednout z bídy, postavili jim nové městečko a posílají jejich děti do škol, přesto Sanové z celé země podpořili protivládní žalobu a kritika se ozývá z celého světa. Uprostřed problematického kontinentu se nějaká vláda bez zahraniční pomoci snaží pomoci nejchudším a svět na ni plive. Botswanští představitelé a většina tamních občanů, kteří se na „Křováky“ dívají asi podobně jako Češi na Romy, to prostě nemohli pochopit.

5.

Soudní řízení po dlouhém a emocemi nabitém souboji nakonec loni v prosinci přiřklo Sanům právo na návrat do kalaharského parku. Soud dal v poměru dvě ku jedné Sanům za pravdu v tom, že byli zbaveni domova *„donucením, nesprávně a bez svého souhlasu“*. I strážci parku se podle soudu chovali protiústavně, když nechtěli některé „Křováky“ pustit zpět na půdu předků.

Velké vítězství se však možná stane triumfem Pyrrhovým. Dva ze tří soudců totiž rozhodli, že stát není povinen zajistit vracejícím se Sanům veřejné služby, a navíc se i oni budou muset řídit botswanskými zákony o národních parcích. Děti navrátilců tedy nebudou mít poblíž bydliště školy, vláda zřejmě neobnoví dovozy vody a pro důchody se bude starší generace muset každý měsíc nějak dopravit desítky kilometrů do New Xade. Život v kalaharské rezervaci už nebude, čím býval. Strážci národního parku budou nejen bránit pytlačení, ale i snahám Sanů vzít si s sebou zpět svá dříve tolerovaná domácí zvířata.

„Někteří Evropané by rádi, aby se Sanové zastavili. Aby zůstali v nějaké romantizované minulosti jako živé muzeum, ale rozvoj se nedá zastavit. Vláda se jim v tom snaží pomoct a mladá generace chce jít do měst a žít tak jako vy. V tom jim nikdo nemůže bránit. Jen ta modernizace musí být kulturně citlivá a o to se tady snažíme,“ říká Mieke Käss, Nizozemka žijící mezi Sany již dvacet let, která v osadě D'Kar, 150 kilometrů od New Xade, spravuje muzeum o kultuře „Křováků“. Mladí Sanové hledají své místo ve světě 21. století. Nechtějí zůstat stát na jeho prahu jako generace rodičů a prarodičů – jen s lahví vodky v kapse secondhandových kalhot. Chtějí jít dál.

T-graf: Rozvoj a lidská práva

Přínosy rozvojových intervencí pro naplňování lidských práv	**Rizika** porušování lidských práv při rozvojových intervencích

Zdroje:

- Lindner Tomáš: *Křováci se vracejí*, časopis Respekt, ročník 2007, číslo 17
- Kment Petr: *Křováci na diamantech*, 2006, http://www.rozvojovka.cz/index.php?id=193&idArt=333
- Temple Charles, Steelová Jeannie L., Meredith Kurt. *Další strategie k rozvíjení kritického myšlení. Čtením a psaním ke kritickému myšlení.* Příručka IV, Praha: Kritické myšlení, 2002

TEXT 11

Ekonomická globalizace a lidská práva

Pojem globalizace

I když již po staletí existují intenzivní politické, ekonomické či kulturní vztahy mezi státy, v posledních patnácti letech se obzvláště významným stal fenomén zvyšující se rychlosti, s jakou probíhají změny v těchto vztazích, a jak rychle se o nich většina světové populace díky internetu a globálním médiím jako CNN či BBC dozvídá. V souvislosti s tímto procesem přeplnil veřejnou debatu ve většině států světa pojem globalizace. Odborníci na ochranu lidských práv i nevládní organizace bedlivě sledují její vlivy v tomto ohledu a zaznamenávají i její významný dopad na konkrétní muže, ženy, děti, komunity a jejich práva. Je ovšem vůbec možné nějak výstižně popsat globalizaci v jedné větě? Zjednodušená definice ji vystihuje jako *„vzrůstající propojování společností tak, že události v jedné části světa mají stále větší vliv na lidi a společnosti v jiné, odlehlé části“* [*Smith a Baylis, 8*].

Pro lidská práva globalizace představuje jednu z největších výzev současnosti. Lidská práva jsou totiž historicky spjata se silným státem, který garantuje jejich dodržování. Globalizace však s sebou přináší zvětšující se moc mezinárodních ekonomických a finančních organizací a nadnárodních společností. Je nutno tedy nalézt nové způsoby, jak v těchto podmínkách zajistit dodržování odpovídajících standardů ochrany lidských práv. Tato kapitola se přirozeně zaměří zejména na rizika, která globalizace přinesla.

Pojmu globalizace se často přiřazuje adjektivum „ekonomická“, s níž jsou symbolicky spjaty zejména Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj a další k ní přidružené mezinárodní mezivládní organizace známé pod společným názvem „Světová banka“ či Mezinárodní měnový fond. Dále pak Světová obchodní organizace a rovněž velké nadnárodní společnosti jako Coca Cola, General Electric, Toyota, Shell a další. Síla a význam těchto mezivládních organizací a soukromých korporací lehce překonaly v řadě ohledů nejen většinu států, ale i daleko starší mezinárodní instituce těmito státy založenými, které by alespoň částečně mohly některé jejich dopady zmírňovat. Příkladem takové instituce je Mezinárodní organizace práce. Její založení bylo již v roce 1919 spojeno s obavou o ochranu práv pracovníků. Tato instituce působící od roku 1945 při OSN začala upravovat v závazných mezinárodních úmluvách právo na sdružování v odborech, příznivé pracovní podmínky, kolektivní vyjednávání a další.

Jak mohou uvedené mezinárodní instituce konkrétně ovlivnit lidská práva?

Zatímco po druhé světové válce se Světová banka zabývala poválečnou rekonstrukcí, postupem času se přeorientovala na financování projektů v rozvojových zemích. V současné době **Světová banka za svůj hlavní cíl považuje snížení chudoby** a za tímto účelem přijala Rozvojové cíle tisíciletí jako určitou direktivu pro svou činnost. S tím jde ruku v ruce i ovlivňování situace v oblasti lidských práv, i když až do nedávné doby jsme v dokumentech Světové banky a v prohlášeních jejích představitelů hledali marně byť jen zmínku o lidských právech.

Ke špatné pověsti Světové banky přispěla skutečnost, že **při realizaci řady projektů docházelo i díky lhostejnosti jejích pracovníků a vedení nejen k porušování sociálních a hospodářských práv, ale i k případům zabíjení, mučení a znásilňování**. Tyto činy byly páchány zejména ze strany ozbrojených složek pracujících pro vlády, které tyto projekty často drastickým způsobem realizovaly, a to zejména **v období sedmdesátých až devadesátých let minulého století**. Prostředky Světové banky podporovaly projekty ropovodů, stavby velkých přehrad a těžbu surovin, které byly spojeny s dalším porušováním lidských práv. Patřilo mezi ně násilné vystěhovávání velkých komunit, zavírání odpůrců těchto projektů i další konflikty například v Čadu, Nigérii, latinskoamerických státech či v jihovýchodní Asii. Docházelo k tomu v situacích, kdy vláda pro realizaci projektu potřebovala bez náhrady vysídlit původní nebo menšinové obyvatelstvo a neváhala proto použít síly. Obavy z aktivit Světové banky jsou

dále spojeny **s fenoménem „privatizace" veřejných služeb** a sektorů, jako je školství, zdravotnictví, vodohospodářství, vězeňství či bezpečnostní sbory.

Dopad instituce bdící na stabilitu směnných kurzů, **Mezinárodního měnového fondu** (MMF), na lidská práva je na první pohled ještě méně zřejmý, nicméně v rámci úvěrů, které poskytuje jednotlivým státům, bývá jeho vliv nezanedbatelný. Veřejná kontrola jeho činnosti chybí. Jako příklad malé transparentnosti MMF bývají uváděny dohody v podobě formulace ekonomických programů, které země, jež dostává úvěr, musí splnit. To má často neblahý dopad na obyvatelstvo žijící v chudobě. Proto i MMF po rozsáhlé kritice ze strany nevládních organizací, některých akademiků i představitelů jednotlivých vlád začal přijímat tzv. Strategické dokumenty pro snižování chudoby. Na jejich přípravě se na rozdíl od nedávné minulosti podílí i vlády zemí přijímajících úvěr.

Historie mezinárodního obchodu mezi státy po druhé světové válce je pak postavená na **Všeobecné dohodě o clech a obchodu** (GATT), která směřovala v řadě ohledů k nezbytné a pozitivní celosvětové úpravě obchodu se zbožím. Ta vedla k uvolňování obchodních bariér mezi státy, zejména v podobě snižování vysokých cel. Jedním z následků takto liberalizovaného světového obchodu je například skutečnost, že mladé ženy či děti v řadě zemí světa pracují v extrémně špatných podmínkách v odvětví textilu a výroby oděvů. Na Uruguajském jednání, které vedlo k ustavení **Světové obchodní organizace** v roce 1995, byla rovněž uzavřena Všeobecná dohoda o obchodu a službách (GATS). Tato dohoda má již významnější dopad na lidská práva, neboť její ustanovení pronikají i do sféry služeb veřejných, které ovlivňují jejich dostupnost celé populaci, včetně chudých. Další konflikty vyplývají z ustanovení Dohody o právech duševního vlastnictví souvisejících s obchodem (TRIPS) a jejich dopadu na právo na zdraví. Jedna z kritik této třetí významné dohody uzavřené na půdě Světové obchodní organizace spočívá v nemožnosti naplnění práva na zdraví vzhledem k přístupu k lékům. Právo na patentovou ochranu po dobu nejméně dvaceti let představovalo katastrofu pro rozvojové země kvůli jejich omezené schopnosti bojovat s virem HIV, malárií či tuberkulózou.

V poslední době existuje **mírný důvod k optimismu**, neboť se mění nálada v těchto organizacích. Především ve vývoji Světové banky je možno vidět zvyšující se povědomí o nutnosti akcentovat lidskoprávní standardy ve své činnosti. Zatím jako poslední lze zmínit **zprávu odstupujícího viceprezidenta Světové banky z ledna 2006 o roli lidských práv v činnosti Světové banky**, která závěrem uvádí: *„Stanovy (Banky) dovolují a v některých případech vyžadují, aby Banka uznala lidskoprávní rozměr rozvojových programů a činností, protože je nyní zřejmé, že lidská práva jsou přirozenou součástí poslání Banky."* [*Dañino, odst. 25*]. Jde zatím o nejvstřícnější vyjádření k lidským právům zevnitř Brettonwoodských institucí.

Někdy se spojením požadavků těchto institucí porušování lidských práv významně prohloubí. Například **v bolivijské Cochabambě** tlak Mezinárodního měnového fondu vedl ke zvýšení cen vody o 200 %. Navíc vzhledem k privatizaci do té doby veřejných služeb na základě Dohody GATS občané ztratili možnost ochrany ze strany vlastních úřadů a neměli jinou možnost než v roce 2000 vyjít do ulic a protestovat proti tomuto zdražování. Takových protestů se odehrálo obzvláště od poloviny devadesátých let tisíce, zejména v zemích Jižní Ameriky, Afriky a Asie. Tyto protesty byly podporovány i sociálními, křesťanskými a environmentálními nevládními organizacemi v západním světě, díky nimž se často probouzí špatné svědomí části západní veřejnosti a referuje se o nich i v hlavních světových médiích. Lidská práva společně se sociálními, zdravotními a environmentálními standardy se tak stala ústředními tématy v jednáních o budoucím rozvoji mezinárodního obchodního systému. Proto stále více autorů dochází k tomu, že Světová obchodní organizace a další instituce by měly úžeji spolupracovat s dalšími mezinárodními subjekty, které se zabývají zodpovědně i sociálními podmínkami (např. výše zmíněná Mezinárodní organizace práce), a integrovat do svých činností ochranu lidských práv[*Loibl, 708*].

Dopady působení soukromých nadnárodních společností

Negativním důsledkem aktivit nadnárodních společností například bývá, že se rozvojové země ocitnou pod nátlakem privatizovat důležitá odvětví jako vodárenství. Hospodaření s vodou se tedy dostane pod kontrolu těchto společností. Vesnické komunity při řádovém zdražení vody ze strany privátních subjektů nejsou následně schopny pěstovat tradiční plodiny a zachovat bezpečnost v oblasti výživy, neboť 70 % vody je používáno v zemědělství. Státy, které na svém území takovéto kroky dopustí, mohou porušit závazky vyplývající z práva na výživu, zdraví nebo práci. K této situaci došlo například na Filipínách.

Skutečnost, že se upozorňuje zejména na chování globálně známějších společností, vyplývá z jejich **velikosti a síly**. Působení největších nadnárodních společností je v podmínkách globalizované společnosti spojeno s takovou mocí, že v jednání s nimi státy ztrácejí suverénní postavení. Podle dostupných údajů **již v roce 1998 v žebříčku sta největších ekonomických subjektů světa bylo 51 nadnárodních korporací**, a tedy pouze 49 států [*Lechner a Boli*, 187]. K porušování lidských práv, zejména zaměstnanců, jinak samozřejmě dochází i ze strany menších podniků.

Svého druhu reakcí na sílu těchto subjektů a klesajícím pravomocem národních vlád je **spojování mezinárodních nevládních organizací** zabývajících se podobnými tématy. V rámci konceptů požadujících zvýšenou sociální odpovědnost nadnárodních společností koalice organizací na ochranu lidských práv, životního prostředí, odborové organizace či křesťanské skupiny hledají prostředky pro snížení negativních dopadů na lidi. V rámci jimi vyvolané diskuse jsou postupně vyvíjeny zvláštní normy právního i etického charakteru, které by měly částečně zvýšit společenskou odpovědnost nadnárodních společností. Na základě iniciativy nevládních organizací se tak na úrovni jednotlivých vlád a v odborné literatuře postupně zažilo rozlišování mezi **sociální odpovědností nadnárodních společností** (*corporate social responsibility*, známé pod zkratkou CSR) a jejich odpovědností právní (corporate accountability). Na druhou jmenovanou se v současnosti klade větší důraz, neboť dobrovolné sociální závazky nebyly ze strany nadnárodních společností řádně v praxi naplňovány. **Dosavadní pokusy v rámci OSN o uložení lidskoprávních povinností nadnárodním společnostem v závaznější formě však zatím ztroskotaly na silném odporu těchto korporací.**

Působení korporací navíc dále přispívá k prohlubování napětí a rozostřování hranic mezi privátní a veřejnou sférou. Mezinárodní právo lidských práv požaduje, aby **státy chránily jednotlivce před zásahy z privátní sféry**, které narušují jejich práva. Tam potom stát, který neučinil preventivní nebo sankční opatření s ohledem na toto porušení, může být shledán vinným za porušení svého mezinárodního závazku. Dostáváme se tak opět k mezinárodním mechanismům na ochranu lidských práv, které budou zřejmě vyžadovat další posílení pravomocí. Jedině tak mají šanci o něco efektivněji reagovat na porušení práv jednotlivců i komunit v různých částech světa a stanovit celosvětově respektované standardy. Jejich účelem by mělo být stanovení mezí pro dopad činností nadnárodních korporací a mezinárodních ekonomických institucí na lidská práva.

Globalizace jako příležitost

Tato kapitola se zaměřila na informování o rizicích, které ekonomická globalizace vnáší do oblasti ochrany lidských práv. V žádném případě však nelze říci, že by o lidských právech mělo být v souvislosti s globalizací pojednáváno příliš pesimisticky. **Efektivní ochrana lidských práv vyžaduje, aby všichni aktéři globalizace lidská práva neporušovali a naopak v rámci možností přispívali při své činnosti k jejich ochraně. To by mělo postupně vést stále více mezinárodních organizací i nadnárodních společností k tomu, aby si byly více vědomy dopadu svých činností na lidi a jejich práva a zakomponovaly tyto úvahy do svých strategií a rozhodovacích procesů.**

Globalizace, tak jak je definována v úvodu, představuje totiž i příležitost. Je to příležitost pro rozvojové země k tomu, aby již nebyly tolik marginalizovány. Naopak se větší část světové populace i díky vymoženostem moderních informačních technologií může dozvědět o jejich neutěšené situaci a aktivněji jim pomoci. Globalizace rovněž znamená, že zde v České republice můžeme rychle zjistit řadu informací, kupříkladu o porušování lidských práv brutálním režimem v Severní Koreji. Znalost je základní podmínkou toho, abychom vůbec něco mohli podniknout. Globalizace

také přináší možnosti pro efektivnější organizaci a mobilizaci ochránců lidských práv (viz kapitola 12). Ve skutečnosti i samotnou myšlenku o univerzalitě lidských práv lze interpretovat jako podporu procesu globalizace. Zejména tehdy, budeme-li globalizaci považovat za šanci přiblížit se o něco více ideálu vyjádřenému heslem „všechna lidská práva pro všechny".

■

Citace:

- Baylis, J.; Smith, S. (ed). *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. 3. vydání. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- Dañino, Roberto. *Legal Opinion on Human Rights and the Work of the World Bank*. 27. ledna 2006.
- Loibl, G. International Economic Law. in: Evans, M. (ed.). *Internatonal law*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Lechner; Boli (eds.). *The Globalization Reader*. Oxford: Blackwell Publishers, 2000.

Publikace v češtině:

- Kratochvíl, Jan. *Globalizace a lidská práva: přátelé či nepřátelé?*. Právní fórum 8/2006, čtvrtletní příloha Via Iuris, http://www.viaiuris.cz/files/pravni_forum/VIA_IURIS_06_3.pdf.
- Krpec, Oldřich; Pšeja, Pavel (eds.). *Mezinárodní politická ekonomie*. Brno: Masarykova univerzita – Mezinárodní politologický ústav, 2006.
- Zoubek, *Vladimír. Lidská práva – globalizace – bezpečnost*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007.

Internetové zdroje:

- www.responsibility.cz

AKTIVITA 11

Globalizace – hrozba nebo příležitost?

Co potřebujeme:

zadání otázek pro jednotlivé skupiny, flipchart, kopie textu kapitoly *Globalizace a lidská práva*

Předpokládaný čas:

75 min

Cíle:

- Studenti si vybaví dosavadní znalosti o tématu a na jejich základě formulují odpovědi na položené otázky.
- Studenti interpretují získané informace, posuzují jejich hodnotu a hlavní myšlenky uceleně prezentují.
- Studenti shrnou vlastními slovy přečtený text a diskutují nad vznesenou otázkou.
- Studenti dají do souvislosti globalizaci a její pozitivní i negativní dopady na lidská práva.

ČAS 40 MIN

1. krok

- Nechte nejprve studenty zamyslet se nad globalizací a rolí globálních institucí ve vztahu k lidským právům. Využijte pro tento účel metodu kmeny a kořeny, při které studenti ve skupinách hledají na zadané otázky odpovědi mezi svými spolužáky. Studenti jsou rozděleni do čtyř skupin (ideálně po 4–6 členech) a každá skupina obdrží odlišnou otázku. Jeden ze členů skupiny je vybrán jako „kmen", ostatní mají funkci „kořenů". Nejprve si všichni přečtou svoji otázku, ujistí se vzájemně, že otázce rozumí, a zapamatují si ji. Poté členové skupiny plní svoji funkci následovně:

  Kořeny – Zjišťují odpovědi na otázku své skupiny od všech přítomných (s výjimkou členů vlastní skupiny). Odpověď si musí zapamatovat (nikoli zapsat) a přetlumočit svému kmeni. Zároveň odpovídají na otázky členům ostatních skupin. Každý je povinen odpovědět na tutéž otázku tolikrát, kolikrát je dotázán. Svoji odpověď však může postupně rozvíjet a vylepšovat.

  Kmen – Od svých kořenů shromažďuje všechny odpovědi na otázku a zapisuje je. Současně může odpovídat na otázky, které mu položí kořeny z jiných skupin.

  Otázky pro jednotlivé skupiny:

  1. *Jaké příležitosti přináší globalizace lidem v rozvojových zemích v oblasti lidských práv?*
  2. *Jaká omezení přináší globalizace lidem v rozvojových zemích v oblasti lidských práv?*
  3. *Jak mohou mezinárodní instituce jako je Světová banka nebo Mezinárodní měnový fond konkrétně ovlivňovat lidská práva?*
  4. *Jak mohou nadnárodní společnosti konkrétně ovlivňovat lidská práva?*

- Až studenti nasbírají odpovědi ke své otázce od všech přítomných, řekněte jim, ať si ve skupině připraví krátkou prezentaci na flipchart. Informace, které získaly, nemusí použít všechny, ale mohou vybrat pouze některé na základě vlastního uvážení. Poté si skupiny odpovědi na zadané otázky vzájemně představí.

AKTIVITA 11

Globalizace – hrozba n. příležitost?

ČAS 25 MIN

2. krok

- Přibližte studentům problematiku vztahu globalizace a lidských práv. Využijte textu kapitoly *Globalizace a lidská práva*, s nímž se studenti mohou seznámit formou **čtení s otázkami**. Rozdělí se do dvojic a domluví se, jak dlouhou část textu si přečte každý sám potichu. Po přečtení zvolené části textu jeden z dvojice vlastními slovy stručně shrne obsah a druhý položí otázku vedoucí k zamyšlení (nikoli otázku ověřující zapamatování si obsahu). Krátce nad otázkou podiskutují a určí si další část textu ke čtení. Po jejím přečtení si svoje role vymění. Student, jenž shrnoval obsah předchozí části textu, bude tentokrát pokládat otázku a naopak. Tímto způsobem projdou studenti ve dvojicích postupně celý text. Během práce s textem sledujte dvojice studentů, naslouchejte jim a případně se zapojte do jejich diskusí.
- Vybídněte studenty ke sdílení toho, co je v textu zaujalo a nad jakými otázkami se zamýšleli.

ČAS 10 MIN

3. krok

- Vyzvěte studenty, aby na základě současného poznání hledali souvislosti mezi globalizačními procesy a jejich pozitivními i negativními dopady v oblasti jednotlivých kategorií lidských práv. Příklady dopadů globalizace na příslušná lidská práva zaznamenají do schématu, a to tak, že jednou barvou budou zapsány všechny pozitivní dopady a jinou barvou všechny negativní.

Zdroje:

- Temple, Charles, Steelová Jeannie L., Meredith Kurt. *Čtení, psaní a diskuze ve všech předmětech. Čtením a psaním ke kritickému myšlení. Příručka III,* Praha: Kritické myšlení, 2002

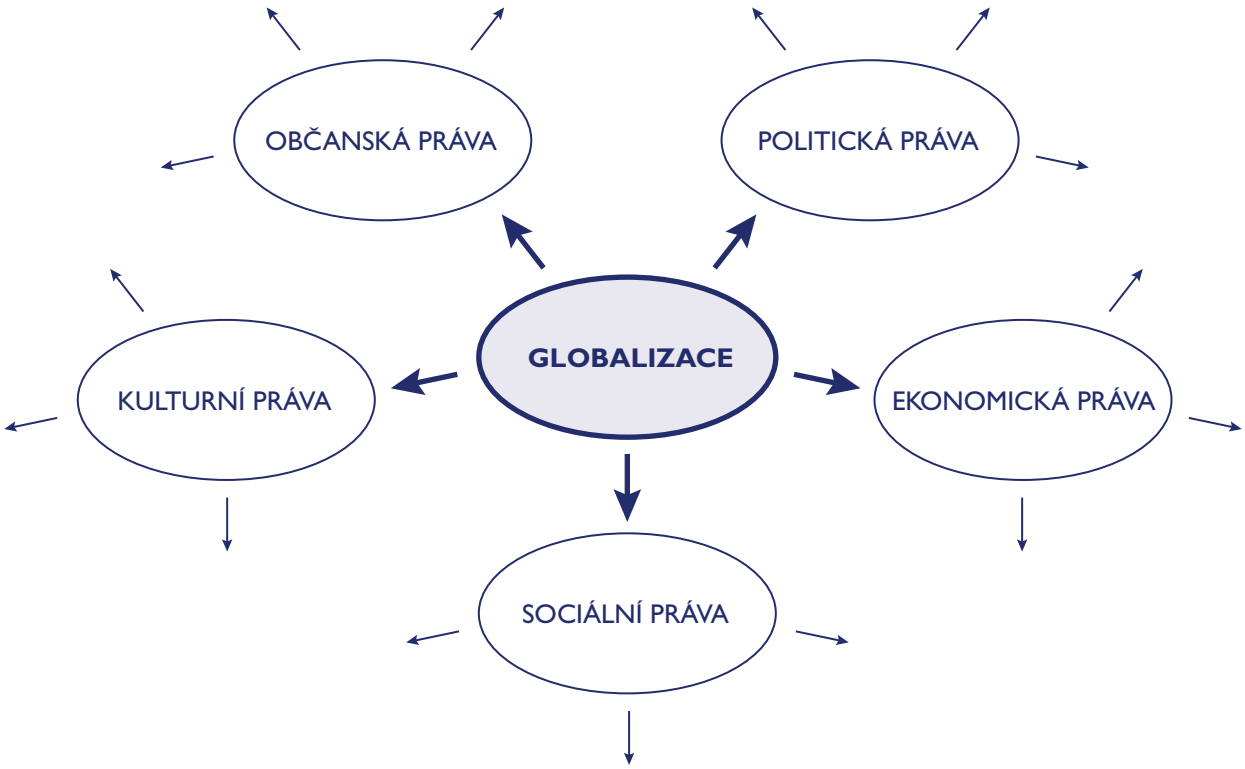

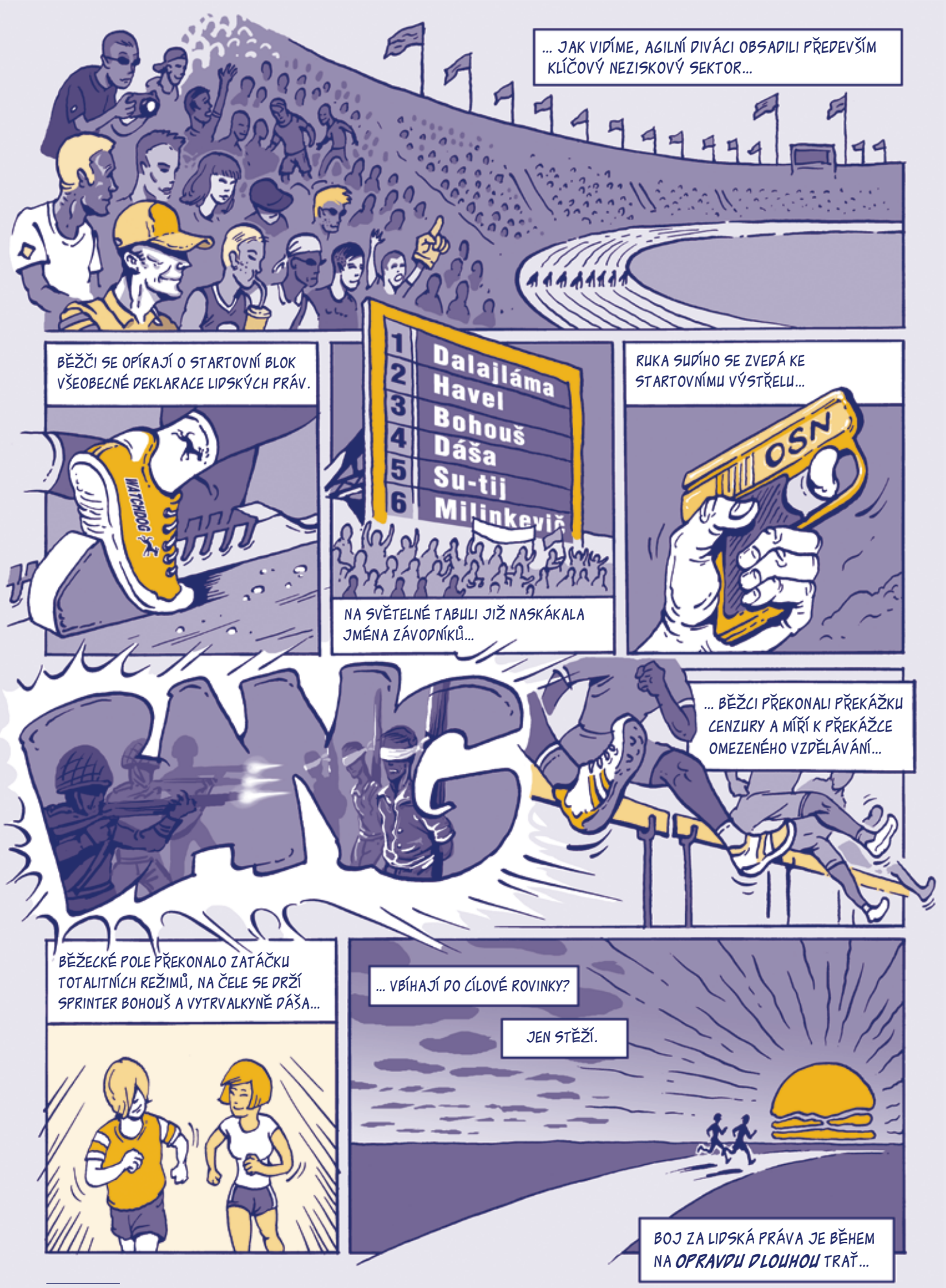
... JAK VIDÍME, AGILNÍ DIVÁCI OBSADILI PŘEDEVŠÍM KLÍČOVÝ NEZISKOVÝ SEKTOR...
BĚŽCI SE OPÍRAJÍ O STARTOVNÍ BLOK VŠEOBECNÉ DEKLARACE LIDSKÝCH PRÁV.
WATCHDOG
1 Dalajláma
2 Havel
3 Bohouš
4 Dáša
5 Su-tij
6 Milinkevič
NA SVĚTELNÉ TABULI JIŽ NASKÁKALA JMÉNA ZÁVODNÍKŮ...
RUKA SUDÍHO SE ZVEDÁ KE STARTOVNÍMU VÝSTŘELU...
OSN
BANG
... BĚŽCI PŘEKONALI PŘEKÁŽKU CENZURY A MÍŘÍ K PŘEKÁŽCE OMEZENÉHO VZDĚLÁVÁNÍ...
BĚŽECKÉ POLE PŘEKONALO ZATÁČKU TOTALITNÍCH REŽIMŮ, NA ČELE SE DRŽÍ SPRINTER BOHOUŠ A VYTRVALKYNĚ DÁŠA...
... VBÍHAJÍ DO CÍLOVÉ ROVINKY?
JEN STĚŽÍ.
BOJ ZA LIDSKÁ PRÁVA JE BĚHEM NA OPRAVDU DLOUHOU TRAŤ...

TEXT 12

Úloha jednotlivců a nevládních organizací

Ochrana lidských práv je odpovědností státu. Přesto, jak ukazuje historie i současnost, nelze spoléhat na to, že stát bude tuto svou povinnost bezchybně plnit. V systému ochrany lidských práv hraje významnou roli řada mezinárodních organizací a orgánů částečně popsaných v kapitole 3. V této kapitole se podíváme, co vše v oblasti ochrany lidských práv může činit jednotlivec, který zde má bezesporu své nezastupitelné místo.

Právo na účinný opravný prostředek

Ve standardně fungující demokratické společnosti má jednotlivec bezpočet možností k jednání na ochranu lidských práv ať už vlastních, či práv svých spoluobčanů. Jedním z lidských práv je také **právo na účinný opravný prostředek**. To znamená, že pokud se někdo domnívá, že bylo porušeno jeho lidské právo, musí existovat nějaký právní postup, jak se domoci nápravy. V konečné fázi to téměř vždy znamená možnost přístupu k nezávislému soudu. Mnohdy to ale není nezbytně nutné a jednotlivec může dostát svého skrze jednání s původcem problému. Větší instituce mají zpravidla nějaký zavedený systém **přijímání a prošetřování stížností** (v Česku např. oddělení kontroly a stížností policie, oddělení stížností v některých nemocnicích atd.). Obdobně formalizovaný systém vyřizování stížností mají některé profese – například v Česku si lze na postup lékařů stěžovat u České lékařské komory, na postup exekutorů u Exekutorské komory atd.). V mnoha zemích je zřízen úřad **ombudsmana** (u nás se jmenuje veřejný ochránce práv), u kterého si lze stěžovat na porušení práv ze strany státních orgánů. V řešení problému často mohou pomoci i nevládní organizace specializované na danou problematiku (viz níže). Někdy může být také užitečné obrátit se na poslance či senátora zvoleného za příslušný okrsek. Jednoduše prostor pro iniciativu jednotlivce, který si nechce zásah do svých práv nechat líbit a chce se bránit, je velký.

Aktivity jednotlivce

Běžným způsobem, jak se může jedinec zapojit do aktivit na podporu lidských práv, je například podpis **petice** či **otevřeného dopisu** apelujícího na změnu nežádoucí situace. Jedinec se může také zúčastnit **protestního veřejného shromáždění** nebo **happeningu**. Vše zmíněné může i sám iniciovat, uspořádat, zorganizovat. Další možností je uspořádání tematické výstavy, **projekce dokumentu** o dané problematice, zorganizování **veřejné debaty** se zástupci protichůdných názorů nebo jen upozornění médií na problém.

Dopad takovýchto aktivit je různý, ale **nikdy nulový**. Například jednoduchý nápad poslat politickým vězňům vánoční přání do vězení v Barmě, na Kubě nebo v Bělorusku přinesl nedocenitelnou morální podporu nejen vězňům samotným, ale i jejich rodinám. Dal jim jasně najevo, že nejsou ve svých snahách a postojích osamoceni.

Nevládní organizace

Jestliže jde o **hlubší, systematický problém,** který vyžaduje více než jen jednorázovou intervenci, může jednotlivec společně se svými spoluobčany založit **nevládní organizaci** (NNO, v anglické terminologii pak *Non-governmental and non-profit organization* – NGO) a může se déle a intenzivněji zabývat změnou situace, která mu připadá nežádoucí. Samozřejmě může se také zapojit do aktivit již existujících nevládních organizací.

Nevládních organizací na ochranu lidských práv existuje mnoho, ať již na úrovni jednotlivých států, nebo mezinárodních. **V České republice lze najít hned několik nevládních organizací, které se zabývají ochranou lidských práv** (Člověk v tísni, Liga lidských práv, česká pobočka Amnesty International apod.). Většinou si NNO jasně vymezují záběr svých aktivit a zaměření. Pro příklad můžeme jmenovat Poradnu pro uprchlíky, která se zabývá ochranou práv a pomocí žadatelům o azyl v ČR, Sdružení obrany spotřebitelů, Gay a lesbickou ligu nebo Svaz pacientů; všechny tyto organizace hájí zájmy jistých

vymezených skupin obyvatel. Jako příklad mezinárodních NNO lze uvést Amnesty International, Human Rights Watch nebo i více specializované organizace, jako jsou Reporters Without Borders (Reportéři bez hranic) sledující podmínky novinářů ve světě. Nevládní organizace se navíc často sdružují v nejrůznější **nadnárodní sítě** (např. Mezinárodní federace lidských práv – FIDH), aliance či konsorcia a společnými silami usilují o větší vliv na mezinárodním lidskoprávním „bitevní poli".

Hlavním přínosem NNO v této oblasti je **monitorování stavu ochrany lidských práv** v nějaké oblasti, **poukazování na nedostatky** a **nabízení způsobu nápravy**. Jsou tedy jakýmsi hlasem těch, jejichž práva jsou porušována. Nevládní organizace mohou také pomoci zmobilizovat mínění v daném státě, ale i mínění mezinárodního společenství včetně aktivizování mezinárodních mechanismů na ochranu lidských práv. Svými aktivitami mohou vytvářet **koncentrovaný tlak na zlepšení situace**. Některé NNO také přímo poskytují **právní pomoc** obětem porušení lidských práv.

Lze říci, že NNO zcela jistě tvoří nezanedbatelný prvek systému ochrany lidských práv. **Demokratické státy si činnosti NNO často cení** a berou je jako partnera při snaze o zlepšování stavu lidských práv. Zejména velké mezinárodní NNO jako například ty zmíněné, ale i celá řada dalších, si svou dlouhodobou aktivitou na ochranu lidských práv **vydobyly velkou prestiž a uznání**. Vysoká úroveň kvality práce NNO, poctivost a vytvořená důvěra tvoří základ legitimity jejich činnosti. Pokud tyto vlastnosti ztratí, nikdo je nebude brát vážně a smysl jejich existence bude ohrožen.

Nedemokratické režimy

Ve složitější situaci se ocitá jednotlivec v nedemokratickém státě, kde nejsou respektována lidská práva (většinou tyto státy jen oficiálně deklarují respektování lidských práv, ale v praxi se tak neděje). Jednotlivec **nemá možnost dovolat se ochrany lidských práv u oficiálních státních institucí** a často ani založit svou nevládní organizaci, která by mu pomohla vyvinout tlak na společnost, respektive na stát. Přitom jakákoli veřejná aktivita nebo jen šíření informace o porušování lidských práv je **trestáno a znemožňováno**. Jako příklad může posloužit osud dvou předních světových bojovníků za lidská práva, jakými je **Aun Schan Su Ťij** a byl **Andrej**

Aun Schan Su Ťij se narodila v roce 1945 jako dcera bojovníka za nezávislost Barmy, generála Aun Schana. V roce 1988 vstoupila aktivně do politiky v reakci na brutální potlačení všelidových prodemokratických demonstrací a podílela se na založení Národní ligy pro demokracii (NLD), která je dodnes hlavní prodemokratickou skupinou v zemi. V roce 1990 NLD drtivě vyhrála demokratické volby, které vojenská junta nikdy neuznala. Již v roce 1989 byla Su Ťij zadržena a umístěna do domácího vězení, kde k dnešnímu dni pobývá s krátkými přestávkami téměř 12 let. Na její situaci se nic nezměnilo ani po nedávných nepokojích v Barmě, které byly největší za poslední dobu. Su Ťij je nositelkou mnoha zahraničních ocenění, nejvýznamnějším z nich je bezesporu Nobelova cena míru, která jí byla za úsilí o demokratizaci země udělena v roce 1991.

Andrej Dmitrijevič Sacharov byl nejen oceněn několika světovými cenami za podporu lidských práv (Nobelovu cenu míru získal, jako první Rus, v roce 1975), ale jeho jménem byla dokonce jedna z cen pojmenována. Tato cena Evropského parlamentu za svobodu myšlení je každoročně udělována osobám a organizacím, které se zasazují o lidská práva a svobody. Sacharov se kromě své úspěšné vědecké práce (fyzik) hodně angažoval v boji za lidská práva. V roce 1970 založil Moskevský výbor pro lidská práva a po kritice intervence sovětské armády do Afghánistánu v roce 1979 byl i se svou rodinou násilně deportován na Sibiř. Z vyhnanství se mohl vrátit až s uvolněním politické situace v SSSR (1986). V prosinci 1989 na zasedání demokratické opozice Sacharov zemřel na srdeční záchvat.

Dmitrijevič Sacharov. Na jejich případu lze také ukázat, kolik zmůže obyčejný člověk, pokud dosáhne širokého uznání za svoji činnost v boji proti celému státnímu aparátu, který se obává vlivu těchto osobností na poli domácím či mezinárodním.

Aby se podobné případy neopakovaly, je nutné vyvinout tlak na nedemokratické státy, aby zlepšily ochranu lidských práv. To je možno především skrze **mezinárodní instituce**. Některé možnosti byly popsány v kapitole 3. Konkrétní mezinárodní mezivládní organizace se věnují i přímo tematice ochrany obhájců lidských práv (human rights defenders). Kupříkladu OBSE zřídila zvláštní kancelář (focal point), která se zaměřuje právě na útoky proti ochráncům lidských práv, zejména ve státech jako Uzbekistán, Bělorusko nebo Ázerbájdžán. Velkou roli zde mohou hrát i mezinárodní nevládní organizace. Ty mohou jednat rychleji a operativněji. Nemusejí čekat na výsledky nekonečných jednání a diplomatického vyjednávání. Připomenout si zde můžeme dlouhodobý a úspěšný tlak na mezinárodní společenství ze strany nevládních organizací (např. Amnesty International) za **propuštění Nelsona Mandely z vězení** (1990), kde strávil osm let za **boj proti politice apartheidu v Jihoafrické republice.**

Mezinárodní ocenění

Důležitým nástrojem podpory boje za ochranu lidských práv v zemích tato práva nerespektujících je také **veřejné a mezinárodní ocenění tamních aktivistů**. Především větší lidskoprávní organizace a nadace udělují v pravidelných intervalech **ceny za aktivity na podporu a ochranu lidských práv**. Ocenění není jen pochvalou a uznáním, případně finanční podporou jednotlivce nebo organizace, ale především **morální vzpruhou** a určitou mírou mezinárodní ochrany pro oceněné. V České republice uděluje každoročně takovouto cenu společnost Člověk v tísni (*Homo Homini*). Na mezinárodním poli patří mezi nejprestižnější ocenění *Nobelova cena míru* (mluvíme-li o nevládních organizacích na ochranu lidských práv, nelze nezmínit, že tuto cenu získala např. v roce 1977 Amnesty International) nebo například již zmíněná *Sacharovova cena Evropského parlamentu*. Podobných cen existuje po světě velké množství a jejich výčet by vyžadoval minimálně samostatnou kapitolu.

Úloha jednotlivců a nevládních organizací v boji za lidská práva je velice důležitá a nezastupitelná žádnou státní institucí. Je důkazem, že jedinec, ať už sám nebo ve spojení se spoluobčany, může napomoci změně k lepšímu. Jde o cestu velice složitou a často i nebezpečnou, ale bezesporu potřebnou.

■

Internetové zdroje:

České NNO zabývající se lidskými právy (orientační výběr):

- Liga lidských práv: http://www.llp.cz
- Amnesty International: http://www.amnesty.cz
- Člověk v tísni: http://clovekvtisni.cz/index2.php?sid=116
- Poradna pro uprchlíky: www.uprchlici.cz
- Poradna pro občanství, občanská a lidská práva: http://www.poradna-prava.cz
- Sdružení obrany spotřebitelů: http://www.spotrebitele.info
- Gay a lesbická liga: http://www.liga.gl.cz
- Svaz pacientů ČR: http://www.pacienti.cz
- La Strada: http://www.strada.cz
- Fond ohrožených dětí: http://www.fod.cz

Mezinárodní ocenění:

- Nobelova cena míru: http://nobelova-cena-miru.navajo.cz
- Sacharovova cena (Evropský parlament): http://cs.wikipedia.org/wiki/Sacharovova_cena_za_svobodu_my%C5%A1len%C3%AD http://www.europarl.europa.eu/sakharov_2007_package/module_cs.htm
- Homo Homini (Člověk v tísni): http://clovekvtisni.cz/index2.php?parent=116&sid=116&id=157

AKTIVITA 12

Co (z)může jedinec?

Co potřebujeme:

tabuli, flipchart, materiál potřebný pro přípravu prezentace (na základě výběru studentů), internet, novinové články aj.

Předpokládaný čas:

delší vyučovací blok (např. 3 vyučovací hodiny) nebo úkol rozvržený do delšího časového období; uvedený čas je doporučeným minimem

Cíle:

- Studenti vyhledají informace z různých zdrojů a na jejich základě připraví týmovou prezentaci.
- Studenti zorganizují soutěž Cena třídy.
- Studenti diskutují nad úlohou jedinců v boji za lidská práva a argumentují pro vybranou osobu.
- Studenti navrhnou a zorganizují společnou akci na podporu lidských práv.

ČAS 40 MIN

1. krok

- Zadejte studentům napsat krátký esej, ve kterém se budou zamýšlet nad charakteristikou člověka, který se zapojuje do aktivit na podporu lidských práv.
- Vybídněte studenty, aby se ve dvojicích nejprve vzájemně seznámili se svým esejem a poté se snažili najít nějaké společné vlastnosti, které mají v jejich představách obhájci lidských práv.
- Zeptejte se všech, jaké společné vlastnosti pro bojovníky za lidská práva našli. Uváděné charakteristiky zapisujte na tabuli (flipchart) a diskutujte nad nimi.
- Poté se zeptejte studentů, zda znají některé skutečné lidi, ať už jsou z Česka nebo ze zahraničí, kteří se vyznačují uvedenými charakteristikami, a co vědí o jejich aktivitách na podporu lidských práv. Sami můžete uvést příklady světových bojovníků za lidská práva jako jsou Aun Schan Su Ťij nebo Andrej Dmitrijevič Sacharov.
- Zjistěte, jestli studenti znají některá mezinárodní ocenění, kterými je jednotlivcům vyjadřováno uznání za jejich činnost v oblasti lidských práv.
- Vyzvěte studenty, aby vymysleli název soutěže, ve které se rozhodnou udělit cenu zvolenému jedinci (dále jako *Cena třídy*).

ČAS 45 MIN

2. krok

- Rozdělte studenty do přibližně čtyřčlenných skupin. Řekněte jim, ať si vyberou jednoho člověka aktivního v boji za lidská práva. Může to být někdo z jmenovaných osob nebo někdo další, na koho si vzpomenou. Pokud možno by si skupiny neměly vybírat stejného člověka. Jejich úkolem je vyhledání informací o vybrané osobě a jejích aktivitách (např. z internetu, z tisku či z jiných informačních zdrojů, které můžete předem připravit) a příprava zajímavé prezentace. Sami si zvolí formu, jakou chtějí svého hrdinu/svoji hrdinku prezentovat – např. plakát, powerpointová prezentace, koláž, báseň apod. Současně je upozorněte, že společně s prezentací proběhne soutěž *Cena třídy*, při níž jednomu z vybraných kandidátů udělí ocenění. Je tudíž třeba dobře si připravit argumenty, proč právě skupinou zvolený/á hrdina/hrdinka by měl/a získat ocenění.

ČAS 10 MIN

3. krok

- Uspořádejte se studenty ve třídě soutěž *Cena třídy*, během které budou jednotlivé skupiny ostatním představovat lidi bojující za lidská práva. Zároveň budou společně diskutovat nejen o úloze jedinců v boji za lidská práva, ale i o situaci na poli lidských práv v zemích či regionech, odkud vybraní jedinci pocházejí. Zvolení „advokáti" za každou skupinu budou obhajovat „svého" člověka a prosazovat pro něj udělení ceny. Soutěž můžete uspořádat i na několik kol po vzoru známých reality show. Ve finále bude vybrána jedna osobnost, kterou třída ocení nejvýše.
- Závěrem vyzvěte studenty, aby navrhli, jakým způsobem by se jejich třída mohla zapojit do podpory lidských práv. Společně se dohodněte na akci, kterou zorganizujete.

Bohouš a Dáša za lidská práva

© Člověk v tísni, o.p.s.
Všechna práva vyhrazena.

Editor textů: Jan Kratochvíl
Autoři: Jiří Knitl, Jiří Kopal, David Kosař, Jan Kratochvíl, Veronika Kristková, Jana Režná
Odborný poradce: Pavel Uhl
Autoři metodických pokynů: Petr Chára, Martina Novotná, Petra Skalická

Grafický návrh: Pavel Sláma, diverzity.cz
Sazba: Subrational Industries
Autoři komiksu: Tomáš Hibi Matějíček (scénář), Karel Jerie (kresba)

Jazyková úprava: Eva Sojková

Vzdělávací program Varianty
Člověk v tísni, o.p.s.
Sokolská 18
120 00 Praha 2

- www.varianty.cz
- www.clovekvtisni.cz
- www.globalactionschools.org

ISBN 978-80-86961-52-1